

NUORTEN SEKSUAALINEN TOIMIJUUS LASTENSUOJELUN JÄLKIHUOLLON TYÖNTEKIJÖIDEN PUHEESSA

Sanni Huttunen

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2018

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalityö	
Tekijä – Författare – Author Sanni Huttunen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Nuorten seksuaalinen toimijuus lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden puheessa			
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2018	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 83 + 3 liitettä	
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkimuksessa tarkastellaan lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden tapoja puhua nuorten seksuaalisuudesta ja nuorista seksuaalisina toimijoina. Nuorten seksuaalisuutta ja seksuaalikäyttäytymistä normitetaan jatkuvasti julkisissa keskusteluissa ja erilaisissa instituutioissa, kuten jälkihuollossa. Tyypillisesti nuorten seksuaalisuudesta puhuttaessa korostuvat ristiriitaiset kulttuuriset odotukset sekä erilaiset riskinäkökulmat. Sosiaalityön kontekstissa seksuaalisuutta määrittävät oletukset ja puhettavat voivat vaikuttaa asiakkaan kohtaamiseen ja tälle tarjottuihin palveluihin. Lastensuojelun jälkihuollossa asiakkaat ovat itsenäistymisvaiheessa olevia nuoria, jotka ovat olleet sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Heillä on monenlaisia tuen tarpeita sekä esimerkiksi seksuaaliterveyteen liittyviä ongelmia keskimäärin enemmän kuin muilla saman ikäisillä. Seksuaalisuuteen liittyvät teemat eivät kuitenkaan ole riittävästi esillä jälkihuoltotyössä. Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään miten jälkihuollon työntekijät määrittävät nuorten seksuaalista toimijuutta puheessaan sekä minkälaista nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia he tuottavat puheellaan. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa jälkihuollon työntekijöiden tavoista puhua nuorten seksuaalisuudesta sekä innostaa työntekijöitä tarkastelemaan omia seksuaalisuuskäsityksiään ja tapojaan käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä teemoja työssään.</p> <p>Tutkimuksen aineisto kerättiin kolmella ryhmäkeskustelulla kymmeneltä Helsingin kaupungin jälkihuollon työntekijältä, joista seitsemän toimi sosiaalityöntekijöinä ja kolme toimi tuetun asumisen sosiaaliohjaajina. Kaikki haastattelut rakentuivat neljän fiktiivisen asiakaskuvauksen ja niitä täydentävien kysymysten varaan. Kuvaukset sisälsivät kuvitteellisten jälkihuollon asiakkaiden erilaisia tilanteita ja niihin liittyi jokin seksuaalisuuden tai seksuaalikäyttäytymisen teema. Työntekijöitä pyydettiin keskustelemaan kuvauksista. Aineiston analyysi pohjautuu etnometodologiseen kategoria-analyysiin. Analyysi kohdentuu keskustelun vuorovaikutus-tilanteessa tuotettuun sosiaaliseen järjestykseen ja selontekoihin sekä siihen, millaista diskursiivista työtä puheella tehdään. Lisäksi kategoria-analyysille tyypillisesti tarkastellaan selontekojen kautta rakentuvaa moraalijärjestystä. Analyysin tuloksena muodostui nuorten seksuaalista toimijuutta määrittäviä kategorioita, joiden kautta tarkastellaan myös puheessa rakentuvaa seksuaalimoraalia.</p> <p>Jälkihuollon työntekijöiden puheessa rakentuva kuva nuorista seksuaalisina toimijoina on ongelmia korostava ja relationaalinen, ympäristön vaikutteiden mukaan muokkautuva. Nuoret määrittyivät ymmärtämättömiksi ja epärationaalisiksi seksuaalisiksi toimijoiksi, joiden seksuaalisuus on altista erilaisille vaikutteille ja joiden seksuaalikäyttäytymistä ohjaavat pahoinvointi ja henkilökohtaiset ongelmat. Erityisesti jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaalinen toimijuus määrittyi pahoinvointi- ja ongelmalähtöiseksi. Nuoret myös määrittyivät keskeneräisiksi seksuaalisiksi toimijoiksi, joiden oletetaan saattavan loppuun seksuaali-identiteettinsä kehitysprosessi. Keskusteluissa rakentuva seksuaalimoraali kytkeytyy nuorten seksuaalista toimijuutta määrittävässä puheessa tuotettuihin odotuksiin sekä vastuun ja valmiuden vaatimuksiin. Nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia rakentuu ennen kaikkea koskien nuorten velvollisuuksia toimia vastuullisesti sekä itseään kunnioittavasti ja arvostavasti. Moraaliset odotukset kohdistuvat ehkäisyn käytämisestä huolehtimiseen sekä sosiaalisessa mediassa ja kaveripiirissä toimimiseen ilman oman seksuaalisuuden liiallista korostamista. Nuorten myös odotetaan olevan itselleen rehellisiä oman seksuaali-identiteettinsä suhteen ja saattavan valmiiksi kesken-eräisen seksuaalisen prosessinsa, pohtivan omaa valmiuttaan seksiin ja osoittavan arvostusta itseään kohtaan pidättäytymällä liian varhaisista seksikokeiluista.</p> <p>Nuorten seksuaalista toimijuutta määrittävissä puhetavoissa muodostuu monia ristiriitaisuuksia, jotka liittyvät osaamisen ja täytymisen odotuksiin sekä seksuaaliseen vapauteen ja vastuuseen. Ymmärtämättömiksi ja epärationaalisiksi kuvattujen nuorten odotetaan toimivan vastuullisesti ja omaa hyvinvointiaan edistävällä tavalla. Nuoret määrittyivät keskeneräisiksi ja kypsytymättömiksi seksuaalisiksi toimijoiksi, joilta kuitenkin odotetaan aktiivista työskentelyä oman pysyvän seksuaali-identiteettinsä löytämiseksi. Nuorten seksuaalisuuden ajatellaan saavan lukuisia vaikutteita kasvuympäristöstä, kaveripiiristä, yhteiskunnasta ja kulttuurista, mutta silti seksuaalimoraali ja nuorten seksuaaliseen toimijuuteen liittyvät odotukset kohdistuvat nuoriin yksilöinä ja heidän yksilöllisiin valintoihinsa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords lastensuojelun jälkihuolto, nuoret, seksuaalinen toimijuus, seksuaalimoraali, kategoria-analyysi			

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Lastensuojelun jälkihuolto tutkimusympäristönä	5
2.1 Mitä lastensuojelun jälkihuolto on?	5
2.2 Jälkihuollon asiakkaiden tuen tarpeet	8
2.3 Helsingin kaupungin jälkihuollon tutkimus ja kehittäminen	12
3 Aikuisuuden kulttuuriset odotukset ja nuoret seksuaalisina toimijoina	16
3.1 Nuoruus ja aikuisuuden odotukset	16
3.2 Nuorten seksuaalisen toimijuuden ristiriitaisuus	18
3.3 Nuorten seksuaalisen toimijuuden rakentuminen institutionaalisessa puheessa	21
4 Etnometodologia ja kategoria-analyysi	23
4.1 Kategoria-analyysin etnometodologiset lähtökohdat	23
4.2 Kategoriat kulttuurisena tietona ja kategoriavalintojen seurauksellisuus	26
4.3 Moraalin rakentuminen puheessa ja kategoriat selontekoina	28
4.4 Kategoria-analyysin soveltaminen ryhmäkeskusteluun	31
5 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	35
6 Tutkimuksen toteutus	36
6.1 Jälkihuollon työntekijöiden ryhmäkeskustelut	36
6.2 Aineiston analyysin kulku	39
7 Tutkimuksen etiikka ja tutkijanpositio	41
8 Nuoret seksuaalisina toimijoina jälkihuollon työntekijöiden puheessa	45
8.1 Seksuaalisen toimijuuden kategoriat	46
8.1.1 Ymmärtämättömät nuoret	46
8.1.2 Vaikutuksille alttiit nuoret	48
8.1.3 Pahoinvoivat nuoret	53
8.1.4 Seksuaalisesti keskeneräiset nuoret	54
8.2 Nuoriin kohdistuva seksuaalimoraali: seksuaalisen vastuun ja valmiuden vaatimukset	56
8.3 Tutkimustulosten yhteenveto	61

9 Johtopäätökset	64
10 Pohdinta	72
Lähteet	76
Liitteet	

1 Johdanto

Lastensuojelun jälkihuollolla pyritään varmistamaan kodin ulkopuolelle sijoitettuina olleiden lasten ja nuorten hyvinvointi myös sijoituksen päätyttyä. Jälkihuollon asiakkaat ovat useimmiten juuri täysi-ikäisyyden saavuttaneita, itsenäistymisvaiheessa olevia nuoria, jotka ovat siirtymässä itsenäiseen elämään sijoituksen jälkeen. (Pukkio & Hoikkala 2016.) Suomessa jälkihuollon asiakkaana oli vuonna 2016 yhteensä 7802 lasta ja nuorta, mikä oli 13,5 % kaikista lastensuojelun avohuollon asiakkaista (Suomen virallinen tilasto 2017). Tutkimukset ovat osoittaneet, että näiden sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten tulevaisuudennäkymät ovat monella hyvinvoinnin mittarilla tarkasteltuna heikkomat kuin muilla saman ikäisillä (Pukkio & Hoikkala 2016). Sijoitettuina olleilla on esimerkiksi muita nuoria suurempi riski ajautua seksuaaliseen riskikäyttäytymiseen, kuten ehkäisyn käytön laiminlyöntiin tai vastikkeellisen seksin harjoittamiseen (Stevens ym. 2011; Ramseyer Winter ym. 2016).

Seksuaalisuuteen liittyvät teemat eivät tärkeydestään huolimatta ole saaneet riittävää huomiota osana jälkihuollon toimintaa. Helsingin jälkihuollon asiakkaita asiakasasiakirja-aineiston avulla tutkineet Sari Eriksson ja Riikka Karppinen (2016) toteavat pro gradu-tutkielmassaan, että vaikka lähes joka viidennellä jälkihuollon asiakkaana olevalla nuorella oli ongelmia seksuaaliterveyteen ja -käyttäytymiseen liittyen, ei kyseisiin teemoihin oltu asiakkaita koskevissa asiakirjoissa kiinnitetty huomiota juuri lainkaan tai asetettu niihin liittyviä tavoitteita.

Erikssonin ja Karppisen (mt.) tekemä huomio seksuaaliasioiden vähäisestä näkyvyydestä jälkihuollossa ei ole yllättävää, sillä sosiaalityön tietopohja seksuaalisuudesta on kokonaisuudessaan melko rajoittunut ja seksuaalisuuden käsitteleminen sosiaalityön käytännöissä on vähäistä. Seksuaalisuutta koskeva sosiaalityön kansainvälinen keskustelu ja tutkimus olivat vilkkaimmillaan 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa, mutta sittemmin ne ovat vähentyneet. Seksuaalisuuteen liittyvien asioiden kohdalla sosiaalityössä on ennemminkin käännetty katse toiseen suuntaan, kuin pyritty täydentämään tiedollisia aukkoja. (McCave ym. 2014.)

Ongelmallista on, että seksuaalisuuden huomiotta jättäminen sosiaalityössä voi rajoittaa asiakkaan mahdollisuutta tulla nähdyksi kokonaisvaltaisesti. (McCave ym. 2014.) Silloin harvoin kun seksuaalisuus on sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännöissä huomioitu, se on ollut tapana määritellä ihmisen identiteetin keskeiseksi osaksi, johon liittyy joitain tun-

nusomaisia piirteitä ja tietynlaisia sosiaalisia tarpeita, jotka sosiaalityössä on osattava tunnistaa. Usein seksuaalisuusteema nostetaan sosiaalityössä esille vain silloin, kun asiakas kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Tällainen lähestymistapa on kuitenkin luonut seksuaalisuudesta rajoittunutta ja jäykkää kuvaa sen sijaan, että se nähtäisiin osana kaikkien ihmisten jokapäiväistä elämää. (Dunk 2007; Hicks 2008a; 2008b.)

Erityisen tärkeää seksuaalisuuden huomioiminen olisi silloin, kun työskennellään nuorten parissa. Seksuaalinen kehitys tapahtuu oppimalla sosiaalisissa suhteissa, eikä virallinen seksuaalikasvatus ole ainut tapahtuma, jossa ihminen jäsentää käsityksiään esimerkiksi omasta kehostaan, seksuaalisesta nautinnosta ja eri sukupuolista. (Ronkainen 1994, 23–24; ks. myös Kontula 1991, 16–17; Suvivuo 2012, 72.) Nuorten seksuaalisuutta ja seksuaalikäyttäytymistä normitetaan jatkuvasti julkisissa keskusteluissa (Salonen 2005, 65–66), mutta myös erilaisissa instituutioissa, jotka ovat vahvasti läsnä nuorten elämässä (ks. Shoveller & Johnson 2006). Lastensuojelun jälkihuoltoa voidaan pitää tällaisena merkityksellisenä instituutiona sen asiakkaina oleville nuorille.

Tyypillisesti nuorten seksuaalisuudesta puhuttaessa korostuvat ristiriitaiset kulttuuriset odotukset, suojelun ja toimijuuden kilpailevat käsitteet sekä erilaiset riskinäkökulmat (Thomson 2004, 135; van de Bongardt ym. 2015; Coleman 2011, 134). Riskilähtöisen arvioinnin kohteena on erityisesti nuorten seksuaalikäyttäytyminen, jonka arvioiminen kytkeytyy monenlaisiin julkisiin seksuaalidiskursseihin. Niiden kautta määritellään esimerkiksi kulttuurisesti hyväksyttävänä tai paheksuttavana pidettyjä seksuaalikäyttäytymisen muotoja. (Shoveller & Johnson 2006.) Näin tullaan tuottaneeksi seksuaalisuuteen liittyviä kulttuurisia merkityksiä ja määrittämiä, joita uusinnetaan nuoremmille sukupolville (Iso-talo 2006, 110–111). Useimmiten nämä seksuaalisuuden kulttuuriset määrittäykset perustuvat moraalisten näkemysten, erilaisten ennakkoluulojen ja ideologisten pyrkimysten varaan (Kontula 2008, 14).

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ymmärrys seksuaalisuudesta sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneena, kielen mahdollistamana käsitteenä. Seksuaalisuus on aina sidoksissa kulttuuriin, ei pelkästään yksilöllisten ominaisuuksien määrittämää. (Ks. Kontula 2008, 30; Eerikäinen 2006, 16; Kuortti 2012, 15.) Voidaan siis olettaa, että seksuaalisuudesta tuotetut kulttuuriset merkitykset ja diskurssit vaikuttavat yksittäisen nuoren ymmärrykseen ja kokemukseen seksuaalisuudesta ja muovaavat sitä tietynlaiseksi. Ne esimerkiksi opettavat nuorelle mitä seksi on ja mitä sen tulisi olla, mitä on sukupuolimoraali, miten seksuaalisuudesta tulisi nauttia ja mikä sen arvo on. (Ronkainen 1994, 23–24; ks. myös Kontula 1991, 16–17; Suvivuo 2012, 72.)

Sosiaalityön kontekstissa seksuaalisuutta määrittävät oletukset ja puhettavat ovat merkityksellisiä sen vuoksi, että ne voivat vaikuttaa asiakkaan kohtaamiseen ja tälle tarjottuihin palveluihin. Työntekijät voivat hyvistä aikeistaan huolimatta jopa edistää heikossa asemassa olevan asiakkaan sortamista, jos heidän omat seksuaalisuuteen liittyvät asenteensa ja oletuksensa eivät milloinkaan nouse reflektiivisen tarkastelun kohteiksi. (Ks. Myers & Milner 2007 ref. McCave ym. 2014, 412.) Stephen Hicksin (2008a; 2008b) mukaan sosiaalityössä ole riittävästi pysähdytty pohtimaan, mitä seksuaalisuus tarkoittaa ja merkitsee tai miten seksuaalisuuteen liittyviä käsitteitä käytetään sosiaalityön diskursseissa. Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä seksuaalisuudesta ei myöskään ole riittävästi tutkittu.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on täyttää tuota seksuaalisuuteen liittyvää tyhjää kohtaa sosiaalityön tutkimuksessa ja kääntää katse kohti seksuaalisuuden käsittelemistä osana sosiaalityön käytäntöjä ja erityisesti osana jälkihuoltotyötä. Alkunsa tutkimus on saanut henkilökohtaisesta kiinnostuksestani seksuaalisuutta merkityksellistäviä puhetapoja kohtaan. Tutkimus kohdistuu Helsingin lastensuojelun jälkihuoltoon, tarkemmin jälkihuollon työntekijöihin ja heidän tapaansa puhua nuorten seksuaalisuudesta. Tutkimusaineisto koostuu jälkihuollon sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien ryhmäkeskusteluista, jotka pohjautuivat fiktiivisille asiakaskuvauksille. Aineistosta tarkastelen seksuaalisuutta rakentavia puhetapoja, joita tehdään kielellisesti eli diskursiivisesti merkityksellisiksi. Seksuaalisuuteen liittyvien puhetapojen näkyväksi tekeminen mahdollistaa samalla myös seksuaalisuuden toisin näkemisen ja tulkitsemisen. (Vrt. Salonen 2005, 17.)

Tutkimusta perustelee se, että seksuaalisuudesta tuotettujen merkitysten tarkasteleminen sosiaalityön sisällä on lähtökohta sille, että voitaisiin nähdä ja pohtia näistä merkityksistä aiheutuvia seurauksia (Hicks 2008a). Sosiaalityöntekijöiden reaktiot seksuaalisuutta kohtaan peilautuvat yleensä laajemmista seksuaalisuutta koskevista kulttuurisista normeista ja arvoista, joissa tietynlaiset seksuaaliasenteet ja seksuaalikäyttäytyminen ovat normatiivisessa asemassa. Perinteisesti tällaiset kulttuuriset arvot ovat suosineet seksuaalisuuden sosiaalista kontrolloimista asiakkaan itsemäärittelyn korostamisen sijaan. (McCave ym. 2014.)

Tutkimuksella haluan selvittää minkälaisia nuorten seksuaalisuuteen liittyviä puhetapoja jälkihuollon työntekijät keskinäisissä keskusteluissaan tuottavat ja siten mahdollisesti välittävät niille nuorille, joiden kanssa he työskentelevät. Kohdennan tarkastelun työntekijöiden puheessa rakentuviin nuorten seksuaalisen toimijuuden kategorioihin sekä nuoriin kohdistuvaan seksuaalimoraaliin. Tutkimuksen kautta pyrin nostamaan seksuaalisuuteen

liittyvien puhetapojen merkityksen sosiaalityön ja jälkihuoltotyön keskusteluihin ja tarttumaan Hicksin (2008a; 2008b) esittämään vaatimukseen siitä, että sosiaalityön tutkimuksessa tulisi pysähtyä tarkastelemaan seksuaalisuusdiskurssien käyttöä. Jotta sosiaalityössä voitaisiin paremmin huomioida asiakkaiden seksuaalisuuteen liittyvät avuntarpeet ja voimavarat, on tärkeää että seksuaalisuus vakiinnutetaan näkyväksi osaksi sosiaalityötä (McCave ym. 2014).

Tutkimus paikantuu sosiaalityön tutkimuksen ja nuorisotutkimuksen kentille. Tutkimusotteeni on sosiaalitieteellinen, mikä johdattaa tarkastelemaan tutkimuksen keskeisiä käsitteitä eli nuoruutta, toimijuutta ja seksuaalisuutta, sosiaalisen ja kulttuurisen rakentumisen kautta. Tutkimuksen lähtökohdat ovat etnometodologiset eli sen tarkoituksena on tarkastella, miten tutkittavat rakentavat vuorovaikutustilanteen puheessa sosiaalista järjestystä ja tekevät toisilleen ymmärrettäväksi kohtaamiaan asioita (Baker 2003). Aineiston analyysi on tehty kategoria-analyysin menetelmää hyödyntäen, mikä mahdollistaa vuorovaikutuksessa rakentuvan moraalisen järjestyksen tutkimisen.

2 Lastensuojelun jälkihuolto tutkimusympäristönä

2.1 Mitä lastensuojelun jälkihuolto on?

Jälkihuolto on kodin ulkopuolelle sijoitettuina olleiden lasten ja nuorten lastensuojeluprosessin viimeinen vaihe (Pukkio & Hoikkala 2016, 7). Kansainvälisessä kirjallisuudessa jälkihuollolla tarkoitetaan yleensä lastensuojelusta itsenäistymisvaiheessa olevien nuorten palvelua. Suomessa jälkihuolto on sekä käsitteenä että käytäntönä erityinen siinä mielessä, että sillä tarkoitetaan sekä sijaishuollosta eri-ikäisinä lapsina kotiutuville että sijaishuollon päättävälle ja itsenäiseen elämään siirtyville täysi-ikäisille nuorille tarjottavaa tukea. (Hoikkala 2016, 32.) Alaikäisten osuus varsinaisen jälkihuollon asiakkaista on kuitenkin käytännössä vähäinen, sillä alaikäiset jälkihuoltoon oikeutetut rinnastetaan yleensä lastensuojelun avohuollon asiakkaiksi, ja useimmiten he saavat jälkihuollon palveluita ja tukitoimia avohuollon nimikkeellä (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 97).

Lastensuojelun jälkihuollon järjestämisestä on säädetty lastensuojelulaissa (417/2007). Jälkihuollon tarkoituksena on turvata nuoren aiemman sijoituksen kantavuus. Sen avulla on pyrittävä tukemaan sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta samoin kuin vanhemmat tavanomaisesti tukevat ja avustavat itsenäistyviä lapsiaan. (HE 2006.) Kunnalla on velvollisuus järjestää jälkihuoltoa kaikille huostassa olleille sekä yhtäjaksoisesti yli kuusi kuukautta kodin ulkopuolelle sijoitettuina olleille lapsille ja nuorille. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua avohuollon sijoituksen päättymisestä tai huostaanotosta, mutta viimeistään silloin kun nuori täyttää 21 vuotta. (Lastensuojelulaki 417/2007.) Täysi-ikäiset jälkihuollon palveluihin oikeutetut ovat aina vapaaehtoisia päättämään itse, ottavatko palvelua vastaan. Näiden itse asiakkuudestaan päättävien nuorten kohdalla on keskeistä tukea ja ohjata nuorta asettamaan omia tavoitteita jälkihuollon työskentelylle. (Pukkio & Hoikkala 2016, 15.)

Jälkihuollon asiakasmäärät seuraavat luonnollisesti sijoitettuina olleiden lasten ja nuorten määrien kehitystä. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on Suomessa kasvanut tasaisesti 1990-luvun alusta lähtien ja kääntynyt lievään laskuun vasta vuonna 2015. Kehityksessä näkyy sekä huostassa olleiden että kiireellisesti sijoitettuina olleiden määrien tasainen kasvu. Suomessa oli vuonna 2016 kodin ulkopuolelle sijoitettuina kaikkiaan 17 330 lasta ja nuorta. (Suomen virallinen tilasto 2017.) Jälkihuollossa oli vuonna 2016 yhteensä 7802 lasta ja nuorta, joista 85 % oli 18 vuotta täyttäneitä nuoria. Jälkihuollon asiakkaiden määrä oli 13,5 % kaikista lastensuojelun avohuollon asiakkaista. (Suomen

virallinen tilasto 2017.) Vain osa lastensuojelun asiakkuudessa olleista lapsista ja nuorista tulee jälkihuollon asiakkaiksi.

Lastensuojelulaissa (417/2007) säädetään lapsen ja nuoren oikeudesta jälkihuoltoon, jälkihuollon sisällöstä, asumisen ja toimeentulon turvaamisesta jälkihuollossa sekä itsenäistymisvaroista. Laissa ei silti yksiselitteisesti määritellä, miten jälkihuolto tulisi toteuttaa tai minkälaisin kriteerein sosiaalityöntekijän tulisi arvioida yksittäisen lapsen tai nuoren tuen tarvetta. Aina tulisi kuitenkin huomioda jälkihuollon yksilöllisyys. Jotkut nuoret saattavat tarvita erittäin intensiivistä ja pitkäkestoista tukea useilla elämän osa-alueilla. Keskeistä on, että nuorten tarpeisiin vastattaisiin mahdollisimman joustavasti ja asiakaslähtöisesti asiakkaan elämäntilanteesta riippuen. (Pukkio & Hoikkala 2016, 15–16; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 94.) Saana Pukkion ja Susanna Hoikkalan (2016) mukaan jälkihuolto tulisi nähdä sijaishuoltoon limittyvänä vaiheena nuoren asiakaspolussa, ei pelkkänä erillisenä sijaishuollon jälkeen alkavana prosessina. Ajoissa suunniteltu jälkihuolto voi tukea nuorta jo sijaishuollon aikana. Moni sijaishuollon päättävistä nuorista ei voi luottaa vanhempien materiaaliseen tai henkiseen tukeen itsenäistymisprosessin aikana. Nuoren suhde vanhempiin, sukulaisiin ja muihin läheisiin voi olla hyvin heikko. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6, 8; myös Ramseyer Winter ym. 2016, 1; Collins 2001.)

Lastensuojelulain (417/2007) mukaan jälkihuollossa olevalle lapselle ja nuorelle on tehtävä asiakassuunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet. Asiakassuunnitelmassa tulee mainita myös erityisen tuen järjestäminen asiakkaalle ja tämän vanhemmille, huoltajille tai muille hänen hoidostaan vastaaville henkilöille. Jälkihuollon asiakkaalle tulee turvata hänen kehityksensä kannalta tärkeät ja turvalliset ihmissuhteet esimerkiksi järjestämällä vierailumahdollisuuksia vanhempien ja sisarusten luokse. Asiakasta voidaan tukea myös lastensuojelulaissa säädetyin avohuollon tukitoimin. (Lastensuojelulaki 417/2007.) Lastensuojelulaissa mainittujen asioiden lisäksi jälkihuoltoon kuuluu sosiaalihuoltolain (1301/2014) sekä toimeentulotuesta annetun lain (1421/1997) mukaisia palveluita. Näin ollen jälkihuoltoon voi yksilöllisen jälkihuoltotarpeen perusteella kuulua lähes mitä tahansa sosiaali- tai terveydenhuollon palveluita. (Pukkio & Hoikkala 2016, 15.)

Pukkion ja Hoikkalan (mt., 15) mukaan jälkihuoltovelvoitteen nojalla järjestetään esimerkiksi apua nuoren omien voimavarojen löytämiseksi, tukea opintojen aloittamiseen ja niistä suoriutumiseen, apua oman asunnon hankkimiseen, taloudellista tukea itsenäistymiseen liittyviin menoihin ja ohjausta suunnitelmalliseen rahankäyttöön sekä mahdollisuus saada säännöllistä tukea aikuiselta. Taloudellinen tuki perustuu osittain niin sanottuihin itsenäis-

tymisvaroihin, joita kunnan tulee varata sijoitettuna olleen lapsen tai nuoren itsenäistymistä varten. Itsenäistymisvarojen vähimmäismäärä on sidoksissa nuorelle tuleviin eläkkeisiin, elinkorkoihin, elatusapuihin, avustuksiin tai muihin jatkuviin ja yksittäisiin tuloihin siltä ajalta, minkä sijoitus on kestänyt. (Lindqvist 2016, 56; Laki sosiaali- ja terveydehuollon asiakasmaksuista 734/1992.) Jälkihuoltoa voidaan toteuttaa myös sijoittamalla lapsi tai nuori kodin ulkopuolelle, mikä ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin sijaishuolto. Jälkihuoltona sijoitettuja lapsia ja nuoria oli vuonna 2016 Suomessa yhteensä 1774 (Suomen virallinen tilasto 2017).

Jälkihuollon asiakkaana olevan nuoren asumisen turvaaminen on nuoren subjektiivinen oikeus, mikäli hänen kuntoutumisensa sitä edellyttää. Asumisvaihtoehtoja arvioitaessa kunta on velvollinen huomioimaan nuoren tuen tarpeen ja määrän. (Lindqvist 2016, 52.) Jälkihuoltoon oikeutetun nuoren asuminen voidaan järjestää eri tavoin tuen tarpeesta ja nuoren iästä riippuen. Nuori voi muuttaa tavalliseen vuokra-asuntoon ja saada sinne tarvitsemansa tuen tai siirtyä tukiasuntoon tai -yksikköön. Toisinaan nuori jatkaa sijaisperheessä asumista tai muuttaa takaisin vanhempiansa tai vanhempansa luokse. Varsin yleinen asumismuoto heti sijoituksen päätyttyä on tukiasuminen, jossa nuoren asumista ja arkea tukee sosiaalityöntekijä tai asumisohjaaja. (Pukkio & Hoikkala 2016, 19.)

Opiskelun, työelämävalmiuksien, asumisen tuen ja taloudellisen tuen ohella jälkihuollossa on tärkeää kiinnittää huomiota myös nuorten minäkuvan vahvistamiseen ja psykososiaaliseen työhön. Psykososiaalisen tuen merkitys jälkihuollossa on erittäin suuri, ja yksi yleisimmin käytetyistä tukimuodoista onkin nuoren ja hänen asioistaan vastaavan työntekijän kahdenkeskiset tapaamiset. Niihin voi kuulua henkilökohtaista neuvontaa ja ohjausta, käytännön apua arjessa selviytymiseen sekä palveluohjausta. Psykososiaalinen työ jälkihuollossa voi olla sekä korjaavaa että ennaltaehkäisevää. Korjaava työ liittyy esimerkiksi nuoren päihteiden käyttöön ja mielenterveysongelmiin tai vaikeuksiin elämänhallinnassa ja sosiaalisissa suhteissa. Psykososiaalisen tuen tärkeydestä huolimatta sen järjestämisessä on kunnissa puutteita. (Pukkio & Hoikkala 2016, 16–17.) Valtiontalouden tarkastusviraston (2012, 201, 205) kertomuksessa todetaan, että kunnat eivät käytännössä kykene riittävästi vastaamaan henkilökohtaisen tuen, neuvonnan ja ohjauksen tarpeisiin jälkihuoltoon nuorten kohdalla. Asumisen ja taloudellisen tuen tarpeisiin vastataan jälkihuollossa paremmin.

vuotiaista huomattavasti harvempi asui omien vanhempiensa kanssa ja heidän yksin asumisensa oli huomattavasti yleisempää kuin muilla saman ikäisillä. Huostassa olleet olivat myös muita useammin yksinhuoltajia. Näin ollen huostassa olleilla nuorilla aikuisilla ei ole saatavilla yhtä tiivistä perheen ja vanhempien tukea kuin muilla.

Heinon ja Johnsonin (mt.) mukaan myös huostassa olleiden kouluttautuminen oli muusta ikäryhmästä poikkeavaa. Jossakin elämänsä vaiheessa huostassa olleet osallistuvat tutkintoon tähtäävään toisen tai kolmannen asteen koulutukseen huomattavasti ikätovereitaan harvemmin. Huostassa olleiden koulutus jäi perusasteen tasolle yli kolme kertaa todennäköisemmin kuin muiden saman ikäisten koulutus: noin puolet tutkimuksen kohteena olleista suoritti tutkinnon perusasteen jälkeen. Sijoitettuna olleiden kouluttautumista ovat tarkastelleet myös Laura Kestilä ym. (2012), jotka tutkivat useiden eri rekisteriaineistojen avulla kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleiden lasten pärjäämistä nuorena aikuisuudessa. He arvioivat, kuinka suuri riski tai todennäköisyys sijoitettuna olleilla on muuhun väestöön nähden ongelmiin hyvinvoinnin eri osa-alueilla. Tämän koko maan kattavan, yhtä ikäluokkaa kuvaavan kohorttitutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia kuin Heinon ja Johnsonin tutkimuksen tulokset: sijoitettuna olleet suorittavat muihin verrattuna huomattavasti yleisemmin vain perusasteen tutkinnon, eivätkä jatka kouluttautumista pidemmälle. Tutkimuksen mukaan riski sille, että koulutus jää perusasteen tasolle, näyttäisi olevan keskimäärin sitä suurempi mitä vanhempana lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. (Kestilä ym. 2012.)

Kestilän ym. (2012) tutkimuksen mukaan matalamman koulutustason lisäksi sijoitettuna olleiden rikollisuusaste on ei-sijoitettuja korkeampi. Myös toimeentulotuen saaminen ja psykiatrisen erikoissairaanhoidon poliklinikkakäynnit ovat sijoitettuna olleilla huomattavasti yleisempiä kuin ei-sijoitetuilla. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen todennäköisyys saada lapsi teini-ikäisenä on myös huomattavasti suurempi kuin muiden. Tutkimuksessa tarkastelluista, sijoitettuna olleista naisista 5,7 % oli saanut lapsen ennen 18:aa ikävuotta ja 18,7 % ennen 20:tä ikävuotta. Vastaavat luvut ei-sijoitetuilla olivat 0,7 % ja 3,6 %. Tutkijoiden mukaan sijoitettuna olleiden naisten kohonnut riski varhaiseen lapsen saantiin viestii siitä, että sijoitettuna olleiden nuorten seksuaalikasvatus tulisi järjestää paremmin kuin tähän mennessä. Etenkin laitoksiin sijoitettuna olleiden kohdalla keskustelu seksuaalisuudesta on saattanut jäädä vähäiselle huomiolle tai seksuaalikasvatusta on saattanut leimata liiallinen kontrolli. (Mt.)

Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että sijaishuollossa olevilla nuorilla on myös suurempi todennäköisyys seksuaaliseen riskikäyttäytymiseen sekä vähäisempään ehkäisyn käyttöön

ja siten raskaaksi tulemiseen kuin muilla saman ikäisillä (Stevens ym. 2011, 543). Sarah B. Stevensin ym. (2011) tutkimuksen mukaan sijaishuollossa olevilla nuorilla on muita nuoria aikaisemmin seksikokemuksia sekä enemmän seksikumppaneita. Virginia Ramseyer Winter, Richard A. Brandon-Friedman ja Gretchen E. Ely (2016) ovat tehneet yhdysvaltalaisista tutkimuksista kattavan kirjallisuuskatsauksen, jossa tarkastellaan sijaishuollossa olevien, sijaishuoltonsa pian päättävien täysi-ikäistyvien ja sijaishuoltonsa jo päättäneiden nuorten seksuaaliterveyttä, seksuaalikäyttäytymistä ja sen seurauksia. Tutkijoiden mukaan seksuaalinen aktiivisuus on normaali osa nuoruutta ja nuorten kehittymistä, eikä se itsessään merkitse riskikäyttäytymistä. Sijaishuollon päättävillä nuorilla voi kuitenkin olla muihin nuoriin verrattuna suurempi todennäköisyys ajautua riskialttiiseen seksuaaliseen toimintaan, joka voi johtaa terveyden vaarantumiseen. Tutkimuksessa todettiin, että sijaishuollossa olevat tai olleet nuoret harjoittavat muita nuoria yleisemmin vastikkeellista seksiä. He myös tulevat muihin nuoriin verrattuna suuremmalla todennäköisyydellä raskaaksi tai heillä on toistuvia raskauksia. Syytä tälle ei varsinaisesti tiedetä. Jotkut tutkijat ovat ehdottaneet, että osa sijaishuollossa olleiden nuorten raskauksista ei olisi suunnitelmattomia. On esitetty, että lapsen saaminen voi olla keino osoittaa itsenäisyyttä ja tavoitella aikuisuutta. Voi myös olla, että oman lapsen toivotaan toteuttavan haaveen omasta perheestä ja täyttävän siihen liittyviä emotionaalisia tarpeita. (Mt.)

Monet sijaishuollossa olevien tai olleiden nuorten seksuaalikäyttäytymistä koskevat tutkimukset on tehty riskinäkökulmaa korostaen. Ramseyer Winter ym. (2016) haluavat painottaa, että vaikka tutkimus keskittyykin seksuaaliterveyteen liittyviin negatiivisiin seurauksiin, ihmisen kokonaisvaltainen terveys ja hyvinvointi muodostuvat aina monien ihmissuhteiden verkostossa. Seksuaali- ja lisääntymisterveys ovat tunnetusti yhteydessä hyviin ystävyys- ja perhesuhteisiin sekä positiiviseen kouluympäristöön. Ilman turvallisia ja pysyviä ihmissuhteita nuoret ovat taipuvaisia tekemään seksuaaliterveyden kannalta riskialttiimpia valintoja verrattuna sellaisiin nuoriin, joilla on elämässään pysyvämpiä ihmissuhteita. Sijoitettuna olleilla nuorilla ei välttämättä ole kokemuksia positiivisista ihmissuhteista, joista he voisivat ottaa mallia ja joiden pohjalta olisi mahdollista rakentaa hyviä ja turvallisia ihmissuhteita tulevaisuudessa. Sen sijaan he saattavat ajautua negatiivisiin ja sortaviin ihmissuhteisiin, jotka voivat johtaa seksuaaliseen riskikäyttäytymiseen ja esimerkiksi sukupuolitauteihin tai ei-toivottuihin raskauksiin. Sijaishuollossa olleilla nuorilla on myös muita nuoria merkittävästi enemmän mielenterveyden ongelmia sekä negatiivisia odotuksia ja uskomuksia omasta tulevaisuudestaan. Nämäkin tekijät vaikuttavat siihen, minkälaisiksi heidän elämänsä keskeiset ihmissuhteet muodostuvat. Itseä koskevien negatiivisten käsitysten on todettu olevan yhteydessä seksuaaliseen riskikäyttäytymiseen, kun

taas usko positiivisen tulevaisuuden mahdollisuuteen vähentää seksuaalista riskikäyttäytymistä. (Mt.)

Tutkimuksensa perusteella Heino ja Johnson (2010) nostavat esiin kysymyksen jälkihuollon sisällöstä ja toimivuudesta huostaanoton jälkeen. Heidän mukaansa sijoitettuina olleet nuoret kokevat jäävänsä sijoituksen jälkeen varsin yksin, mutta toisaalta halu selvittää yksin sijoituksen päättyessä voi olla suuri. Julkisen vallan tulisikin juuri tässä siirtymävaiheessa pystyä tarjoamaan joustavaa ja pitkäjänteistä tukea, vaikka nuori ei ajoittain sitä haluaisikaan ottaa vastaan. Erityisesti yksilöllisesti kohdennettua tukea tulisi olla enemmän saatavilla, jotta nuorta voitaisiin auttaa saavuttamaan selviytymisen ja onnistumisen kokemuksia ja samalla ennaltaehkäistä huono-osaistavien tekijöiden kasautumista. Vaikeissa oloissa eläneitä lapsia koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että lapsen selviytymisen ovat mahdollistaneet turvalliset aikuiset, joihin on syntynyt merkityksellinen suhde. Myös kannustavat ja identiteettiä vahvistavat harrastukset ja toiminnot ovat tukeneet lasten ja nuorten selviytymistä. (Heino & Johnson 2010, 271, 286–287.)

Tutkimuksensa tuloksiin viitaten myös Kestilä ym. (2012) korostavat, että palveluissa tulisi yhä enemmän panostaa sijoitettuina olleiden nuorten itsenäistymisvaiheeseen eli erityisesti jälkihuollon yksilöllisesti räätälöityjen palveluiden kehittämiseen. Ramseyer Winter ym. (2016) puolestaan peräänkuuluttavat sijoituksesta itsenäistyvien nuorten oikeutta sellaisiin aikuiskontakteihin, joilta on mahdollista saada tukea ja tietoja seksuaaliterveyteen liittyen. Heidän mukaansa sosiaalityöntekijöiden valmiuksia seksuaalisuuteen liittyvien teemojen käsittelyyn asiakkaiden kanssa tulisi parantaa.

Jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten tuen tarpeet ovat tutkimusten perusteella moninaisia, eivätkä nuoret voi läheskään aina luottaa omien vanhempiansa tukeen itsenäiseen elämään siirtyessään. Nuoret voivat tarvita tukea koulutukseen tai työelämään siirtymisessä ja siellä pysymisessä. Taloudellinen tuki sekä asumisen järjestäminen ja asumisessa tukeminen ovat monelle jälkihuollon asiakkaalle tarpeellisia. Monella on tarve myös säännöllisille terveydenhuollon palveluille ja psykiatrisille erikoissairaanhoidon palveluille. Jälkihuollon kontekstissa olisi tärkeää tarjota asiakkaina oleville nuorille psykososiaalista tukea ja mahdollisuus säännöllisiin tapaamisiin luotettavan aikuisen kanssa, jolloin on mahdollista ottaa puheeksi myös seksuaalisuuteen liittyvä kysymyksiä tai huolia.

2.3 Helsingin kaupungin jälkihuollon tutkimus ja kehittäminen

Helsingissä jälkihuollon palvelut koostuvat jälkihuollon sosiaalityöstä sekä tukiasuntotoiminnasta. Jälkihuollon sosiaalityössä työskentelee johtavan sosiaalityöntekijän lisäksi yhdeksän sosiaalityöntekijää (Helsingin kaupunki 2018). Tukiasuntotoiminnassa työskentelee johtavan ohjaajan ja johtavan sosiaaliohjaajan lisäksi 20 sosiaaliohjaajaa. (Helsingin kaupunki 2017). Helsingissä jälkihuollon sosiaalityö on tarkoitettu laitoksissa ja ammatillisissa perhekodeissa sijoitettuihin olleille 16–21-vuotiaille nuorille sijoituksen päättymisen jälkeen. Asiakkaat ohjautuvat palveluun lastensuojelun avo- tai sijaishuollon sosiaalityöntekijän lähettämän asiakassuunnitelman kautta tai joissain tapauksissa nuoren oman yhteydenoton kautta. Jälkihuollon palvelut muokataan yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa asiakkaan tarpeisiin sopiviksi sisältäen esimerkiksi luvussa 2.1 kuvattuja jälkihuollon tukimuotoja. (Helsingin kaupunki, Lastensuojelun jälkihuollon sosiaalityö.)¹

Helsingin jälkihuollon tukiasuntotoiminta tarjoaa nuorelle sosiaaliohjaajan apua käytännön asioiden hoitamiseen sekä tukea esimerkiksi koulutukseen ja työelämään tai yleisesti elämänhallintaan liittyvissä asioissa. Toiminnan tavoitteena on nuoren itsenäisessä asumisessa pärjääminen viimeistään sitten, kun jälkihuolto päättyy. Tuetun asumisen palvelun saaminen edellyttää jälkihuoltopäätöstä ja palvelupyyntöä, jonka tekee jälkihuollon sosiaalityöntekijä. Tukiasuntotoiminta tarjoaa sekä tavallisia kalustamattomia vuokra-asuntoja että enemmän tukea tarvitseville nuorille asuntoja, joissa naapurina on tukihenkilö. (Helsingin kaupunki, Lastensuojelun jälkihuollon tukiasuntotoiminta.)

Helsingin jälkihuoltoa on 2010-luvulla pyritty kehittämään erityisesti asiakkaiden kokemusasantuntijuuden avulla. Helsingissä toimi vuosina 2011–2013 Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan yhteydessä toimivan Heikki Waris -instituutin ja Helsingin kaupungin läntisen lastensuojelun yhteishankkeena perustettu Nuoret kehittäjät -ryhmä, jonka tavoitteena oli kehittää yhteistutkimisen menetelmää sosiaalityössä. Ryhmä oli koottu lastensuojelun asiakkaina olevista nuorista, jotka hankkeen päätyttyä jatkoivat toimintaa perustamassaan Osallisuuden Aika ry:ssä. Nuorten näkemyksiä jälkihuollosta ja sen kehittämistarpeista kerättiin myös vuosien 2014–2015 aikana erilaisissa sijais- ja jälkihuollon piirissä oleville nuorille tarkoitetuissa tapahtumissa, kuten Lastensuojelun

¹ Ajantasaista tietoa Helsingin kaupungin jälkihuollon asiakasmääristä en pyynnöistä huolimatta saanut. Todennäköisesti asiakasmäärä on tämän tutkimuksen valmistumisen aikaa jokseenkin saman suuruinen kuin vuonna 2015, jolloin asiakkaita oli noin 650 (ks. Eriksson & Karppinen 2016, 7).

Keskusliiton Nuorten Päivissä sekä Helsingin jälkihuollon asiakasraadissa. (Hipp & Pukkio, 2016, 108, 110.) Ennen ensimmäisen asiakasraadin järjestämistä Helsingin jälkihuollon sosiaalityöntekijät suorittivat teemahaastattelut 70:lle jälkihuollon asiakkaana olevalle nuorelle kartoittaakseen asiakkaiden kokemuksia ja kehittämisehdotuksia (Pitkänen 2016, 118).

Nuorten jälkihuoltoa koskevat kehittämisehdotukset olivat moninaisia. Nuorten mielestä työntekijöiden osaamisen tasalaatuisuuteen tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Toivottavaa olisi myös se, että yksi pysyvä työntekijä tarjoaisi kaiken mahdollisen tuen aina psykososiaalisesta tuesta taloudelliseen tukeen. Työntekijöiden tapaamisiin toivottiin enemmän epämuodollisuutta ja aitoa kiinnostusta nuorta kohtaan. Myös läheisten ja tukiverkoston kanssa työskentelyn tärkeyttä korostettiin. (Hipp & Pukkio 2016, 113–115.) Sosiaalityöntekijöiden haastattelemat nuoret kertoivat monista jälkihuollon hyvistä puolista, esimerkiksi kuulluksi tulemisen kokemuksista sekä työskentelyn joustavuudesta. Kehittämisehdotuksiakin esitettiin: työntekijöiltä toivottiin kannustamista, arvostusta ja rohkaistamista, jotta nuoret uskaltaisivat jälkihuollossa kertoa oman mielipiteensä. Työntekijöiden toivottiin katsovan nuoren asioita monelta kantilta, eikä vain yhdestä näkökulmasta. Nuoret toivoivat heidän tarpeidensa parempaa huomioimista, mutta tarvittaessa myös tiukempaa, kasvatuksellista otetta työntekijältä. Haastateltujen nuorten mukaan työntekijät voisivat ohjata heitä itseohjautuvuuteen ja omaan ajatteluun. (Pitkänen 2016, 120–123.)

Kokemusasiantuntijuuden korostamisen ja yhteistutkimisen lisäksi Helsingin jälkihuoltoa on tutkittu ja kehitetty laajemmassa tutkimushankkeessa, jonka yhteydessä myös tämä pro gradu -tutkielma on tehty. Tutkimushanke on nimeltään *Sosiaalityön jälkihuollossa olevien nuorten asiakkuusprofiilit, osallisuus, tuki ja tuen vaikuttavuus – kohti itsenäistä asumista tukevaa moniammatillista toimintamallia*. Hankkeen toteuttaa Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto yhdessä Itä-Suomen yliopiston hoitotieteen laitoksen ja Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen sekä Soccan Heikki Waris -instituutin kanssa. Tutkimushankkeen tavoitteena on kuvata Helsingin jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten erilaisia asiakasprofiileja sekä terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä tuen tarpeita, tuen saantia ja vaikuttavuutta. Lisäksi tutkimushankkeessa pyritään kuvaamaan nuorten osallisuuden toteutumista heitä koskevissa jälkihuollon palveluissa ja päätöksenteossa sekä tarkastelemaan jälkihuollon moniammatillisen työn toteutus- ja johtamistapoja. Tavoitteena on jälkihuollon kehittäminen nuorten osallisuuden vahvistamiseksi sekä nuorten terveyteen ja hyvinvointiin liittyvien tarpeiden kokonaisvaltaisen huomioimisen vahvistaminen. (Häggman-Laitila ym. 2015.)

Tutkimushankkeen tiedonkeruu toteutettiin vuosina 2015–2017 kahdessa vaiheessa sekä laadullisia että määrällisiä menetelmiä käyttäen. Ensimmäisessä vaiheessa tarkasteltiin jälkihuoltonsa huhtikuussa 2015 päättäneen 600 nuoren tietoja, jotka oli tallennettu eri asiakirjoihin ja asiakastietojärjestelmiin. Tiedot kerättiin tutkimushanketta varten tehdylle sähköiselle lomakkeelle, jotta aineistoa pystyttiin analysoimaan tilastollisin menetelmin. (Eriksson & Karppinen 2016; Häggman-Laitila ym. 2015.) Sari Eriksson ja Riikka Karppinen (2016) tekivät osana tutkimushankkeen ensimmäistä vaihetta sosiaalityön kvantitatiivisen pro gradu -tutkielman, jossa he asiakasasiakirjojen tietoihin perustuen tarkastelivat Helsingin jälkihuollon asiakkaina vuosina 2013–2015 olleiden nuorten tilannetta hyvinvoinnin, sosiaalisen toimintakyvyn sekä toimintatahtoisuuden viitekehyksistä käsin. Osana tutkimushanketta myös Katri Toivonen (2016) teki hoitotieteen pro gradu -tutkielman tavoitteenaan tuottaa kuvailevaa tietoa Helsingin jälkihuollossa olevien nuorten fyysisestä ja psyykkisestä terveydestä ja palveluiden käytöstä.

Hankkeen toisessa vaiheessa haastateltiin Helsingin jälkihuollon asiakkaina olevia 18 vuotta täyttäneitä nuoria, heidän parissaan työskenteleviä työntekijöitä sekä esimiehiä linjaorganisaation eri tasoilta (Häggman-Laitila ym. 2015). Tämän pro gradu -tutkielman aineisto on kerätty tutkimushankkeen työntekijähaastattelujen yhteydessä. Toimin hankkeen toisessa vaiheessa tutkimusavustajana ja olin mukana kaikissa kuudessa jälkihuollon sosiaalityöntekijöiden ja tukiasuntotoiminnan sosiaaliohjaajien fokusryhmähaastattelussa, joissa selvitettiin työntekijöiden näkemyksiä jälkihuoltotyön ongelmakohdista ja keskeisistä haasteista, nuorten osallisuuden edistämisestä, moniammatillisesta työskentelystä, asiakkaiden oikeuksista ja velvollisuuksista sekä jälkihuollon kehittämistarpeista.

Tämän tutkimuksen aineistoa varten haastattelin osaa tutkimushankkeen haastatteluihin osallistuneista työntekijöistä nuorten seksuaalisuutta käsittelevissä ryhmäkeskusteluissa samana päivänä hankkeen haastatteluiden jälkeen. Tutkimukseni aineiston keruu oli siten erotettu hankkeen aineiston keruusta. Olen myös päättänyt omassa tutkimuksessani käyttää ilmaisua ”jälkihuollon asiakkaina olevat nuoret” sen sijaan, että puhuisin jälkihuolto-nuorista. Luvan oman aineiston keräämiseen tutkimushankkeen haastattelujen yhteydessä sain hankkeen johtaja Arja Häggman-Laitilalta. Tutkimusaineistoni keruun esittelen tarkemmin luvussa kuusi.

Eriksson ja Karppinen (2016) kuvaavat pro gradu -tutkielmassaan Helsingin jälkihuollon asiakkaina olleiden nuorten lapsuuden perhesuhteita, sijoitushistoriaa ja elämäntilanteita jälkihuollon päättymishetkellä. He toteavat, että Helsingissä jälkihuolto alkoi useimmiten nuoren ollessa 18-vuotias (74 % nuorista) ja päättyi nuoren ollessa 21-vuotias (85 %). Yli

puolella (61 %) jälkihuollon asiakkaista lapsuuden perheeseen kuului vain yksi huoltaja. Yleisimmin huostaanotto oli tapahtunut nuoren ollessa yläaste-ikäinen (44 %). Noin kolmasosalla Helsingin jälkihuollon asiakkaina olleista nuorista oli diagnosoituja fyysisiä sairauksia ja psyykkisiä sairauksia oli 38 %:lla. (Mt.) Eriksson ja Karppinen kuvaavat myös jälkihuollon asiakkaina olleiden nuorten koulutustasoa, arjessa pärjäämistä ja palveluiden käyttöä. Koulutustaso jälkihuollon päättymishetkellä osoittautui heikohkoksi, eli Helsingin jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten koulutustaso on samansuuntainen kuin yleisesti sijoitettuna olleiden nuorten aikuisten koulutustaso (ks. esim. Heino & Johnson 2010).

Arjessa pärjäämisen haasteita tutkituilla oli esimerkiksi päivärytmin ylläpitämisessä (40 % nuorista), arkielämän taidoissa (22 %) sekä rahankäytössä (51 %). Noin neljäsosalla nuorista oli päivittäistä päihteiden käyttöä ja merkittäviä ongelmia opiskelussa. Palveluiden käytössä yleisintä oli jälkihuollon palveluiden ja terveystalveluiden käyttö, mutta esimerkiksi päihdepalveluiden käyttö oli vähäistä (13 %). Tämä on Erikssonin ja Karppisen mukaan huolestuttavaa, kun otetaan huomioon, että neljännes nuorista käytti päihteitä päivittäin tai säännöllisesti. Myös psykiatristen palvelujen käyttö oli suhteellisen vähäistä. (Eriksson & Karppinen 2016.)

Eriksson ja Karppinen (mt.) toteavat asiakirja-aineistoista kerättyjen tietojen pohjalta, että jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaaliterveyteen ja -käyttäytymiseen tulisi kiinnittää huomiota, koska lähes viidenneksellä nuorista oli ongelmia tällä osa-alueella. Tutkimuksessa nostetaan esille myös Helsingin jälkihuollon asiakkaina olleiden raskauksien määrä, jota voidaan Erikssonin ja Karppisen mukaan pitää korkeana. Raskauksia oli ollut 21 %:lla ja raskaudenkeskeytyksiä 11 %:lla nuorista. Toivosen (2016) pro gradu -tutkielmasta käy ilmi, että Helsingin jälkihuollon asiakkaista 10 %:lla oli jokin sukupuolitauti. Seksuaalisuuteen, seksuaaliterveyteen ja seksuaalikäyttäytymiseen liittyvät teemat koskettavat jälkihuollon asiakkaina olevia nuoria, mutta niihin ei Erikssonin ja Karppisen (2016) mukaan ole kiinnitetty juuri lainkaan huomiota jälkihuollon asiakirjojen kirjauksissa. Tällä perusteella voi väittää tai ainakin epäillä, että seksuaalisuus on laiminlyöty osa-alue jälkihuollossa. Voi myös olla mahdollista, että seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsitellään jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten kanssa, mutta jostain syystä niitä ei kirjata asiakkaiden asiakirjoihin.

3 Aikuisuuden kulttuuriset odotukset ja nuoret seksuaalisina toimijoina

Seuraavaksi tarkastelen lyhyesti nuoriin ja nuoruuteen kohdistettuja kulttuurisia ja sosiaalisia odotuksia sekä nuorten seksuaalisen toimijuuden sosiaalisen ja kulttuurisen rakentumisen perusteita. Aihepiirin kiinnostavuus kytkeytyy nuoriin kohdistettuihin autonomian, riippuvuuden, hallinnan ja kunnollisuuden odotuksiin ja sitä kautta myös nuorten seksuaalisuutta koskevien kulttuuristen diskurssien ristiriitaisuuteen.

3.1 Nuoruus ja aikuisuuden odotukset

Nuoruus on elämänvaiheena erityisen moniulotteinen sekä moninaisia odotuksia ja vaatimuksia herättävä. Sitä voisi tarkastella lukuisista eri näkökulmista, mutta tutkimuksen onnistuneen rajaamisen kannalta on tehtävä valintoja määritelmien suhteen. Tutkimuksessani lähestyn nuoruutta samoin kuin Tarja Juvonen (2015) väitöskirjassaan. Juvosen määritelmän mukaan nuoruus on sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muovautuva ja kulttuuristen merkitysten läpäisemä elämänvaihe, joka sijoittuu lapsuuden ja aikuisuuden väliseen siirtymävaiheeseen (mt., 25). Myös John Coleman (2011, 3–21) kirjoittaa, että iän ja biologisen kehityksen lisäksi nuoruutta määrittävät voimakkaasti sosiaalinen, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen ympäristö.

Nuoruuden näkeminen siirtymävaiheena liittyy länsimaiseen tapaan ajatella elämää lineaarisesti muuttuvien elämänvaiheiden kautta. Elämänvaiheajattelussa nuoruus määrittyy välivaiheeksi, jossa valmistaudutaan vastuulliseen aikuisuuteen. (Raitakari & Juhila 2011, 196.) Nuoruutta ja muita elämänvaiheita tarkastellaan useimmiten aikuisuuden perspektiivistä, jolloin aikuisuudesta muodostuu normi ja mittapuu, johon muut elämänvaiheet suhteutetaan. Aikuisuudesta käsin nuoruus määrittyy yleensä vaiheeksi, jossa aikuisuus vähitellen rakentuu. (Marin 2001, 225, 229.) Nuorten ajatellaan vasta tavoittelevan aikuisuuden statusta, joten aikuisuudessa ja nuoruudessa on kysymys sosiaalisesta hierarkiasta, jossa nuoruus paikantuu alemmaksi. (Raitanen 2001, 198.) Aikuisuuteen liitetään esimerkiksi autonomisuuden, seksuaalisuuden, rationaalisuuden ja hallinnan määreet, joita nuorella ei nähdä samassa määrin olevan, vaikkakin seksuaalisuuden herääminen ja itsenäisyyden tavoittelu yhdistetään juuri nuoruuteen (Aapola 1999, 25).

Aikuisuuden perspektiivistä tarkasteltuna nuoruuteen liittyy lukuisia kulttuurisia aikuisuuden odotuksia, kun nuorten odotetaan oppivan kunnollisen kansalaisen toimintatavat ja

toivottavan elämäntavan. Nuorten ajatellaan vielä kokeilevan rajojaan esimerkiksi päihteiden käytön suhteen, kun taas aikuiselta odotetaan kykyä hallitumpaan päihteiden käyttöön. (Raitakari & Juhila 2011, 196.) Nuorten elämänhallinnan odotuksia tuotetaan monissa eri kasvatusinstituutioissa, joissa vahvistetaan kulttuurisia mallitarinoita oikeanlaisesta elämästä. Ensisijaisia kasvatusinstituutioita ovat koulut, ja toissijaisina toimivat voimakkaammin elämänhallintaan puuttuvat instituutiot, kuten sosiaalityö. Toissijaisissa kasvatusinstituutioissa nuori yleensä määrittyy erityisiä interventioita ja tukea tarvitseväksi erityisnuoreksi. (Raitakari 2004.) Nuori tullaan helposti asettaneeksi instituutiolle tyypillisen mallitarinan kehikseen, joka johdattaa näkemään nuoren tietynlaisena, ennalta määriteltynä yksilönä. Asiakkuuden mallitarina voi korostaa esimerkiksi vaikeaa elämänhistoriaa, moniongelmaisuuksia tai motivaation puutetta. Instituutiolle tyypillinen mallitarina vaikuttaa myös siihen, minkälaisia ennalta määriteltäviä elämänhallinnan odotuksia nuoreen kohdistetaan. (Ks. Juhila 2004b, 26–28; Raitakari 2006, 26; Jokinen 2016, 139–149.)

Aikuisten sekä yhteiskunnallisten toimijoiden ja instituutioiden nuoriin kohdistamat odotukset voivat saada ristiriitaisia piirteitä. Marko Raitanen (2001, 204–205) käyttää Tommi Hoikkalan (1998) ilmaisua modernin nuoruuden paradoksista, jolla viitataan vapautumisen ja sopeutumisen ristiriitaan nuoruudessa. Paradoksaalisesti nuorten halutaan kehittyvän itsenäisiksi yksilöiksi, jotka käyttävät vapauttaan, kunhan se tehdään oikealla tavalla. Vapauden oikein käyttäminen taas määrittää aikuisuudesta ja keski-ikäisyydestä käsin. Vapauttaan väärin käyttävä yksilö ei täytä aikuisuuden vaatimuksia, eikä ole saavuttanut asemaa, josta käsin voisi aikuisuutta määritellä. Vapauden "oikeanlainen" käyttäminen edellyttää elämänhallintaa, joka taas edellyttää kykyä itsekontrolliin, vastuuntuntoon ja valintojen tekoon. Elämänhallinnassa yksilön kyvyt ja kompetenssit kohtaavat ympäristön asettamat vaatimukset, haasteet ja odotukset sekä ympäristön tarjoaman tuen. (Mt.)

Vapauden väärinkäyttöön liittyen Suvi Raitakari (2004, 59) viittaa Zygmunt Baumanin (1996) pohdintaan siitä, että nuoriin kohdistuu eräänlainen "moraalipaniikki". Sukupolvesta toiseen aikuisväestö on kuvannut nuorisoa toivottomana ja turmiollisena joukkona, jota pitäisi kontrolloida asettamalla selkeät rajat. Toisaalta nuorilta myös odotetaan edes jonkinlaista vastarintaa ja kapinointia edeltävää sukupolvea ja vallitsevaa arvojärjestystä kohtaan (Raitanen 2001, 187). Elämänhallinnan odotusten ohella erilaisissa kasvatusinstituutioissa tuotetaan myös moraalista järjestystä eli tehdään rajanvetoja hyvän ja pahan sekä hyväksytyn ja ei-hyväksytyn välillä. (Raitakari 2006, 29).

Lastensuojelun jälkihuoltoa voi pitää nuorille tarkoitettuna toissijaisena kasvatusinstituutiona, vaikka osa sen asiakkaista onkin jo täysi-ikäisiä, omasta elämästään päättäviä

yksilöitä. Jälkihuollon asiakkaat ovat kuitenkin oikeutettuja erityiseen palveluun, joka on tarkoitettu vain kodin ulkopuolelle sijoitetuille nuorille. Näin ollen jälkihuollon asiakkaat määrittyvät erityisiksi, toisinaan jopa ongelmallisiksi nuoriksi, joiden elämänhallinnan ja aikuiseksi kasvamisen odotuksia jälkihuollossa väistämättä tuotetaan ja samalla normiteetaan nuoruutta (vrt. Aaltonen & Heikkinen 2013, 200). Jälkihuoltotyöskentelyä määrittää asiakaskunnan valikoituneisuuden lisäksi myös aikuisten roolissa toimivien työntekijöiden asema suhteessa asiakkaina oleviin nuoriin. Institutionaalisen ja ammatillisen roolin lisäksi työntekijät tarkastelevat asioita aikuisen perspektiivistä käsin – tai Marko Raitasta (2001, 198) lainaten, sosiaalisen hierarkian ylemmältä tasolta.

3.2 Nuorten seksuaalisen toimijuuden ristiriitaisuus

Nuoruuden ymmärtäminen kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuvana elämänvaiheena ohjaa tarkastelemaan myös nuorten toimijuuden rakentumista sosiaalisesti. Nuorten toimijuutta tarkastelen Jyrki Jyrkämän (2008) ja Tarja Juvosen (2015) jäsennyksiä hyödyntäen. Jyrkämän mukaan toimijuuden määrittelyssä on kyse ihmisten käyttäytymisestä ja toiminnasta sekä niiden luonteesta ja merkityksestä. Jyrkämä itse esittelee toimijuutta erittelevän modaliteettien teorian, jossa toimijuus jaetaan kuuteen eri modaliteettiin. Näitä ovat kykeneminen, osaaminen, haluaminen, tunteminen, voiminen ja täytyminen. Toimijuuden nähdään syntyvän, muotoutuvan ja uusiutuvan näiden kuuden modaalisen ulottuvuuden keskinäisenä kokonaisdynamiikkana. Jyrkämä korostaa toimijuuden rakentumisen interaktionaalisuutta, eli sen toteutumista suhteessa toisiin ihmisiin. Ihmiset myös määrittelevät toistensa toimijuutta sekä erilaisissa virallisissa neuvotteluissa ja kokouksissa että epävirallisissa tilanteissa. Toimijuuden määrittelyä tapahtuu esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden välisissä virallisissa kokouksissa, mutta myös epävirallisissa kollegoiden välisissä keskusteluissa. (Jyrkämä 2008.)

Tarja Juvonen (2015) on nuorten toimijuuden rakentumista tutkiessaan hyödyntänyt onnistuneesti modaliteettiteoriaa täytymiseen liittyvien kulttuuristen odotusten tarkastelussa. Juvonen korostaa tutkimuksessaan toimijuuden ajallisuutta, autonomisuutta sekä relationaalisuutta. Hänen mukaansa yksilön toimijuus ei ole koskaan täysin vapaata, mutta ei myöskään täysin ulkopuolisten rajoitteiden ohjaamaa. Toimijuus rakentuu aina sosio-kulttuuriseen historiaan sidottuna yksilön, yhteiskunnallisten rakenteiden, instituutioiden ja yhteisöjen välisessä vuorovaikutuksessa, jossa vaikuttavat niihin kiinnittyneet normit, säännöt ja käytännöt. (Mt., 35–51.) Myös nuorten toimijuus on Rob Whiten ja Johanna Wynin (1998, 314 ref. Smette ym. 2009, 370) mukaan kontekstisidonnaista ja rakentuu

sosiaalisten rakenteiden rajapinoilla. Se on aina monien eri toimijoiden, olosuhteiden ja neuvotteluiden ohjaamaa (Furlong 2013, 9-10). Erityisesti nuoriin kohdistuvat kulttuuriset odotukset määrittävät toimijuuden rakentumista (Juvonen 2015, 44).

Myös nuorten seksuaalista toimijuutta leimaavat ristiriitaiset kulttuuriset odotukset. Nuorten seksuaalisuutta koskeville julkisille diskursseille ovat ominaisia suojelun ja toimijuuden kilpailevat käsitteet. Näiden käsitteiden jännitteisestä suhteesta johtuen nuoret nähdään usein samanaikaisesti sekä aseksuaalisina, seksuaalisina että seksualisoituina toimijoina. Ristiriita aiheuttaa julkisessa keskustelussa helposti moraalipaniikkia, joka voi vaikuttaa tapaan jolla nuorille puhutaan seksistä ja seksuaalisuudesta tai esimerkiksi nuorille tarjottavaan mahdollisuuteen hankkia ehkäisyvälineitä. (Thomson 2004, 135.) Kerry H. Robinsonin (2005) mukaan nuorten seksuaalisuutta ja seksuaalista toimijuutta on perinteisesti pidetty aikuisten näkökulmasta ongelmallisena. Nuoria pidetään usein riskialttiina seksuaalisina toimijoina (Shoveller & Johnson 2006).

Robinson (2005) erittelee vallalla olevia, nuorten seksuaalisuutta koskevia diskursseja, joista vallitsevin perustuu aikuisten ja lasten väliselle, sosiaalisesti rakentuneelle binääriselle suhteelle. Tässä diskurssissa seksuaalinen kypsyys muodostuu lapsuuden ja aikuisuuden väliseksi rajaksi. Rajan toisella puolella ovat lapset ja nuoret nähdään henkisesti ja fyysisesti viattomina ja voimattomina yksilöinä, joiden seksuaalisuus on epäkypsää tai olematonta. Näin ollen heidän ei oleteta olevan kykeneviä ymmärtämään rajan toiselle puolelle aikuisuuteen kuuluvia seksuaalisuuden ja halun käsitteitä tai toimimaan aikuisten maailmassa. Toinen vallalla oleva diskurssi liittyy moraalipaniikkiin, jota aikuiset kokevat nuorten seksuaalisuuteen liittyen. Tässä diskurssissa nuoret nähdään seksuaalisina yksilöinä, mikä johtaa oletukseen siitä että he tarvitsevat jatkuvaa aikuisten valvontaa ja kontrollia. Nuorten nähdään olevan seksuaalisina toimijoina henkisesti ja fyysisesti epäkypsiä ja kykenemättömiä kontrolloimaan toimintaansa. (Mt., 68–69.)

Nuorten seksuaalisen toimijuuden ristiriitaisuus ei rakennu ainoastaan julkisissa keskusteluissa. Myös nuoren kanssa työskentelevät ammattilaiset rakentavat nuorista seksuaalisina toimijoina ristiriitaista kuvaa. Carolina Överlien (2003) on tutkinut Ruotsin valtiollisen sosiaalihuollon alaisessa tahdonvastaisessa laitoshoidossa asuvien 14–21-vuotiaiden tyttöjen ja nuorten naisten sekä laitoksen henkilökunnan tapoja puhua seksuaalisuudesta. Hän tarkastelee minkälaisia vaikutuksia puheella on nuorten naisten seksuaaliselle toimijuudelle. Tutkimuksen kohteena olevassa laitoksessa asuvilla nuorilla naisilla on Överlienin

mukaan vaikeita psykoseksuaalisia ongelmia, kuten päihteiden väärinkäyttöä, itsetuhoisuutta ja rikollista käyttäytymistä, kuten Helsingin jälkihuollon asiakkaana olevilla nuorilakin (ks. Eriksson & Karppinen 2016).

Överlienin (2003) tutkimuksen merkittävin tulos on, että työntekijöiden puheessa asukkaista muodostuu kuva viattomina, kypsymättöminä ja lapsen kaltaisina toimijoina, mutta samaan aikaan yli-seksuaalisina henkilöinä. Överlienin haastattelemat laitoksen asukkaat sen sijaan määrittivät itsensä seksuaalisesti aikuisiksi, jotka ovat tietoisia, kykeneviä ja vastuullisia toimijoita. Vaikka työntekijöiden tapa viitata asukkaina oleviin nuoriin lapsen kaltaisina toimijoina heikensi asukkaiden toimijuutta, nuoret silti esittivät itsensä tietoisina seksuaalisina toimijoina. Myös Rachel Thomson (2004) havaitsi tutkimuksessaan, että nuorilla itsellään on taipumus korostaa omaa seksuaalista toimijuuttaan ja vähätellä perinteisten ja institutionaalisten auktoriteettien vaikutusta seksuaalisuuteensa. Thomsonin haastatteleminen nuorten puheessa kuitenkin kuuluivat erilaiset julkisen seksuaalikeskustelun diskurssit, jotka Thomsonin mukaan tarjoavat nuorille tapoja puhua ja ajatella seksuaalisuudesta ja seksistä. Ne voidaan nähdä resursseina, joita nuoret hyödyntävät seksuaalisessa kanssakäymisessä. (Mt.)

Tiivistetysti voi siis sanoa, että vaikka nuoret itse kokisivat olevansa seksuaalisuutensa suhteen erilaisten ulkopuolelta tulevien vaikutusten ja diskurssien ulottumattomissa, muiden ihmisten tavat puhua seksuaalisuudesta ja seksistä sekä niille annetut merkitykset vaikuttavat silti heidän ajatteluunsa ja toimintaansa. Siksi on tärkeää tutkia ja avata niitä tapoja, joilla nuorten seksuaalisuudesta puhutaan.

Tavoitteenani on aineiston analyysissä kuvata jälkihuollon työntekijöiden puheessa rakentuvaa nuorten seksuaalista toimijuutta ja nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia. Toimijuuden ja moraalien rakentumisen tarkastelussa hyödynnän väljästi Jyrkämä (2008) esittelemiä toimijuuden modaliteetteja. Niiden avulla voin analyysissä kohdentaa huomioni siihen, minkälaisina tahtovina ja tietävinä seksuaalisina toimijoina nuorista puhutaan, mitä heidän toiminnaltaan odotetaan ja mihin heidän oletetaan kykenevän. Lisäksi hyödynnän analyysissä tietoa nuorten seksuaalisuutta koskevista yleisimmistä julkisista diskursseista. Ennen tutkimusmetodin kuvailua pohdin vielä edellä esittelemieni käsitteellisten valintojen yhteyttä jälkihuollon työntekijöiden puheeseen, jota tutkimuksen analyysissä tulen tarkastelemaan.

3.3 Nuorten seksuaalisen toimijuuden rakentuminen institutionaalisessa puheessa

Nuorten toimijuuden rakentumista määrittävät nuoriin kohdistuvat kulttuuriset odotukset (Juvonen 2015, 44), joita tuotetaan aikuisten toimesta monissa instituutioissa (esim. Raitanen 2001; Raitakari 2004). Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila (2011) esittävät, että nuoriin kohdistuvia aikuisuuden odotuksia tuotetaan puheessa esimerkiksi ikävaiheisiin perustuvilla kategorisoinneilla. He ovat tutkineet mielenterveyskuntoutuksessa realisoituvia ikään ja aikuisuuteen liittyviä odotuksia ja moraalisen järjestyksen rakentumista ammatillisessa vuorovaikutuksessa. Raitakarin ja Juhilan mukaan ikävaiheisiin perustuvaan kategorisointiin liittyy odotuksia tietynlaisesta toiminnasta ja käyttäytymisestä. Ikävaihekategoriointi myös tuottaa puheessa moraalista järjestystä ja ikävaihekategorioiden hierarkkinen suhde mahdollistaa moraalisten arviointien tekemisen siitä, miten hyvin yksilö vastaa ikäryhmäänsä. (Mt., 195–197, 208.) Esimerkiksi nuorta voidaan kehua erityisestä vastuullisuudesta ja kypsyydestä ja vastaavasti aikuista voidaan moittia lapsellisuudesta tai naiiviuudesta.

Oletan, että myös jälkihuollossa ja jälkihuollon työntekijöiden puheessa realisoituu nuoruuteen ja aikuisuuteen liittyviä, kulttuurisiin ikävaihekategoriointeihin perustuvia odotuksia eli ammatillisia käsityksiä hyväksyttävästä ja tavoiteltavasta iän mukaisesta seksuaalisesta toiminnasta. Ikävaiheisiin perustuvan kategorisoinnin todentuminen ammatillisessa vuorovaikutuksessa ja sitä kautta tilanteinen moraalijärjestyksen rakentuminen on aina sidoksissa instituution tehtäviin ja tavoitteisiin (ks. Raitakari & Juhila 2011, 197). Jälkihuollon asiakkaina olevat nuoret paikantuvat tutkimuksessani yhtäältä elämänhistoriansa vuoksi haavoittuvassa asemassa oleviksi erityisnuoriksi, jotka tarvitsevat erityisiä palveluita ja joiden seksuaalikäyttäytymiseen ja seksuaaliterveyteen voi liittyä erityisiä haasteita. Toisaalta he paikantuvat kulttuurisen elämänkaarajattelun mukaista siirtymävaihetta eläviksi nuoriksi, joiden odotetaan olevan matkalla kohti itsenäistä ja vastuullista aikuisuutta samalla tavoin kuin kaikkien muidenkin nuorten.

Sanna Aaltosen (2012, 181) mukaan toimijuuden sosiaalisen paikantumisen vuoksi on erityisen mielenkiintoista tarkastella, minkälaisia tiloja nuorten toimijuudelle avautuu tietyissä institutionaalisissa kehyksissä. Aaltonen tarkastelee perhettä ja koululaitosta kasvatusinstituutioina ja nuorten toimijuuden rakentumista niissä. Sosiaalityö ja sen sisällä lastensuojelun jälkihuolto ei ole samanlainen kasvatusta painottava instituutio kuin esimerkiksi koululaitos, mutta myös siellä tarjotaan nuorten toimijuudelle kulttuurisia ja sosiaalisia

resursseja. Toimijuuden institutionaalisen kehys ulottuu aina nuorten vertaissuhteisiin saakka, vaikka niiden ajatellaan syntyvän nuoren yksilöllisten valintojen kautta (mt).

Erilasten toimijuuden kategorioiden rakentumista tapahtuu sekä instituution virallisissa kohtaamisissa että epävirallisissa vuorovaikutustilanteissa (Aaltonen 2012, 190; Jyrkämä 2008). Tämän tutkimuksen aineisto on määriteltävissä institutionaaliseksi vuorovaikutustilanteeksi, sillä se muodostuu jälkihuoltoa edustavien työntekijöiden keskusteluista, jotka tapahtuivat heidän työpaikallaan. Kyseessä eivät kuitenkaan ole jälkihuollon sisäiset viralliset kohtaamiset, vaan tutkimusaineiston tuottamiseksi käydyt keskustelut, joissa syntyviä seksuaalisen toimijuuden kategorioita tarkastelen. Arja Jokinen (2012, 228–235) painottaa, että eri instituutioissa, kuten sosiaalitoimessa tuotetut kategorisoinnit ovat erityisen voimallisia ja seurauksellisia. Tällaisissa instituutioissa, joiden tehtävänä on ihmisten kasvattaminen tai muuttaminen, tuotetaan ja uusinnetaan yhteiskunnan moraalista järjestystä toisinaan hyvinkin hienovaraisesti ja implisiittisesti osana vuorovaikutuksellista toimintaa. Nuoria tukevien instituutioiden on siksi tärkeää pyrkiä aktiivisesti pohtimaan omaa toimintaansa ja etsimään jatkuvasti parempia tapoja tukea asiakkaina olevia nuoria (Aaltonen 2012, 190).

Näin ollen myös jälkihuoltoa koskee Aaltosen peräänkuuluttama työn pohtiminen ja kehittäminen. Työn kehittämisessä taas on hyvä lähteä liikkeelle sen tarkastelemisesta, minkälaisille arvoille, ajatuksille, oletuksille ja uskomuksille työ nykyisellään perustuu. Seksuaalisen toimijuuden kategorioiden lisäksi työntekijöiden puheessa rakentuvan moraalisen järjestyksen esiin tuominen avaa mahdollisuuksia arvioida, milloin moraalisen järjestyksen vahvistaminen voi auttaa asiakkaita ja milloin taas sen väljentäminen voisi luoda tilaa toisenlaisille työotteille ja menetelmille (ks. Raitakari & Juhila 2011, 210–211).

4 Etnometodologia ja kategoria-analyysi

Tutkimuksen aineiston analyysi pohjautuu kategoria-analyysiin, joka nojaa vahvasti etnometodologiseen tutkimusperinteeseen (Juhila ym. 2012a). Sen vuoksi kuvaan ensin etnometodologista tutkimusperinnettä, minkä jälkeen avaan tarkemmin kategoria-analyysia, eli kategorioiden ja kategorisoinnin tutkimista. Kategoria-analyysi ei ole tavanomainen sosiologia- tai psykologiatieteissä käytetty tutkimusmetodi, eikä sen tekemiseen ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita (Stokoe 2012). Perehtyessäni kategoria-analyysiin tutkimusmetodin olen siksi joutunut paneutumaan tarkasti ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa tapahtuvan kategorisoinnin keskeisiin lähtökohtiin ja perusperiaatteisiin. Kategoria-analyysin menetelmän haltuun ottaminen on vaatinut paljon työtä, minkä vuoksi sen kuvailu saa suurehkon roolin myös tutkimusraportissa.

4.1 Kategoria-analyysin etnometodologiset lähtökohdat

Etnometodologian teoreettisia lähtökohtia kehittänyt sosiologi Harold Garfinkel, jonka ajattelun keskiössä oli todellisuuden arkisen tuottamisen ja arkisten järjeilytapojen nostaminen tutkimuksen kohteeksi. Hänen mukaansa tutkimuksen tulee kohdistua siihen, miten ihmiset arkisina toimijoina tukeutuvat tilanteisesti tulkittuun tietoon ja tuottavat samalla sosiaalista järjestystä. Garfinkel näki sosiaalisen järjestyksen ihmisten toiminnan lopputuloksena, eikä sen selityksenä. Hänen tutkimuksensa kohdistuivat siihen, millaiseen tietoon toimijat viittaavat erilaisissa vuorovaikutustilanteissa ja miten he tulevat samalla vahvistaneeksi tuon tiedon asemaa luonnollisena ja sosiaalisesti jaettuna ymmärryksenä. (Suoninen 2005, 365–367.)

Garfinkelin ajatuksiin perehtynyt Eero Suoninen (2005) määrittelee etnometodologian sellaisten arkielämän käytäntöjen ja tiedollisten resurssien tutkimiseksi, joiden varassa ihmiset käsittävät sosiaalisia tilanteita ja toimivat niissä. Etnometodologinen tutkimus ei siis niinkään selitä miksi sosiaaliset prosessit muotoutuvat tietynlaisiksi tietyissä tilanteissa, vaan se havainnollistaa sosiaalisten prosessien muotoutumista. Usein etnometodologinen tutkimus onkin luonteeltaan perustutkimuksellista tuottaen tuttuihin sosiaalisiin ilmiöihin uudenlaista ymmärrystä. Parhaimmillaan se onnistuu purkamaan arkiymmärryksen itsensä selvennämiseksi. (Mt., 369, 381–382.) Etnometodologisessa tutkimuksessa ei etsitä selityksiä tai selontekoja ihmisten arvoille, uskomuksille tai päätöksille, vaan tarkastellaan analyytisesti niitä tapoja, joilla vuorovaikutuksessa rakennetaan uskomuksia ja arvosteluja sekä tehdään ymmärrettäviksi omia selontekoja ja kuvailuja. (Jarry 1991.)

Garfinkelin lisäksi sosiologi Harvey Sacksin tutkimukset ja kirjoitukset ovat vaikuttaneet kategoria-analyysin kehittymiseen (Juhila ym. 2012a, 17). Sacks itse puhui jäsenyysskategorisoinnista (esim. Ruusuvuori 2005), ja hänen varhaiset tutkimuksensa ja kirjoituksensa kategorisoinneista tarkentavat kategoria-analyysin käsitteistöä ja välineitä, joita tutkijat hänen jälkeensä ovat kehitelleet (Juhila ym. 2012a, 17–20). Sacksin mukaan kategorisointi on sosiaalista järjestystä tuottava vuorovaikutuksen mekanismi (Ruusuvuori 2005, 393). Kategoria-analyysin ydinajatus on, että ihmisillä on taipumus luokitella (ts. kategorisoida) ihmisiä, asioita ja esimerkiksi yhteiskunnallista ympäristöä kategorioiksi, joiden avulla pystymme ymmärtämään toisiamme erilaisissa tilanteissa ja toimimaan yhdessä. Joka päivä luokittelemme itseämme muita erilaisin perustein. Voimme luokitella itsemme ja muut esimerkiksi pääasiallisen toiminnan (työssäkäyvä, työtön, eläkeläinen tai opiskelija), asuinpaikan (maaseutu, kaupunki, lähiö) tai sukupuolen (mies, nainen, jokin muu) mukaan. Esi-merkkejä voisi listata lähes rajattomasti. Samoin luokittelemme kaikkea muutakin ympärillämme olevaa, esimerkiksi esineitä ja eläimiä, mutta myös abstraktimpia asioita. (Ks. Juhila ym. 2012a, 18.)

Kategoria-analyysissa luokittelemista kutsutaan kategorisoinniksi, jonka pohjalta syntyvät luokat ovat kategorioita. Toistensa kanssa toimiessaan ihmiset herättävät kategorioita eloon ja käyttävät niitä. (Juhila ym. 2012a, 18–19.) Mielenkiintoista kategorioiden käytössä on se, miksi ja millaisessa prosessissa ihmiset valitsevat käyttämänsä kategoriat monien mahdollisten kategorioiden joukosta (Ruusuvuori 2005, 393). Otetaan esimerkiksi tilanne, jossa yhtä ihmistä voitaisiin kuvailla vaikkapa sanoilla äiti, tytär, juutalainen, yliopiston professori, vaimo, tutkija, toisinajattelija ja niin edelleen. Kun jossakin tilanteessa valitaan käytettäväksi jokin tai jotkin näistä lukuisista kategorioista, mikä on se kriteeri, jolla valinta tehdään? Kaikki ovat kyseiseen henkilöön sopivia kuvaavia sanoja, mutta niistä valitaan luultavasti vain yksi tiettyssä tilanteessa. (Juhila ym. 2012a.)

Ihmisiä ei ole ennalta ohjelmoitu valitsemaan jokin tietty kategoria, vaan kategorian valinta rakentuu aina tilanteen mukaan. Esimerkiksi kategoria teiniäiti rakentuu merkityksiltään ja seurauksiltaan todennäköisesti erilaiseksi nuorten äitien keskusteluryhmässä kuin keski-ikäisten miesten baari-illan keskustelussa. Koska kategoriat rakentuvat tällä tavoin paikallisesti, on niitä myös tutkittava paikallisina tekoina. (Ks. Juhila ym. 2012a, 19.) Kategorian valinnan kannalta on oleellista, mitkä ovat ne todennäköiset johtopäätökset ja pääteltävissä olevat seuraukset, joita tietyn sanan käyttäminen saa aikaan, ja miten näiden johtopäätösten ja seurausten ymmärrettävyys tilanteessa tuotetaan ja tehdään näkyväksi. (Jarry 1991, 237.)

Sacksin mukaan sosiaalisia tilanteita tutkittaessa ei pitäisi ulkoapäin määritellä sosiaalisia ilmiöitä, vaan pitäisi tutkia ihmisten käyttäytymistä paikallisesti vuorovaikutustilanteessa. Tutkijan itse asettamien kategorioiden sijaan aineiston analyysin lähtökohtana tulisi olla vuorovaikutukseen osallistuvien tavat käyttää ja merkityksellistää kielen kategorioita. Sacksia kiinnostivat etnometodologian mukaisesti ne tavat, joilla ihmiset tekevät sosiaalisia tilanteita ymmärrettäviksi sekä ne keinot, joilla he saavuttavat jaetun ymmärryksen meneillään olevasta toiminnasta. Hänen tavoitteenaan oli saada tutkimuksen keinoin esiin vuorovaikutustilanteeseen osallistuvien omat tulkinnat, jäsenyykset ja tavat merkityksellistää tilanteessa esiin nousevia kategorioita. Taustalla oli oletus siitä, että sosiaalinen järjestys syntyy ihmisten välisen vuorovaikutuksen sivutuotteena. (Ruusuvuori 2005, 383–384, 390–392; myös Juhila ym. 2012a.)

Sacksin työn tuloksena syntyi ihmisiä koskevan kategorisoinnin keskeisiä käsitteellisiä välineitä sekä soveltamissääntöjä. Yksi keskeinen käsitteellinen väline on kategoriasidonnaiset toiminnot. Tällä tarkoitetaan sitä, että yhdistämme tiettyihin kategorioihin tietynlaisia kulttuurisia toimintoja. (Juhila ym. 2012a, 26–27.) Esimerkiksi itkun saatamme yhdistää vauvaan ja perinteitä vastaan kapinoinnin teini-ikäisiin. Monet kategoriat määrittyvät ihmisten välisessä toiminnassa jännitteisiksi, kun niihin liittyvistä määreistä ja toiminnoista neuvotellaan (Juhila ym. 2012b, 61–62). Esimerkiksi nuorisorikollinen voi määrittyä vaikutuksille alttiiksi, haavoittuvaksi ja huomiota kaipaavaksi nuoreksi, ja toisaalta häntä voidaan myös luonnehtia impulsiiviseksi, vaaralliseksi ja huonotapaiseksi.

Kategoriasidonnaisten toimintojen lisäksi ihmisiä koskeviin kategorioihin liitetään myös muita määreitä, jotka ovat olennainen osa kategoriapohjaista kulttuurista tietoa ja soveltuvat erityisesti personoitujen kategorioiden tutkimiseen. Tällaisia määreitä ovat esimerkiksi ”luonnolliset” ominaisuudet, motiivit, oikeudet, velvollisuudet, tiedot ja kompetenssit². (Juhila ym. 2012b, 60–63.) Ihmisiä koskevilla kategorisoinneilla on siis selvä yhteys edellä esittelemiini toimijuuden modaliteetteihin (ks. Jyrkämä 2008).

² Juhila ym. (2012b) käyttävät esimerkkinä talousrikollisen kategoriaa ja kysyvät, millaisia toimintoja ja muita määreitä liitämme kyseiseen kategoriaan ilman, että edes sanomme niitä ääneen. Heidän mukaansa voidaan olettaa, että talousrikollinen tekee tietynlaisia rikoksia, esimerkiksi kiertää veroja eikä ryöstä kauppojen kassoja (toiminnot). Luonteeltaan hän voi määrittyä vaikkapa ahneeksi ihmiseksi (”luonnolliset” ominaisuudet), joka tavoittelee omaa rikastumistaan (motiivit). Menestyäkseen talousrikollisella täytyy olla jonkinlaista tietoa verotuskäytännöistä (tiedot), jotta hän osaa tehdä veropetoksen (kompetenssi). Toiminnallaan talousrikollinen laistaa kansalaisen velvollisuuksistaan esimerkiksi laiminlyömällä verojen maksun. Näiden määreiden ja toimintojen kautta talousrikollinen määrittyy negatiiviseksi kategoriaksi, kun

Derek Edwardsin (2008, 16–17) mukaan Sacks näki vuorovaikutustilanteiden puheessa tapahtuvan kategorisoinnin olevan diskursiivista toimintaa. Sen vuoksi paras tapa tutkia kategorioita on selvittää, minkälaista diskursiivista työtä niillä tehdään. Tarkastelun painopiste siirretään yksilön mielen sisäisistä asioista puheen diskursiivisten käytäntöjen tutkimiseen, jolloin myös kategorisointia tarkastellaan vuorovaikutuksessa tapahtuvana diskursiivisena toimintana, eikä yksityisenä mielensisäisenä prosessina (Ruusuvuori 2005, 401).

Outi Välimaa (2011) on väitöstutkimuksessaan lähestynyt kategoria-analyysia diskursiivisesta näkökulmasta. Hän kiinnittää huomionsa erityisesti siihen, mitä puheella tehdään, eikä keskity vuorovaikutuksen kulun tarkasteluun, kuten keskusteluanalyysissä tehdään. Hän korostaa, että aineiston analyysia tehtäessä on muistettava, että kategoriat ovat tutkittavien kulttuuriselta tarjottimelta valitsemia kategorioita, eivätkä tutkijan tuottamia tulkin-toja. Samalla Välimaa esittelee hahmottelemiaan analyysivälineitä, jotka sopivat diskursiivisen kategoriatutkimuksen yhteyteen. Hän mukaansa on tärkeää huomioida erityisesti kategorioiden yhteys ympäröivään kulttuuriin, kategorioiden näkeminen selontekoina ja kategorioiden yhteys moraalin rakentumiseen. Seuraavaksi esittelen tarkemmin diskursiivisen kategoriatutkimuksen keskeisiä lähtökohtia ja analyysivälineitä.

4.2 Kategoriat kulttuurisena tietona ja kategoriavalintojen seurauksellisuus

Kategorioiden paikallisesta rakentumisesta ja tilannekohtaisesta tulkinnasta huolimatta ne ovat yhteydessä myös laajempiin kulttuurisiin rakenteisiin ja ilmiöihin (Juhila ym. 2012a). Kategoria-analyysia kehittäneet tutkijat näkevät kategorisoinnin kulttuurisena toimintana, jossa kategoriat ovat kollektiivisia ilmiöitä ja kuuluvat ihmisten kulttuurisiin resursseihin, joiden avulla on mahdollista toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa (Järviluoma & Roi-vainen 1997). Näin ollen ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa syntyvät kategoriat sisältävät paljon tietoa yhteiskunnasta, sen jäsenistä ja siinä toimimisesta. Vuorovaikutus-tilanteiden kategoriavalintojen kautta ihmisten kulttuurinen tieto tulee näkyväksi, ja samal-la kun vuorovaikutustilanteissa syntyvät kategoriat saavat vaikutteita ympäröivästä kulttuurista, kategorisointi jatkuvasti muovaa ja uudistaa kulttuuria. Kategoriavalinnoilla on

taas esimerkiksi pappi, alkoholisti tai kansanedustaja voivat määrittyä niihin liitettyjen määreiden kautta täysin toisella tavalla.

myös mahdollista vastustaa kulttuurisesti leimattuja stereotyyppisiä kategorioita. (Välimaa 2011, 24, 28–29.)

Kulttuuriseen tietovarantoon kytkeytyvä kategorioiden valitseminen ja käyttäminen vuorovaikutustilanteissa on aina seurauksellista (Juhila ym. 2012b, 53). Monia sellaisia käsitteitä kuten sukupuoli, kansallisuus, seksuaalinen suuntautuminen tai uskontokunta pidetään yleisesti perustavanlaatuisina, yhteiskuntaa ja sen toimintoja jäsentävinä ja selittävinä kategorioina, jotka mielletään melko pysyviksi ilmiöiksi ja annetuiksi tosiasioiksi. Etnometodologisen ajattelun mukaisesti nämäkään kategoriat eivät ole itsestään selviä luonnollisia rakenteita, vaan kulttuurisia resursseja, joita valikoidaan ja käytetään ihmisten välisessä toiminnassa erilaisin seurauksin. (Juhila ym. 2012a, 36–39.) Esimerkiksi se, määrittelemekö nuoret rohkeiksi ja uudistusmielisiksi vai tottelemattomiksi ja kapinallisiksi vaikuttaa merkittävästi siihen, miten kohtelemme ja kohtaamme nuoria.

Kirsi Juhila, Arja Jokinen ja Eero Suonio (2012b, 51–53) kirjoittavat, että seurausten tuottaminen tietyillä kategoriavalinnoilla on konkreettinen osoitus siitä, että kategoriat ovat tekemistä. Sen vuoksi kategoria-analyysissä mielenkiinto kohdistuu siihen, mitä kategorioilla tehdään ja saadaan aikaan. Emanuel A. Schegloffin (2007) mukaan kategoriavalintojen seurauksellisuus liittyy kategorioiden päätelmärikkauteen ja kategoriasidonnaisiin toimintoihin; vaikka kategoriaa ei suoraan mainittaisikaan, osaamme tunnistaa kategorian esimerkiksi erilaisten kulttuurisesti kategoriasidonnaisiin toimintoihin liittyvien vihjausten kautta. Vuorovaikutuksessa käytettyjen kategorioiden päätelmärikkaus liittyy ihmisten jaettuun kulttuuriseen tietämykseen, jonka avulla kategorisointeja tulkitaan. (Mt., 469.)

Kategorisointi liittyy usein ihmisten määrittelyyn. Itsen ja toisten määrittäminen johonkin kategoriaan kuuluvaksi helpottaa toimimistamme ja auttaa päättämään, mitä jostakin tietystä henkilöstä pitäisi ajatella, millaisia ominaisuuksia häneen voi liittää ja minkälaista toimintaa häneltä voi odottaa. Samalla tavalla voimme tarkkailla omaa toimintaamme kategorisoinnin avulla. Sijoittamalla itseämme ja muita kategorioihin tulemme samalla tuottaneeksi ihmisille identiteettikategorioita, jotka rakentuvat vuorovaikutustilanteiden pienissä yksityiskohdissa. (Juhila 2004a, 169.) Identiteettikategorioiden käyttö saattaa vaikuttaa pelkältä suoraviivaiselta kuvaukselta, mutta todellisuudessa ne eivät ole vain viattomia kuvaustapoja, vaan ne voivat olla monenlaisia seurauksia tuottavia. Identiteettikategoriat esimerkiksi sisältävät kulttuurisia oletuksia, jotka kytkeytyvät moraalisiin arvoihin. Käytettävissä olevat identiteettikategoriat taas kiinnittyvät siihen kategoriavalikoimaan, joka kunakin aikakautena on tietyssä kulttuurissa käytettävissä. Esimerkiksi

1950-luvulla puhuttiin ”synnissä eläjistä”, mikä sisälsi aivan erilaisen moraalisen latauksen kuin nykyisin käytössä oleva avoparin kategoria. (Suoninen 2012, 93.)

Identiteettikategorioita syntyy myös institutionaalisessa vuorovaikutuksessa, kun jossakin organisaatiossa kohtaavat ihmiset toimivat organisaation toiminnan kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla ja orientoituvat samalla tietynlaisiin identiteetteihin (Drew & Sorjonen 1997 ref. Juhila 2004a, 170). Esimerkiksi asiakkaan ja sosiaalityöntekijän rooleissa toimiminen tuottaa tietynlaisia, tilanteisesti rakentuvia identiteettikategorioita. Kategoriatyöskentelyä tapahtuu myös työntekijöiden keskinäisissä keskusteluissa, joissa käsitellään asiakkaiden asioita. Työntekijöiden välisissä keskusteluissa saatetaan tehdä kategorisointeja, jotka vaikuttavat asiakkaiden kohtaamiseen tai asiakkaiden saamaan palveluun. (Nikander 2003; myös Juhila 2004a, 170.)

Jälkihuollon työntekijöiden tuottamat, nuorten seksuaalisuutta kuvaavat kategoriat ovat tietyssä vuorovaikutustilanteessa kulttuuriselta tarjottimelta valittuja kuvauksia, joilla esimerkiksi tuotetaan erilaisia identiteettikategorioita nuorille. Jälkihuollon institutionaalinen konteksti voidaan ymmärtää eräänlaiseksi kulttuuriseksi ympäristöksi, joka vaikuttaa kategorioiden rakentumiseen tietynlaisiksi. Työntekijöiden puheessa rakentuvien kategorioiden voidaan puolestaan olettaa muokkaavan ympäröivää kulttuuria ja yhteiskuntaa, tai vähintäänkin kyseistä institutionaalista ympäristöä.

4.3 Moraalin rakentuminen puheessa ja kategoriat selontekoina

Etnometodologiseen kategoria-analyysiin kuuluu moraalisen järjestyksen tutkiminen, sillä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa rakentuvat kategoriat ja sosiaalinen järjestys ovat aina moraalisia. Moraalinen puhe on jopa niin yleinen ja luonnollinen osa jokapäiväistä sosiaalista vuorovaikutusta, että se jää usein meiltä näkymättömiin. Vuorovaikutustilanteissa moraalista järjestystä tuotetaan usein itsestään selvänä ja huomaamatta. Toisista ihmisistä puhuttaessa on lähes mahdotonta välttää ilmauksia, jotka eivät jollain tavalla välittäisi moraalisia merkityksiä. (Juhila ym. 2012b, 70–71; Bergmann 1998.) Erityisesti määreet, jotka liittyvät ihmisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin sisältävät usein vahvoja moraalisia odotuksia ja oletuksia (Juhila ym. 2012b, 71). Moraalin rakentumisen perustana toimii se, että suurin osa ihmisten käytöksestä on sellaista, jonka voidaan ajatella olevan riippuvaista tietoisista valinnoista, ja jota siten voidaan pitää moraalisen arvostelun kohteena (Bergmann 1998).

Lena Jayyusi (1991) on perehtynyt Garfinkelin ja Sacksin työhön koskien sosiaalisen järjestyksen moraalista perustaa. Jayyusin mukaan sosiaalisen toiminnan moraaliset perustukset luodaan ja muotoillaan aina uudelleen, kun tuotetaan selontekoja, tehdään toimintaa ymmärrettäväksi ja rakennetaan päätelmiä osana diskursiivista toimintaa. Näin muotoutuu käytännöllisen toiminnan järjestys, jossa ihmisten moraaliset taustaodotukset vaikuttavat vuorovaikutustilanteen muotoutumiseen. Vuorovaikutustilanteessa ymmärrys asioiden merkityksistä, niihin viittaamisesta, tärkeydestä ja ilmaisutyylistä tehdään paikallisesti ymmärrettäväksi ja näkyväksi. Vuorovaikutustilanteen sujuvuus ja ymmärrettävyys perustuvat tilanteeseen osallistuvien taustaoletusten jaettuun normatiivisuuteen ja moraalisuuteen: osallistujat voivat luottaa siihen, että myös muut ymmärtävät ja näkevät asiat samalla tavalla. Näkökulmien vastavuoroisuus, merkitys ja jatkuvuus ovat moraalisia oletuksia, jotka vaikuttavat vuorovaikutustilanteen taustalla ja rakentavat siitä yhteisesti ymmärrettyä sosiaalista todellisuutta (Jayyusi 1991, 236).

Ne käytännöt ja tilanteet, joissa moraaliset käsityksemme tulevat näkyviksi, sisältävät aina toisiinsa yhteydessä olevaa kuvausta ja arviointia. Se, mikä kuvaus tilanteesta ja kontekstissa on käyttökelpoisen ja kuvaavien yhteydessä siihen miten arvioimme sen merkitystä ja ominaisuuksia sekä kuvauksen vastaanottajaa. Tämä arvioinnin ja kuvauksen yhteys on osoitus siitä, että moraalinen ja käytännöllinen järjely sekä sosiaalisen ja moraalisen järjestys on mahdotonta erottaa toisistaan. Ihmisten välisessä toiminnassa on aina kyse moraalista järjelystä. (Jayyusi 1991, 233, 240, 248.)

Sacksin jäsenyysskategorisoinnissa selonteot ja selontekovelvollisuus ovat yhteydessä normaaliuden odotuksiin sekä kategoriasidonnaisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin ja niistä poikkeamiseen. Ihmisillä on tapana pitää toistuvia ja vakiintuneita kanssakäymisen tapoja normaaleina, ja juuri normaalius tuottaa moraalista järjestystä. Normaaliuteen liittyvä moraalinen järjestys määrittyy kulttuuriseksi tiedoksi siitä, miten eri tilanteissa tulee odotuksen mukaisesti käyttäytyä. Jokapäiväisten rutiinien rikkominen ja odotusten ja toiminnan kohtaamattomuus tuntuu epänormaalilta ja paljastaa moraalisen järjestyksen. Odotuksen mukaisen toiminnan rikkominen saa aikaan selontekovelvollisuuden, joka vahvistaa näin entisestään moraalista järjestystä nostaa sen näkyville.³ Odotuksenvastaisuuden tulkinnoista syntyy ihmistenvälisessä toiminnassa se, mikä määrittyy ongelmaksi. Tulkinta taas liiyytyy sosiaalisia ongelmia koskevaan kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen tietoon. Näin

³ Jos esimerkiksi juhliin saapuva vieras ei lainkaan tervehdi tai onnittele päiväsankaria, hän rikkoo kulttuurillemme tyypillistä juhlatilanteiden toimintamallia, mistä todennäköisesti aiheutuu jonkinlainen velvollisuus selittää kyseistä toimintaa.

selontekojen ja moraalisen järjestyksen toisiinsa kytkeytyminen tarkoittaa sitä, että sosiaalisen maailman moraalista järjestystä voidaan jäljittää tutkimalla, mitä tekoja selitetään selontekoja antamalla. (Juhila 2012, 132–133, 140–145).

Yhteiskunnan moraalista järjestystä sekä moraalikategorioita rakennetaan myös erilaisissa instituutioissa suhteessa niiden institutionaaliseen tehtävään. Yhteiskunnallisten organisaatioiden ja instituutioiden työntekijöiden odotetaan kohtaavan erilaisia tilanteita neutraalisti, mutta organisaatioissa esiintyy silti voimakkaita moraalisia kannanottoja. Usein institutionaalisen moraalin rakentuminen kätkeytyy hienovaraisen ja implisiittisen vuorovaikutuksellisen toiminnan puheenvuoroihin ja sanavalintoihin, kun puhutaan esimerkiksi toimijuudesta ja siihen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. (Jokinen 2012, 255; Bergman 1998, 291.) Instituutiolle tyypilliset, ihmisiä ja asioita koskevat konstruktiot vaikuttavat institutionaalisten vuorovaikutustilanteiden paikalliseen moraalin rakentumiseen. Instituutioon liittyvät konstruktiot toimivat paikallisen vuorovaikutustilanteen muotoutumisen taustalla, ikään kuin rakennuspalikoina. Paikallisesti tuotettu työntekijöiden puhe on siis sidoksissa instituutioon, mutta samalla se muokkaa sitä. (Hall ym. 2006, 21.)

Institutionaalisessa vuorovaikutuksessa tuotetuilla kategorioilla on monenlaisia seurauksia sekä instituution sisäiselle sosiaaliselle järjestykselle että laajemmalle moraaliseen järjestykselle. Ongelma- ja identiteettikategoriat voivat vaikuttaa esimerkiksi asiakkuuden rakentumiseen tietynlaiseksi ja jopa asiakkuuden aloittamiseen tai lopettamiseen. Seurauksellisuutta voimistaa instituutioihin liittyvä ammatillisuus, joka antaa eräänlaisen legitimitetin tuotetuille määrittelyille. Tuotetut kategorisoinnit voivat myös olla yhteydessä erilaisten interventioiden oikeuttamiseen osana instituution toimintaa. (Losake 2007, 143–144 ref. Jokinen 2012, 262–263.)

Olen tutkimuksessani kiinnostunut siitä, miten ja minkälaista moraalia rakentuu jälkihuollon työntekijöiden keskinäisessä puheessa. Vaikka analyysin kohteen oleva työntekijöiden puhe on muodostunut tutkimusta varten toteutetuissa ryhmähaastatteluissa, siihen vaikuttavat silti jälkihuoltoinstituutiolle tyypilliset konstruktiot. Yksittäisissä tilanteissa tuotetut merkitykset eivät koskaan ole täysin ainutkertaisia, vaan ne ovat sidoksissa puheen ulkopuoliseen maailmaan (Juhila 2016, 303). Voidaan siis olettaa, että samanlaisia merkityksiä tuotetaan samojen ihmisten toimesta myös muissa instituutioon liittyvissä tilanteissa.

Moraalijärjestyksen tuottamista institutionaalisessa haastattelupuheessa tutkineen Minna Niemen (2010) väitöstutkimus on hyvä esimerkki siitä, miten moraalijärjestyksen tuottamista puheessa voidaan tehdä näkyväksi. Tutkimuksessaan Niemi tarkasteli haastattelujen

avulla poliisien toimintaa tilanteissa, joissa he kohtaavat alle 18-vuotiaita lapsia. Moraalijärjestyksen tuottamista Niemi tekee näkyväksi tarkastelemalla tutkittavien poliisien mielikuvia tavoiteltavasta lapsuudesta ja lasten kohtaamista elämän pulmatilanteista sekä poliisien käsityksiä ihmisten ongelmallisista elämäntilanteista. Myös poliisien kuvaamisessa työn valintatilanteissa ja tehtyjen ratkaisujen perusteluissa rakentuu moraalijärjestystä. Niemen tapa tarkastella moraalia tavoiteltavien ja ongelmallisten asioiden kuvaamisen sekä toiminnan perustelujen kautta tukee ajatusta myös tämän tutkimuksen mahdollisuuksista tuoda esiin jälkihuollon työntekijöiden puheessa rakentuvaa moraalia, joka tavoiteltavan lapsuuden sijaan kohdistuu nuorten seksuaalisuuteen.

4.4 Kattegoria-analyysin soveltaminen ryhmäkeskusteluun

Tutkimuksen aineisto on kerätty haastattelun piirteitä sisältävillä ryhmäkeskusteluilla jälkihuollon työntekijöiltä heidän työpaikallaan. Kuvaan keskustelujen lähtökohdat ja kulun luvussa kuusi, mutta sitä ennen käyn läpi niitä periaatteita, joiden varassa kattegoria-analyysia sovelletaan ryhmäkeskustelun tai ryhmähaastattelun analysoimiseen.

Tutkimuksen etnometodologinen näkökulma haastaa tarkastelemaan haastattelua muutenkin kuin vain aineistonkeruun muotona (Välimaa 2011, 49). Perinteisesti sosiaalitieteissä haastatteluaineistoa lähestytään ajatellen, että se sisältää sellaisenaan jonkinlaista olemassa olevaa tietoa esimerkiksi uskomuksista tai asenteista, joita tutkittavilla on. Perinteisessä asetelmassa aineiston analyysi rakentuu usein teemoittelun varaan, eli tutkittavien ajatukset pyritään tuomaan esille teemoittelemalla heidän käyttämäänsä kieltä. Tällainen analyysitapa yleensä pilkkoo aineistoa osiin, kattegorisoi ja liikuttelee sitä, ja lopulta tiivistää sitä ja järjestää sen uuteen muotoon. Kärjistäen voi siis sanoa, että tutkittavien puhe muodostuu lähestulkoon sellaisenaan tutkimuksen tuottamaksi tiedoksi. (Baker 1997, 130–131.)

Kattegoria-analyysissa sen sijaan haastattelu nähdään vuorovaikutteisena tapahtumana ja sosiaalisena toimintana, jossa osallistujat tukeutuvat kulttuuriseen tietämykseensä. Carolyn Bakerin (1997; 2003) mukaan etnometodologisessa tutkimuksessa voidaan käyttää haastatteluaineistoa, jos analyysissa kiinnitetään huomio haastattelun vuorovaikutukseen. Analyysin kannalta olennaisinta on tarkastella haastateltavien puhetta selontekoina pelkän asioista raportoimisen sijaan. Tarkoituksena ei ole paikantaa tutkittavien sisäisiä uskomuksia tai tietoa, eikä etsiä todellisia kuvauksia sosiaalisesta maailmasta. Selontekoja tarkastelemalla päästään käsiksi haastateltavien (ja haastattelijan) tilanteisesti rakentuvaan kattegoriatyöskentelyyn, jossa moraalijärjestyksen tuottaminen tapahtuu. Puhujien

tekemiä kategorisointeja selontekojen kautta jäljittämällä voidaan myös osoittaa, miten haastattelupuheella luodaan ihmisten identiteettejä, sosiaalisia suhteita ja jopa instituutioita. Myös tutkijan esittämällä kysymyksillä on aineiston analyysissä tärkeä rooli. Tutkijan puhe ei ole vain sarja neutraaleja kysymyksiä, vaan se osaltaan muokkaa keskustelun kulua, haastateltavien puhetta ja siinä tapahtuvia kategoriavalintoja. Tutkittavat voivat käyttää haastattelijan esittämiä kysymyksiä vihjeinä, ja ne voivat ohjata tutkittavia käyttämään tiettyjä kategorioita joidenkin toisten sijaan. Tutkittava voi myös olla käyttämättä tarjottua kategoriaa tai määrittää sen täysin uudella tavalla. Tällöin haastattelussa neuvotellaan kulttuuristen kategorioiden käytöstä. (Baker 1997, 130–132; Baker 2003, 396; Nikander 2010, 255–256.)

Perinteisessä sosiaalitieteellisessä tutkimushaastattelussa ja sen analyysissä nousevat helposti ongelmiksi haastattelijan ennakkoasenteet- ja oletukset sekä epätietoisuus siitä, puhuuko haastateltava totta. Katteoria-analyysissä tämä ongelma kohdataan tarkastelemalla sekä haastateltavien että haastattelijan puhetta jäsenyysskategorioiden kautta. (Baker 1997, 136–137.) Tässä tutkimuksessa se tarkoittaa, että haastateltavien nähdään puhuvan esimerkiksi ”aikuisina” tai ”jälkihuollon työntekijöinä” ja käyttävän kategorioita puheessaan näiden kyseisten ryhmien edustajina. Näin ollen haastateltavien selonteot koskien nuorten seksuaalisuutta voidaan nähdä heidän tilanteisesti rakentuvana kulttuurisena ymmärryksenään siitä, miten nuoret kokevat ja toteuttavat seksuaalisuuttaan. Tämän kulttuurisen tietämyksensä he aktivoivat, kun he osallistuivat aihetta koskevaan ryhmäkeskusteluun, jossa lähdettiin liikkeelle haastattelijan tuottamista fiktiivisistä asiakaskuvauksista. Kulttuurista tietoaan haastateltavat hyödynsivät myös tulkitessaan, mitä he olettivat haastattelijan heidän vastauksiltaan ja puheeltaan odottavan. (Ks. Baker 1997, 137.)

Analyysia tehdessään tutkijan on pyrittävä unohtamaan omat oletuksensa kategorioiden käytöstä, merkityksestä tai sisällöstä. Tutkijan tulee keskittyä siihen, miten kuvaukset ja kategoriat haastateltavien toimesta asettuvat ja mihin tarkoitukseen niitä puheessa käytetään. Analyysissä edetään etsimällä haastateltavien tekemiä jäsennyksiä, eikä tutkija saa etukäteen valikoida kategorioiden merkityssisältöä. (Nikander 2010, 248–249.) Tutkimusaiheen painotus saa kuitenkin näkyä analyysissä. Kaikenlaiset aineistot, myös haastatteluaineistot, sisältävät niin paljon erilaisia kategorioita, että analyysi kohdentuu tutkimuskysymyksen ja -aiheen ohjaamana aina vain osaa niistä. Siksi on tärkeää tunnistaa tutkijan oman katseen rajallisuus. (Juhila ym. 2012b, 85–86.)

Katteoria-analyysin tekemiseen ei ole tutkimusmetodologiaa käsittelevässä kirjallisuudessa olemassa kattavia tai yksityiskohtaisia ohjeita (Stokoe 2012, 279), mutta joissakin

yksittäisissä artikkeleissa sivutaan analyysin rakentumista. Carolyn Baker (1997) tiivistää kategoria-analyysin soveltamisen tutkimushaastatteluun kolmeen keskeiseen analyysin tekemisen vaiheeseen, kun aineistosta pyritään löytämään ne tavat, joilla puhujat rakentavat kategorisointeja. Ensimmäiseksi tutkijan tulee paikantaa keskeiset kategoriat (esimerkiksi ihmisiä, paikkoja ja asioita koskevat), jotka puhetta vahvistavat. Ne voivat esiintyä esimerkiksi erilaisten standardiparien muodossa (esim. vanhempi-lapsi tai oppilas-opettaja). Joskus tällaiset kategoriat ovat puheessa nimettyjä, mutta ne voivat välittyä myös niihin liittyvien toimintakuvausten kautta.

Analyysin toinen vaihe on käydä läpi löytyneisiin kategorioihin liittyvät toimintakuvaukset, jotta kategorioihin liitetyt ominaisuudet tulevat näkyviksi. Jotkut kategorioihin liittyvät ominaisuudet voivat esiintyä aineistossa ainoastaan vihjauksina, niin sanotusti sivulauseessa, mutta ne ovat silti yhtä tärkeitä kuin monisanaisesti ja suoraan mainitut ominaisuudet. Juuri vihjauksina, lähes huomaamatta esiintyvät kategorioiden ominaisuudet, toimintakuvaukset tai niiden väliset yhteydet osoittavat epäsuoran kategorisointityöskentelyn hienovaraisuuden ja vivahteikkisuuden. (Baker 1997, 142–143.) Vihjauksina esiintyvien kategorioiden ominaisuuksia tulkittaessa analyysin tekijän on kuitenkin oltava tarkkaavainen sen suhteen, että analyysistä ei tule umpimähkäinen, vaan kaikki on tarkasti perusteltu (Stokoe 2012, 282).

Analyysin kolmannessa vaiheessa tutkijan tulee Bakerin (1997) mukaan syventyä löytyneiden kategorioiden ja niihin liittyvien ominaisuuksien välisiin yhteyksiin, niin sanottuihin kulttuurisiin yksityiskohtiin, joita puheessa on tuotettu. Tällä tavoin tutkija voi löytää sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotettuja merkityksiä eli kuvauksia esimerkiksi siitä, miten asioiden pitäisi olla tai miten ne voisivat olla. Näin kategoria-analyysin avulla voidaan tutkimushaastatteluista nostaa esiin puhujien tapoja tuottaa kategorisointien avulla maailmaa, joka on tuttu, ymmärrettävällä tavalla järjestynyt ja moraalinen. (Mt., 142–143.)

Tämän tutkimuksen haastatteluaineiston analyysi pohjautuu metodisesti edellä esiteltyyn etnometodologiseen kategoria-analyysiin. Outi Välimaan (2011) tavoin kuvaan tutkimustani diskursiiviseksi kategoriatutkimukseksi: aineiston analyysissä keskityn tarkastelemaan sitä, mitä diskursiivista työtä puheella tehdään tilanteessa, jossa se tuotetaan. Analyysissä kiinnitän huomiota Carolyn Bakerin (1997; 2003) ohjeistuksen mukaisesti keskustelun vuorovaikutukseen, mutta Välimaan tavoin en kuitenkaan tutki vuorovaikutusta esimerkiksi keskustelun vuoronvaihtoina, kuten keskustelunanalyysissä tehdään. Sen sijaan kiinnitän huomion vuorovaikutuksen selonteoissa tapahtuvaan kategoriatyöskentelyyn, jolloin teen nimenomaan diskursiivista kategoriatutkimusta. Huomioin myös kategorioiden

yhteyden kulttuuriin paikantamalla työntekijöiden puheesta kulttuurisia diskursseja, sillä kategoria-analyysissa tarkasteltavan mikrotason voidaan nähdä kertovan makrotasosta. (Ks. Välimaa 2011, 51, 203, 218.) En kuitenkaan voi olettaa tutkittavien puheen kuvaavan täysin sitä todellisuutta josta he puhuvat, mutta voin silti tehdä tulkintoja siitä, minkälaisia mahdollisia seurauksia puheella on sekä laajemman institutionaalisen että kulttuurisen kontekstin tasolla (Suoninen 2012, 101). Samalla pyrin purkamaan ennalta asetettuja käsityksiä ja itsestään selvyytenä pidettyjä asioita koskien nuorten seksuaalisuutta.

5 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden tavoista puhua nuorten seksuaalisuudesta. Olen kiinnostunut siitä, minkälaisina seksuaalisina toimijoina nuoret näyttäytyvät jälkihuollon työntekijöiden puheessa. Lähestyn tutkimustehtävää tarkastelemalla diskursiivisen kategoria-analyysin menetelmää hyödyntäen niitä kielellisiä tulkintoja, joita työntekijät puheessaan tuottavat. Tutkimuksen tarkoituksena ei siis ole jälkihuollon työntekijöitä haastatteleamalla saada tietoa siitä, minkälaisia seksuaalisia toimijoita nuoret todellisuudessa ovat, vaan piirtää näkyviin minkälaista kuvaa nuorten seksuaalisesta toimijuudesta työntekijöiden puheessa rakentuu, toisin sanoen miten nuorten seksuaalisuudesta puhutaan. Nuorten seksuaalisen toimijuuden rakentumisen lisäksi pyrin kuvaamaan, minkälaista nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia työntekijöiden puheessa rakentuu. Tutkimuksellinen kiinnostukseni kohdistuu työntekijöiden tapaan puhua yleisesti nuorten seksuaalisuudesta, mutta kiinnitän huomiota myös siihen, määrittäykö jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaalinen toimijuus erilaiseksi muihin nuoriin verrattuna.

Tutkimus on aineistolähtöinen, joten tutkimustehtävä ja kysymyksenasettelu ovat tarkentuneet lopulliseen muotoonsa aineistoon perehtymisen edetessä. Tutkimusprosessin viritäjänä toimi henkilökohtainen mielenkiintoni niitä puhetapoja kohtaan, joilla nuorten seksuaalisuudesta ja seksuaalikäyttäytymisestä puhutaan. Sopiva aineiston keruun paikka löytyi lastensuojelun jälkihuollosta, mikä osaltaan ohjasi tutkimustehtävän muotoutumista. Aineistoon ja aiempaan tutkimukseen perehtymisen kautta muodostui lopulta kaksi tutkimuskysymystä:

- 1) *Miten jälkihuollon työntekijät määrittävät nuorten seksuaalista toimijuutta puheessaan?*
- 2) *Minkälaista nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia jälkihuollon työntekijät tuottavat puheellaan?*

Toivon tutkimuksen toimivan keskustelun herättäjänä jälkihuoltotyön arjessa ja työntekijöiden välillä, sillä seksuaalisuuteen liittyvien teemojen käsittelyn on esitetty olevan Helsingin jälkihuollossa liian vähäistä (ks. Eriksson & Karppinen 2016). Tutkimuksen tavoitteena on innostaa työntekijöitä tarkastelemaan omia seksuaalisuuskäsityksiään ja tapojaan käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä teemoja työssään. Tulokset voivat myös auttaa työntekijöitä jäsentämään omaa toimintaansa ja sen mahdollisuuksia uudella tavalla.

6 Tutkimuksen toteutus

6.1 Jälkihuollon työntekijöiden ryhmäkeskustelut

Tutkimushaastattelun lajeja on lukuisia. Haastattelutyylit vaihtelevat ainakin sen mukaan, miten vapaa ja keskusteleva haastattelu on tai miten tiukasti pyritään suorittamaan tietyt etukäteen määritellyt kysymykset. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 43; Eskola & Suoranta 1998, 64.) Tämän tutkimuksen aineisto kerättiin haastattelemalla kymmentä Helsingin jälkihuollon työntekijää, joista seitsemän toimi sosiaalityöntekijöinä ja kolme toimi tuetun asumisen sosiaaliohjaajina. Haastattelut toteutettiin kolmessa ryhmässä: sosiaalityöntekijät muodostivat kolmen ja neljän hengen ryhmät ja sosiaaliohjaajista muodostui yksi ryhmä. Ryhmien muodostaminen tapahtui sosiaalityöntekijöiden esimiehen avustuksella. Esimies teki työntekijöille aikatauluehdotuksia koskien laajemman tutkimushankkeen haastatteluihin osallistumista, ja samalla työntekijät saivat ilmoittaa halukkuutensa osallistua sen jatkoksi tulevaan tämän tutkimuksen haastatteluun. Jaottelu sosiaalityöntekijöihin ja sosiaaliohjaajiin tehtiin pyynnöstäni, jotta voisin aineiston analyysissä huomioida mahdolliset erot erilaista työtä tekevien, mutta saman asiakaskunnan kanssa työskentelevien ammattilaisten välillä. Haastattelut toteutettiin joulukuun 2016 ja tammikuun 2017 aikana tutkimukseen osallistuvien työpaikalla. Haastattelujen keskimääräinen pituus oli noin tunti. Kaikki haastattelut äänitettiin litterointia varten. Litteroinnit tilattiin tutkimushankkeen rahoittamana viestintäyrittäjä Spoken Oy:ltä.

Tutkimushaastattelut toteutettiin vapaamuotoisina ryhmäkeskusteluina. Ryhmäkeskusteluista tiedonkeruumetodina kirjoittanut Anu Valtonen (2005) tarkoittaa ryhmäkeskustelulla tutkimustarkoituksessa järjestettyä keskustelutilaisuutta, jossa joukko ihmisiä keskusteleet tietystä aiheesta fokusoidusti, mutta kuitenkin vapaamuotoisesti. Ryhmäkeskustelussa ei siis osoiteta haastattelukysymyksiä vuorotellen kaikille osallistujille, kuten ryhmähaastattelussa tehdään, vaan osallistujien välillä pyritään tietoisesti saamaan vuorovaikutusta. Ryhmän vetäjän (tässä tutkijan) rooliin kuuluu virittää keskustelulle otollinen ilmapiiiri, ohjata keskustelua ja kannustaa osallistujia keskustelemaan aiheesta keskenään. Vetäjä tarjoaa ryhmän keskusteltavaksi tiettyjä tutkimuksen kohteena olevia teemoja, mutta ei itse juurikaan osallistu substanssiaiheesta käytävään keskusteluun. (Mt.)

Osallistujien välinen vuorovaikutus on ryhmäkeskustelun erityinen piirre, jonka nähdään tuottavan erityistä tietoa. Ryhmätilanne esimerkiksi kutsuu osallistujien välisen keskustelun kautta esiin myös vastatarinoita ja vastapuhetta eri tavoin kuin perinteinen haas-

tattelu. Ryhmän sosiaaliseen vuorovaikutukseen vaikuttaa myös ryhmän koostaminen: ryhmän jäsenillä tulisi olla jonkinlainen yhteinen pohja tutkimuksen aiheesta keskustelemiseen. Tässä tutkimuksessa ryhmien koostaminen on tehty tietyn työyhteisön kautta. Ryhmäkeskustelun ideaalissa kaikki osallistujat ovat aktiivisesti mukana keskustelussa. Joskus puheliaimmat henkilöt kuitenkin dominoivat keskustelua, jolloin vetäjän tehtävänä on pyrkiä antamaan puheenvuoroja muillekin. (Valtonen 2005.) Tällaista keskustelun ohjaamista jouduin itsekin muutamia kertoja tekemään tutkimusaineistoa kerätessäni.

Mahdollisimman vilkkaan keskustelun aikaansaamiseksi ryhmäkeskusteluissa voidaan perinteisten kysymysten ohella käyttää erilaisia virikemateriaaleja herättämään osallistujien ajatuksia aiheeseen liittyen. (Valtonen 2005.) Tässä tutkimuksessa kaikki ryhmäkeskustelut rakentuivat neljän fiktiivisen tapauskuvauksen eli vinjettien ja niitä täydentävien kysymysten varaan (ks. Liite 3). Tapauskuvaukset sisälsivät kuvitteellisten jälkihuollon asiakkaiden erilaisia tilanteita ja niihin liittyi jokin seksuaalisuuden tai seksuaalikäyttäytymisen teema.

Michael Bloorin ja Fiona Woodin (2006) mukaan vinjettitekniikan käyttö on hyödyllistä esimerkiksi juuri ryhmähaastatteluissa, kun halutaan saada selville tutkittavien arvoja, uskomuksia ja käyttäytymisnormeja. Vinjettien avulla voidaan sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa onnistua paljastamaan tutkittavien reaktioita kuvitteelliseen tilanteeseen (Wilks 2004, 80). Ryhmähaastattelussa vinjetteihin ei yleensä anneta selkeitä vastausvaihtoehtoja, joista tutkittavia pyydetään valitsemaan sopivin, vaan vinjetit toimivat vapaamman keskustelun herättäjinä. Niiden käyttö on hyvä keino erityisesti silloin, kun halutaan saada aikaan keskustelua sensitiivisistäkin aiheista, joita voisi muuten olla vaikea lähestyä. (Bloor & Wood 2006.) Vinjetit eivät ole kuvauksia tutkittavien henkilökohtaisista asioista tai työtilanteista, joten niitä ei yleensä koeta uhkaavina. Kuvitteellisia ja hypoteettisia tilanteita voi olla helpompi vapaasti kommentoida kuin henkilöön kohdistettuja kysymyksiä. (Wilks 2004, 82.)

Vinjettien käyttämisessä tutkimuksen aineistonkeruussa on myös rajoituksensa. Tom Wilks (2004, 83) tuo esiin, että vinjettien mahdollisuudet tuottaa tietoa, joka kuvastaisi laajasti koko tutkimuksen kohteena olevan aiheen kompleksisuutta, ovat rajalliset. Laadullisessa tutkimuksessa vinjettien avulla saatu tieto ei esimerkiksi suoraan ennusta tutkittavien käyttäytymistä oikeassa elämässä. Sen sijaan vinjettien avulla tuotettu tutkimusaineisto voi kuvastaa niitä diskursiivisesti tuotettuja merkityksiä, joita tutkittavat asioille ja ilmiöille antavat sekä auttaa ymmärtämään tutkittavien käyttäytymisen taustalla vaikuttavia syitä.

Hyvä vinjetti on riittävän yksityiskohtainen kuvaus, jotta se mahdollistaa mahdollisimman laajat aiheita koskevat tarkastelut. Lisäksi vinjettien käytön tulisi olla riittävän hyvin testattu ennen varsinaista haastattelutilannetta. (Bloor & Wood 2006.) Tässä tutkimuksessa laatimani vinjetit olivat lyhyitä, vain muutaman lauseen mittaisia. En halunnut johdatella tutkittavia liiaksi pitkillä ja yksityiskohtaisilla vinjeteillä vaan halusin minimoida kategoriat, joita heille vinjeteillä saattaisin tarjota käytettäväksi. Toivoin lyhyiden vinjettien jättävän tilaa tutkittavien keskinäisessä keskustelussa rakentuville kategorisoinneille ja selonteoille. En myöskään tunne kovin tarkasti tutkittavien asiakaskuntaa, joten en halunnut oman tietämättömyyteni aiheuttavan vinjetteihin sellaisia asiavirheitä, jotka hämmäntäisivät tutkittavia tai johdattelisivat keskustelun virheellisten asiatietojeni läpikäymiseen tavoittelemani vapaan keskustelun ja pohdiskelun sijaan. Ennen aineiston keruuta pyysin yhtä jälkihuollon työntekijää, joka ei osallistunut tutkimukseen, lukemaan vinjetit läpi, jotta ne eivät sisältäisi keskustelun kulkua haittavia asiavirheitä.

Asiakaskuvausten laatimisen perustana käytin Erikssonin ja Karppisen (2016) sekä Toivosen (2016) tutkimuksissa esiin nostettuja tietoja jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaaliterveydestä ja käyttäytymisestä. Sijoitettuna olleiden nuorten seksuaalikäyttäytymistä tarkastelevat myös Ramseyer Winter ym. (2016) sekä Stevens ym. (2011), joiden tutkimuksia kuvasin luvussa kaksi. Näiden tutkimusten lisäksi asiakaskuvausten laatimisessa auttoi yleisesti nuorten seksuaalisuutta ja seksuaalikäyttäytymistä koskevaan kirjallisuuteen perehtyminen. Keskusteluissa käytetyt kuvaukset olivat seuraavat:

- 1) 17-vuotias asiakas tuo tapaamisella esille, että on aloittanut hiljattain uuden seurustelusuhteen. Hän kysyy tietääkö työntekijä, mistä hän saisi hankittua ehkäisyvälineitä. Asiakas sanoo, ettei voi kysyä asiaa äidiltään, joka kuitenkin suuttuisi ja kieltäisi häntä tapaamasta poikaystävää. Miten toimit?
- 2) Kuulet 17-vuotiaan asiakkaasi harrastavan ajoittain seksiä tuntemattomien ja puolituttujen kanssa. Ehkäisy saattaa välillä unohtua. Miten toimit?
- 3) 20-vuotias yksin asuva jälkihuollon asiakas kertoo toisinaan tarjoavansa seksipalveluita rahaa vastaan. Hän ei ole huolissaan asiasta ja on sitä mieltä, että se on hyvä tapa tienata vähän ylimääräistä käyttörahaa. Asiakas kertoo, että hänen parisuhteensa on tämän vuoksi päättynyt pari kuukautta sitten. Mitä ajattelet kuulemastasi?
- 4) Keskustelet tapaamisella 18-vuotiaan pojan kanssa vapaa-ajanvietosta ja ihmissuhteista. Poika mainitsee keskustelussa tyttöystävänsä, mutta olet melko varma, että edellisellä tapaamisella hän kertoi viettävänsä paljon aikaa poikaystävänsä luona. Mainitset asiasta ja ihmettelet, muistatko väärin edellisen tapaamisenne keskustelun. Poika kertoo, että hänen isänsä ei hyväksynyt poikaystävää, joten hän lopetti tapailun. Keskustelkaa tilanteesta. Miten lähtisitte avaamaan tätä?

Jaoin haastattelun edetessä kuvaukset tutkittaville yksi kerrallaan luettavaksi. Tämän jälkeen pyysin heitä keskustelemaan lukemastaan. Haastattelujen lopussa esitin tutkittaville vielä muutamia yksittäisiä kysymyksiä (ks. Liite 3).

6.2 Aineiston analyysin kulku

Aloitin litteroidun haastatteluaineiston analyysin lukemalla sitä läpi useita kertoja. Lukiessa pyrin kiinnittämään huomiota nuorten seksuaalisuutta ja seksuaalikäyttäytymistä koskeviin selontekoihin sekä ilmauksiin, joissa korostuu miten asioiden pitäisi olla tai ei pitäisi olla eli niin sanottuihin moraalisiin ilmauksiin. Etsin aineistosta sellaisia selontekoja, joilla tutkittavat kuvaavat, merkityksellistävät ja tekevät ymmärrettäväksi nuorten seksuaalikäyttäytymistä sekä kuvaavat miten asiat ovat tai miten niiden pitäisi olla. Tällä tavoin voi tarkastella vuorovaikutuksessa ja selonteissa tapahtuvaa kategoriatyöskentelyä. (Ks. Välimaa 2011, 49.) Pyrin myös huomioimaan, mitkä asiat ja teemat korostuvat aineistossa erityisen paljon. Pyrin huomioimaan sellaisetkin aiheet, jotka nousivat tutkittavien puheessa esiin, mutta eivät suoraan liittyneet fiktiivisten tapauskuvausten aihepiireihin. Tavoitteeni oli lukea aineistoa mahdollisimman avoimesti, jotta pystyisin huomioimaan aineistosta löytyviä selontekoja ilman ennakoasenteita, mahdollistaen yllättävienkin kategorioiden löytymisen.

Jatkoin aineiston läpikäymistä kohta kohdalta kirjoittaen samalla ylös huomioitani sekä aineistossa esiintyviä selontekoja, joista alkoi muodostua nuorten seksuaalisuuteen liittyviä kategorioita. Tässä kohtaa alkoi hahmottua, että aineistosta nousevia kategorioita yhdistävänä tekijänä voisi olla nuorten seksuaalinen toimijuus. Selonteot kytkeytyivät erityisesti toimijuuden käsitteeseen olennaisesti liittyviin yksilön autonomiaan, vastuisiin, oikeuksiin, velvollisuuksiin ja kykyihin. Juuri kategoriasidonnaiset oikeudet ja velvollisuudet liittyvät Sacksin mukaan puheen selontekoihin ja vuorovaikutustilanteen selontekovelvollisuuksiin (Juhila 2012, 134).

Kokosin aineistosta löytyneitä toimijuteen liittyviä selontekoja yhteen, mutta jaottelin ne vielä tässä vaiheessa kolmen eri ryhmäkeskustelun mukaisesti. Aloin teemoitella ja yhdistellä selontekoja niin, että niistä muodostui lopulta neljä, kaikki haastattelut kattavaa kategoriaa, jotka kuvaavat nuoria seksuaalisina toimijoina. Seksuaalisen toimijuuden kategorioiden muodostamisen yhteydessä pyrin tunnistamaan kategorioiden rakentumiseen liittyvää tilanteista moraalipuheen rakentumista. Moraaliset ilmaukset voivat olla joko suoria moraalisia kannanottoja tai ne voivat olla syntyä puheessa ikään kuin huomamatta (ks. Juhila

la ym. 2012b; Bergmann 1998). Siten aineisto oli täynnä moraalijärjestystä tuottavaa puhetta, jonka jäsentämisessä auttoi sen tarkasteleminen toimijuutta määrittävän puheen osalta. Näin tulin rajanneeksi myös moraalijärjestyksen tarkastelun puheessa rakentuvan seksuaalisen toimijuuden mukaisesti ja pystyn vastaamaan kysymykseen siitä, minkälaista nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia puheessa rakentuu.

Kaikki ryhmäkeskustelut muotoutuivat saman vinjeteistä koostuvan rungon ympärille, mutta eroja keskusteluissa toki muodostui. Tutkimuskysymyksiin vastaan sellaisten asioiden pohjalta, jotka olivat kuultavissa kaikissa keskusteluissa. Kaikki vinjetit herättivät työntekijöissä tarpeen pohtia kuvatun toiminnan syitä ja seurauksia, joten keskusteluissa korostuivat nuorten seksuaalikäyttäytymiselle tarjotut selonteot. Selontekoja ammennettiin esimerkiksi nuorten yksilöllisistä ominaisuuksista, kaveripiirin ja perheen tarjoamasta esimerkistä sekä laajemmista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista muutoksista. Nuorten ehkäisyyn käyttämisestä tai käyttämättä jättämisestä puhuessaan työntekijät tuntuivat viittaavan lähinnä tyttöihin, ajoittain suoraan ja välillä epäsuorasti. Ylipäänsä negatiiviseksi määrittävästä nuorten seksuaalikäyttäytymisestä puhuttaessa korostui tyttöjen toiminta. Sosiaaliohjaajien keskustelussa se korostui enemmän kuin sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa. Muutkin keskusteluissa olevat eroavaisuudet korostuivat sosiaaliohjaajien keskustelun ja sosiaalityöntekijöiden keskustelujen välillä. Sosiaalityöntekijät toivat sosiaaliohjaajia useammin esille, että heidän oli vaikea samastua laatimieni vinjettien tilanteisiin, koska he eivät ole kohdanneet aivan vastaavia tilanteita töissä. Sosiaaliohjaajat sen sijaan kertoivat kuvattujen tilanteiden olevan hyvinkin tavanomaisia omassa työssään. Seksistä ja seksuaalisuudesta puhuminen asiakkaiden kanssa vaikuttaa keskustelujen perusteella muutenkin olevan yleisempää sosiaaliohjaajien keskuudessa. Tämä liittyy siihen, että kertomansa perusteella sosiaaliohjaajat tapaavat asiakkaitaan sosiaalityöntekijöitä useammin ja työskentelevät lähempänä nuorten arkea.

7 Tutkimuksen etiikka ja tutkijanpositio

Tutkimuksen eettisiä kysymyksiä tarkastelen tutkimuksen vaiheiden, omien tutkimuslistien valintojeni ja tutkijanpositioni, tutkimusaiheen sensitiivisyyden ja tutkimuksen tarkoituksen näkökulmista. Eettisesti hyväksyttävä ja luotettava tutkimus on aina toteutettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. Tämä edellyttää tutkijalta yleistä huolellisuutta, rehellisyyttä, tarkkuutta ja kriittisyyttä kaikissa tutkimuksen teon vaiheissa aina suunnittelusta tutkimuslupan hakemiseen, aineiston keruuseen ja tulosten esittämiseen saakka. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012; myös Pohjola 2003, 59.) Tutkimuksen teossa on tärkeää ottaa sen kaikissa vaiheissa huomioon myös Tutkimuseettinen neuvottelukunnan (2009) laatimat ihmistieteisiin luettavan tutkimuksen eettiset periaatteet, jotka ovat tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojat.

Tutkimuksen eettiset kysymykset on huomioitava jo tutkimusprosessin alkumetreillä. Anneli Pohjola (2003, 59) muistuttaa, että jo tutkimusaiheen valinta ja sen rajaaminen ottavat kantaa tutkittavaan ilmiökenttään. Tämä pro gradu -tutkielma sai alkunsa henkilökohdaisesta kiinnostuksestani seksuaalisuutta koskevia puhetapoja ja vallitsevia seksuaalisuusdiskursseja kohtaan. Olin erityisen kiinnostunut siitä, miten nuorten seksuaalisuutta määritellään aikuisten puheessa. Nämä tutkimukselliset mielenkiintoni ohjautuivat jälkihuollon kontekstiin tutkielmani ohjaajan, professori Mirja Satkan ehdotuksesta. Helsingin lastensuojelun jälkihuollon tutkimista varten hain tutkimuslupan Helsingin kaupungilta (Päätös tutkimuslupahakemuksesta HEL 2016-013656)⁴.

Jälkihuollossa tutkittavien hankkiminen sekä keskusteluryhmien muodostaminen tapahtui johtavan sosiaalityöntekijän avustuksella. Tutkimusetiikan kannalta on tärkeää, että tutkimukseen osallistuvat saavat riittävästi tietoa tutkimuksesta (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009), joten kerroin tutkimuksestani tutkittaville sekä suullisesti että kirjallisesti (ks. Liite 1). Jälkihuollon tutkimushankkeesta pidettiin työntekijöille tiedotustilaisuus heidän työpaikallaan, ja samassa yhteydessä sain esittää kutsun omaan tutkimukseeni. Kirjallisen tiedotteen mukana olevat yhteystietoni mahdollistivat tutkimusta koskevien lisäkysymysten esittämisen myöhemminkin.

⁴ Päätös tutkimuslupahakemuksesta HEL 2016-013656 luettavissa https://www.hel.fi/static/public/hela/vipa811340_Nuorten_palvelujen_ja_aikuissosiaalityo/Suomi/Paatos/2017/Sote_2017-01-04_Nusoj_2_Pk/636B1E67-2FA7-C447-A39E-596968100002/Paatos_tutkimuslupahakemuksesta_HEL_2016-013656_.pdf Viitattu 15.3.2018.

Yhdeksi tutkimukseni eettiseksi ongelmakohdaksi koen sen, miten yksityiskohtaista ennakotietoa tutkittaville olisi pitänyt antaa (ks. Hirsjärvi & Hurme 2008, 20). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) ohjeiden mukaan tutkittaville annettavan informaation yksityiskohtaisuus riippuu tiedonhankintatavasta. Haastattelututkimuksessa tutkittaville tulisi kuvata tutkimuksen aihe sekä osallistumiseen liittyvät konkreettiset asiat, kuten ajankäyttö. Arja Kuulan (2011, 74) mukaan tarkkaa tutkimusasetelmaa tai hypoteeseja ei välttämättä tarvitse kertoa. Myös Steinar Kvale (2006) kirjoittaa, että haastattelututkimukseen voi sisältyä jokin sellainen tavoite, jota ei kerrota tutkittaville – heille ei välttämättä kuvata tarkasti, minkälaista tietoa tutkimuksella pyritään tuottamaan. Kerroin tutkittaville lyhyesti tutkimukseni tavoitteet ja silloisen tutkimuskysymyksen (ks. Liite 1), jonka kerroin vielä todennäköisesti muuttuvan tutkimuksen edetessä. En kuitenkaan kuvannut esimerkiksi analyysimenetelmääni, eivätkä tutkittavat haastatteluhetkellä tienneet, mihin mielenkiintoni heidän tuottamassaan aineistossa tarkentuisi.

Tutkimukseen osallistumisen on aina oltava vapaaehtoista ja tutkittavan on ilmaistava suostumuksensa tutkimukseen osallistumisesta (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009). Ennen keskusteluiden alkamista pyysin jokaiselta osallistujalta kirjallisen suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta (Liite 2) ja varmistin, että he olivat perehtyneet tiedotteeseen (Liite 1) ja ymmärtäneet sen sisällön. Suostumukset laadittiin kahtena kappaleena, joista toinen jäi minulle ja toinen tutkittavalle. Tutkimuksen kannalta on eettisesti ongelmallista, jos tutkittavat joutuvat tekemään päätöksensä tutkimukseen osallistumisesta paineen alla. Esimerkiksi työyhteisön sisällä voi olla painostusta osallistumiseen, jolloin työntekijä saattaa päättää osallistumisestaan vain siksi, että se on hänen oman yhteisönsä sisällä palkitsevampaa kuin osallistumatta jättäminen. (Rauhala & Virokannas 2011, 240.) Tutkijana en voinut vaikuttaa tutkittavien työyhteisön sisäisiin asioihin, vaan varmistin oman toimintani eettisyyden ilmaisemalla selkeästi sekä suullisesti että kirjallisesti tutkimukseeni osallistumisen olevan vapaaehtoista.

Tutkimuksen eettisyyteen liittyy myös Anneli Pohjolan (2003) kuvaama tutkimuksen moniulotteinen sensitiivisyys. Tässä tutkimuksessa korostuvat erityisesti kontekstuaalinen, toiminnallinen ja subjektiivinen sensitiivisyys. Kontekstuaalinen sensitiivisyys liittyy siihen, että tutkija ymmärtää ja huomioi ihmisten ja ryhmien toimintaympäristöjen merkityksen. Oman tutkimukseni kohdalla tulkitsen sen tarkoittavan sen institutionaalisen todellisuuden huomioimista, jossa tutkittavat työskentelevät ja jossa haastattelut tapahtuivat. Kontekstin merkityksen pyrin huomioimaan erityisesti tehdessäni johtopäätöksiä ja pohdintoja tutkimuksen tuloksista ja palauttaessani ne sitä kautta takaisin jälkihuoltoon. Toiminnallinen

sensitiivisyys tarkoittaa esimerkiksi tapaa, jolla tutkija kohtaa tutkimuksen kohteena olevat ihmiset. Tutkimuksessani en haastatellut heikossa asemassa olevia asiakkaita tai ihmisiä, joiden itsemäärääminen on heikentynyt, mutta haastattelutilanne saattoi silti olla tutkittaville hankala tutkimusaiheen tabuluonteen vuoksi. Tutkittavat saattoivat kokea seksuaalisuudesta puhumisen vaikeaksi siitä huolimatta, että olivat päättäneet osallistua tutkimukseen. Haastatteluiden alussa painotinkin haastateltaville, että heillä on halutessaan oikeus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä vaiheessa tahansa. (Ks. Pohjola 2003, 55–57.)

Pohjolan (2003) mukaan tutkijalta edellytetty sensitiivinen herkkyyys kulminoituu lopulta subjektiiviseen sensitiivisyyteen, jossa sekä tutkija että tutkittava nähdään tutkimustoiminnan subjekteina. Tutkimuksella ei tavoitella sellaista objektiivisuutta, jossa tutkija nähtäisiin täysin neutraalina toimijana, vaan tutkimukselliset valinnat ottavat aina kantaa ja kuvaavat tutkijan näkökulmaa tutkittavaan ilmiöön. (Mt., 57, 59–62.) Olen läpi tutkimuksen pyrkinyt tuomaan esille omat sitoumukseni, käsitykseni ja valintani. Oman toimintani olen huomioinut myös aineiston analyysin yhteydessä tarkastelemalla tutkittavien puheen lisäksi oman puheeni merkitystä haastatteluiden vuorovaikutukselle. Aineistoa analysoidessani pyrin lisäksi huomioimaan omat sitoumukseni ja arvoni sekä niiden mahdollisen vaikutuksen analyysin tekemiseen. Käsitteiden määrittelyn kautta olen rajannut tutkittavan ilmiön tarkastelun lähtökohtia (ks. mt., 61–62). Olen esimerkiksi tehnyt tietoisin valinnan tarkastella nuorten seksuaalisuutta yleisen riskinäkökulman sijaan normaaliuden ja positiivisuuden kautta (ks. Tolman & McClelland 2011) ja olen halunnut tuoda esiin nuorten seksuaalisuutta koskevien yleisimpien diskurssien ristiriitaisuutta.

Pyrin mahdollisimman aineistolähtöiseen analyysiin, jonka vaiheita olen avannut edellisessä luvussa. Tiedostan silti, ettei minun ole mahdollista asettua missään vaiheessa tutkimusprosessin ulkopuolelle (ks. Pohjola 2003, 61). Näin ollen myös tulosten esittämisen tavat sekä tuloksista tekemäni johtopäätökset ja pohdinnat kuvaavat omia aiheeseen liittyviä ymmärryksiäni ja sitoumuksiani (Hurtig & Laitinen 2003). Vaikka täysin objektiivinen tutkimus on mahdotonta toteuttaa, voi sitä silti edistää. Objektiviteetin parantamiseksi olen avannut analyysin etenemistä ja siihen liittyvää ajatteluprosessiani.

Tutkimuksen raportoinnin eettisyyteen liittyy tutkijan oman ajattelun läpinäkyvyyden lisäksi tutkittavien anonymiteetin huomioiminen (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009). Tutkimuksen tulokset olen esittänyt niin, että yksittäistä haastateltavaa ei voida niistä tunnistaa. Näin varmistan sen, että yksittäiselle osallistujalle ei koidu haittaa tutkimukseen

osallistumisesta. Tutkittavien työyhteisö on kuitenkin tunnistettavissa sen vuoksi, että tutkimus on osa laajempaa Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden tutkimushanketta. Siksi tutkimusraportissa on mainittava kunta, jonka jälkihuoltoa tutkimus koskee. Tämä on kirjoitettu suostumuslomakkeeseen (Liite 2), jonka tutkittavat allekirjoittivat ennen kuin haastattelut voitiin aloittaa. Tutkittavien anonymiteetin turvaaminen on varmistettu myös tutkimusaineiston käsittelyn ja hävittämisen osalta. Litteroitua aineistoa on käsitelty ilman tunnistetietoja ja se on ollut vain omassa käytössäni. Aineistoa ja suostumuslomakkeita olen säilyttänyt lukituissa tiloissa ja hävitän ne heti tutkimuksen valmistuttua. Tutkimushankkeen puolesta aineistoa säilytetään Itä-Suomen yliopiston tiloissa lukituissa kaapeissa (Häggman-Laitila ym. 2015).

Eettisyyden näkökulmasta on vielä tarpeen arvioida tutkimuksen tavoitteita ja sitä, kenen lähtökohdista ja kenen hyödyksi tutkimus on tehty (Pohjola 2003, 59–61). Tutkimuksen aihe ja tavoitteet ovat lähtöisin omista mielenkiintoni kohteista, eivät tutkittavana olevien työntekijöiden aloitteesta. Tutkijana teen itse omat tulkintani aineistosta ja olen vastuussa aineiston analyysistä. Pirkko-Liisa Rauhala ja Elina Virokannas (2011, 239, 246) muistuttavat, että eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimuksen pitäisi olla myös tutkittaville hyödyllistä ja rakentavaa. Omat intressini eivät vielä perustele tutkimuksen tarvetta tai hyödyllisyyttä tutkimuksen kohteena olevan työyhteisön kannalta, mutta kyseisen työyhteisön asiakaskuntaan kohdistuva aiempi tutkimus tarjoaa sen sijaan perusteita seksuaalisuusteemaan liittyvän tutkimuksen toteuttamiselle jälkihuollossa (ks. Eriksson & Karppinen 2016).

Tutkijana koen, että minulla on vielä hyödyllisten tulosten tuottamistakin suurempi velvollisuus olla aiheuttamasta tutkimusraportillani haittaa tutkittaville. Sitä en kuitenkaan voi varmistaa, että tutkimuksen tulokset olisivat mieluisia kaikille tutkimukseen osallistuneille tai että he kokisivat ne hyödyllisiksi ja tarpeellisiksi. On myös mahdollista, että työyhteisön ja tutkimusympäristön ulkopuolelta tulevan tutkijan analyysia ei koeta vakuuttavaksi tai ymmärrettäväksi. Parhaassa tapauksessa tutkimus kuitenkin tuottaa sellaista tietoa, jota tutkittavat voivat suoraan hyödyntää omassa työssään ja parantaa sen avulla vallitsevia olosuhteita ja käytäntöjä (Hurtig & Laitinen 2003, 105).

8 Nuoret seksuaalisina toimijoina jälkihuollon työntekijöiden puheessa

Seuraavaksi vastaan esittämiini tutkimuskysymyksiin tutkimusaineiston analyysin pohjalta. Ensimmäisessä alaluvussa vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: miten jälkihuollon työntekijät määrittävät nuorten seksuaalista toimijuutta puheessaan? Kuvaan, minkälaisina seksuaalisina toimijoina nuoret näyttäytyvät työntekijöiden puheessa ja miten nuorten seksuaalista toimijuutta keskustelun vuorovaikutuksessa rakennetaan. Keskusteluissa rakentuvan nuorten seksuaalisen toimijuuden olen jaotellut neljään toimijuuden kategoriaan. Kategoriat olen muodostanut teemoittelemalla aineistosta nuorten seksuaalikäyttäytymisen selontekoja sekä nuorten seksuaalisuuteen liittyviä kuvauksia. Kategoriat eivät ole toisilleen vastakkaisia eivätkä ne kuvaa tietynlaista ihmistyyppiä tai identiteettiä, vaan ne kuvaavat sellaisia nuorten seksuaalisen toimijuuden ulottuvuuksia, joita työntekijöiden puheessa selkeimmin rakentui.

Toisessa alaluvussa pyrin vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseen: minkälaista nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia jälkihuollon työntekijät tuottavat puheellaan? Työntekijöiden tuottamat selonteot ja kuvaukset, joiden pohjalta vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen koskien nuorten seksuaalista toimijuutta, rakentavat myös nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia. Tarkoitukseni on moraalien rakentumista kuvaamalla syventää aineiston analyysia ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaamisen jälkeen. Tutkimuskysymyksiin vastaamalla en pyri kuvaamaan – enkä edes pystyisi kuvaamaan – sitä, minkälaisia seksuaalisia toimijoita nuoret todellisuudessa ovat. Tutkimusten tulosten on tarkoitus kuvata niitä puhetapoja, joilla työntekijät puhuivat nuorten seksuaalisesta toimijuudesta sekä rakensivat moraalisia jäsennyksiä. Kolmannessa alaluvussa teen yhteenvedon tutkimustuloksista.

Tulosten esittämisessä käytän apuna lyhyitä aineisto-otteita. Otteita analysoimalla pyrin tekemään näkyväksi työntekijöiden tilanteisessa vuorovaikutuspuheessa tapahtuvaa seksuaalisen toimijuuden ja seksuaalimoraalin rakentumista sekä esittelemään tapaani analysoida keskusteluja. Aineisto-otteet olen valinnut kaikista haastatteluista siten, että ne edustaisivat mahdollisimman hyvin koko aineistoa.

8.1 Seksuaalisen toimijuuden kategoriat

8.1.1 Ymmärtämättömät nuoret

Työntekijöiden puheessa nuoret määrittyivät henkilöiksi, jotka voivat olla kyvyttömiä ja haluttomia ymmärtämään joitakin seksuaalisuuteen liittyviä asioita ja omaa parastaan. Nuorten ymmärtämättömyyttä korostettiin usein aikuiskategorian kautta: työntekijät kuvasivat nuorten tekevän toisinaan itselleen epäedullisia valintoja siitä huolimatta, että asioista enemmän ja paremmin tietävä aikuinen on antanut nuorelle hyviä ohjeita ja neuvoja. Ymmärtämättömyyden kategoriaa rakennettiin puheessa erityisesti ehkäisyn käyttöön liittyen. Seuraava aineisto ote kuvaa, miten työntekijät selittivät nuorten ehkäisyn käytön epärationaalisuutta ja satunnaisuutta.

Aineisto-ote 1.⁵

H: Mitä te uskotte että mitkä asiat vaikuttaa siihen, että se on niin, että välillä on ja välillä ei oo (ehkäisyä), että se on semmonen asia, mihin pitää sit aina palata, mitä siihen kytkeytyy ehkä?

P1: No seurustelusuhde menee ehkä poikki tai...

P2: Mä en tarvi ehkäsyä nyt, kun mulla loppu seurustelu. Ja sitte mul on tullu semmonen ajatus, mä en oikeen tiä onko tää ihan pöpi, mutta mul on ollu asiakas, jolla on siis jo lapsikin ja sitte mä oon jotenkin vielä, että mikäs sun ehkäsytilanne nyt on. Emmä käytä mitää ehkäsyä. Ja mä sitte sanoin, että aiotsä tehdä toisen lapsen. No en. Niinku että se harha, että se jotenkin ois opittu siitä kerrasta tai voihan olla, että se on tietosesti tehny sen lapsen, mutta että annetaan kohtalon viedä. Että katotaan tuunko raskaaks vai en ja jos tuun, ni sithän mun elämä meneekin noin, eikä mun tarvi siitä itse tavallaan päättää. Mul on pikkusen tullu tämmönen, että se jotenkin muuttaa tän systeemin ja nyt mulle kävikin näin, ni mun ei tarvi tehdä näin, ku mulle tulee tää lapsi ja tästähän tää tuli vastaus kaikkeen. Jotenkin semmosta, ihan ku semmosen taian mukana mentäs, katotaan nyt mitä tapahtuu, et ei se niin. Tuli sitä tai tätä. Koska se ei oo kauheen rationaalista se ehkäisyn hoitaminen.

H: Onks teillä muilla samanlainen tuntuma siitä, että se ei oo kovin rationaalista?

P3: On mulla.

P1: On joo. Ja sit se voi olla semmostakin, et on tehty se suunnitelma siitä ehkäisyn hankkimisesta vaikka jollakin tapaamisella ja sit seuraavalla tapaamisella se nuori kertookin, et nyt mä oon raskaana. Et se tuli vähän myöhässä tai, et se ei tullu vietyä loppuun asti sitä ehkäisyn hankkimista ja sitte on raskaana ja sit miettii

⁵ Aineisto-otteissa käytetyt lyhenteet: H=haastattelija, P1=puhuja 1, P2=puhuja 2 jne.

vaikka keskeytystä, no sitte käy siellä ultrassa tai jossakin todetaa, että on kaksosraskaus. No en mä nyt sit keskeytäkään ja tavallaan niinku. Tämmönen on yks tarina ollu. Ja onhan niitäki tarinoita, et se on se aika varattu ja on vaikka sosiaalihjaaja jo valmiina viemään sitä nuorta sinne vaikka ehkäsyneuvolaan, mutta että ei hän koskaan tuu paikanpäälle.

P2: Ei muista syödä niitä pillereitä ja syö viikon satsin kerralla, et se ei oo sisäistänyt kuitenkaan sitä, että se on hoidettava, vaikka ne ois kaikki järjestetty.

H: Niin, onks se siitä kiinni, et sitä ei oo tosiaan sisäistänyt sitä asiaa vai sit, et se vaan yksinkertaisesti unohtuu?

P1: Enemmän ehkä sitä sisäistämistä, et sitä ei ihan loppuun asti ymmärretä.

P2: Tuurilla mennään elämässä.

P3: Mmm...

[Välissä keskustelua muun muassa jälkihuollon asiakkaina olevien ensisynnyttäjien keski-ikästä]

H: Tuota, mitä te, onks teillä mitään semmosta ajatusta siitä, että kun puhuttiin tässä siitä, että se ehkäisyn poisjääminen johtuu enemmän siitä, et sitä asiaa ei jotenkin oo sisäistetty riittävän hyvin, sitä ehkäisyn merkitystä. Niin että mikä olis semmonen asia, millä siihen näiden nuorten kohdalla kaikista parhaiten pystyisitte vaikuttamaan?

Aineisto-ote alkaa siitä, kun pyydän työntekijöitä esittämään selontekoja nuorten ehkäisyn käytön satunnaisuudelle. Selontekoja pyytämällä tulen ilmaisseeksi, että ehkäisyn käytön satunnaisuus on odotuksenvastaista ja ongelmallista toimintaa, joka kaipaa selittämistä (ks. Juhila 2012). Puhuja 2 antaa pitkän selonteon nuorten epärationaaliselle ehkäisyn käytölle, jossa hän viittaa esimerkiksi nuorten kyvyttömyyteen ”oppia kerrasta” eli muuttaa ehkäisyn käyttöön liittyvää toimintatapaa, vaikka se olisi jo kertaalleen johtanut ei-toivottavaan lopputulokseen, tässä tapauksessa lapsen saamiseen. Toimintatavan muuttumattomuudelle tarjotaan selitykseksi myös nuoren tietoista valintaa hankkia lapsi, mutta heti perään tätä selitystä aletaan kyseenalaistaa. Tietoisten, aktiivisesti valitsevien toimijoiden sijaan rakennetaan kuvaa nuorista, jotka eivät halua tai osaa tehdä tietoisia päätöksiä elämänsä suhteen, vaan kulkevat jonkinlaisen ”taian” mukana. Kysymällä muiden haastateltavien näkemystä ehkäisyn käytön epärationaalisuudesta ohjaan keskustelua jatkamaan ensimmäisen puhujan esiin tuomien asioiden mukaisesti. Kysymystäni voi tulkita siten, että odotan saavani muilta vahvistusta puhujan 2 selonteoilte.

Puhuja 1 tulee vahvistaneeksi selontekoa kuvaamalla yksittäisen asiakasnuoren hoitamatta jäänyttä ehkäisyä ja päätöksentekovaikeuksia liittyen raskauden jatkamiseen.

Puheenvuorossa jatkuu asiakasnuorten kuvaaminen ehkäisyn käytön ja raskauden suhteen vastuuta välttelevinä ja päätöksen tekoon kykenemättöminä. Puheenvuorossa työntekijä näyttäytyy henkilönä, joka auttaa nuorta hoitamaan ehkäisyn järjestämiseen liittyviä käytännön asioita, mutta ei lopulta voi mitään sille, jos nuori ei osoita lainkaan omaa aktiivisuutta tai toimi sopimusten mukaisesti. Aineisto-otteen lopulla selonteoksi epärationaaliselle ehkäisyn käytölle nousee vielä se, että nuori ei ole sisäistänyt, toisin sanoen ymmärtänyt sitä, että ehkäisyn käyttämisestä on huolehdittava. Kommentti ”tuurilla mennään elämässä” viittaa lisäksi siihen, etteivät nuoret ole oppineet tekemään tai eivät halua tehdä tietoisia valintoja ja päätöksiä.

Aineisto-otteessa ehkäisyn laiminlyömistä selitetään nuoren kykenemättömyydellä ja haluttomuudella päätöksen tekoon, mutta myös sillä, että nuoret eivät välttämättä täysin ymmärrä miten raskauden ehkäisy toimii ja että jokaisen tulisi omalla kohdallaan kantaa henkilökohtaista vastuuta ehkäisyn käyttämisestä. Työntekijä voi auttaa asioiden järjestämisessä, mutta lopulta ehkäisyn käyttäminen tai käyttämättä jättäminen on nuoren tekemä päätös. Toisessa haastattelussa eräs työntekijä ilmaisi asian siten, että vaikka työntekijät kuinka paljon nuorille kondomeja asiakastapaamisilla jakaisivat, eivät he voi olla henkilökohtaisesti varmistamassa, että niitä käytetään.

Työntekijöiden keskusteluissa nuorten ymmärtämätön seksuaalinen toimijuus rakentuu kahtalaisesti. Nuori ei välttämättä halua olla aktiivinen ja valitseva toimija ehkäisyn käytön suhteen, jolloin hän oikeastaan tekee tietoisin päätöksen olla käyttämättä ehkäisyä, vaikka ei ehkä ymmärräkään päätöksen merkitystä. Näin nuori näyttäytyy valitsevana ja päättävänä toimijana, vaikka nuoren toiminnan taustalla epäilläänkin olevan juuri halu välttää päätösten tekeminen. Toisaalta nuorten kuvaaminen raskauden ehkäisyn mekanismeista ymmärtämättöminä vähentää nuorten näkemistä tietoisina, valintoja tekevinä toimijoina.

8.1.2 Vaikutuksille alttiit nuoret

Nuorten seksuaalisuus määrittyi työntekijöiden puheessa erittäin alttiiksi erilaisille ympäristöstä tuleville vaikutteille. Vaikutuksille altista seksuaalista toimijuutta rakennettiin puheessa esimerkiksi kuvaamalla, miten nuoret lähtevät median ja sosiaalisen median yllyttäminä helposti mukaan sellaisiin seksuaalisiin kokeiluihin, joihin he eivät ole oikeasti vielä valmiita. Tätä median vaikutusta työntekijät selittivät osittain nuorten kypsymättömyydellä, ymmärtämättömyydellä, huomiontarpeella ja epävarmuudella. Työntekijöiden puheessa rakentui kuva siitä, että tällaisten ominaisuuksien vuoksi nuoret eivät osaa suojautua median haitalliselta seksuaaliselta kuvastolta.

Median ja sosiaalisen median lisäksi nuorten koettiin olevan alttiita saamaan seksuaalikäyttäytymiseensä vaikutteita kavereidensa puheista ja seksiin kannustavasta nuorisokulttuurista. Nuorten keskuudessa oletettiin liikkuvan paljon seksiin liittyviä huhupuheita ja vääriä uskomuksia, jotka vaikuttavat nuorten seksuaalikäyttäytymiseen. Nuorten uskotaan liioittelevan ja rehentelevän toisilleen seksikokemuksillaan ja pitävän sillä tavalla keskuudessaan yllä ryhmäpainetta. Työntekijöiden oletus oli, että nuorten välisessä kulttuurissa seksuaalisesti kokematon nuori ei uskalla myöntää muille kokemattomuuttaan ja kokee painetta tehdä asioita, joihin ei vielä ole valmis. Seuraava aineisto-ote esittää, miten kuva seksiin kannustavasta nuorisokulttuurista rakentui työntekijöiden puheissa. Oteessa pohditaan, mitkä tekijät nuorten seksuaalikäyttäytymiseen nykyaikana vaikuttavat.

Aineisto-ote 2.

P1: Ehkä tuntuu, että on ajatus että pitäis olla paljon kokeneempi ku on, ja puhutaan että olis paljon enemmän kokemusta ja on tehny asioita ja sitte ei välttämättä oikeasti ookaan. Että se on jotenkin semmosta kulissia ja jotenkin ne ylläpitää sitä. Sitten kun kaikki vähän lisäälee siihen toisen kokemukseen että mä oon sit tehny näin ja näin niin sitte ei kehdata oikeesti sanoa sitä omaa tietämättömyyttä ja muuta, ja ei sitten just välttämättä käytetä ehkäsyä.

H: Eli se olis nimenomaan sellasta kaveripiirin vaikutusta?

P1: Niin. Kyllä mä ajattelen, että ei ehkä olla ihan rehellisiä ystäville.

P2: Kyllä mun mielestä on median ja sosiaalisen median että ollaan siellä. Että kyllähän seksikkyydellä ja seksuaalisuudella on hirveen suuri painoarvo nykyään. Jos nyt miettii, että kaikilla on joku profiilikuva jossain. Aika paljon näitä meilläkin, ainaki tyttöjä näkee että ne saattaa olla aika provokatiivisiaakin, että sitä tuodaan esille jotenkin eri tavalla. Ehkä kun miettii – tää nyt kuulostaa mummolta – mutta omasta nuoruudesta tulee mieleen nappiverkkarit – että oikeesti ei ees ollu tämmöstä missä minä esittelen itseni nyt jossain. Oli lankapuhelin, ja siinä ei paljon... Siis joku Pelle Hermannin näköispuhelin oli ihan huima juttu, siis sä näät sen ihmisen! Nykyään voidaan tehdä joku oma kanava. Kyllähän nuoret mielellään... On kaikki Instat ja Facebookit missä siis oikeesti, ja kaikki nää selfiet. Kyllähän näissä on paljon sellasta, että se ei oo vaan että jotain kiva maisema tai halutaan jakaa joku kokemus, vaan myös sitä omaa seksuaalisuutta jotenkin niihin tuotetaan.

P3: Ja miettii, minkälaisia kuvia sinne jotkut tommoset... Mä kuulostan kans ihan mummolta mut että nuorisoidolit laittaa, että kyllähän siellä ollaan tosi vähissä vaatteissa ja tosi timmissä kunnossa ja otetaan pyllystä kuvia ja hyvin paljastavia.

P2: Se luo paineitakin.

P3: Niin, kyllä mä luulen, ja se tietysti mitä parempi kuva sulla on, niin sitä enemmän sä saat tykkäyksiä ja seuraajia ja ties mitä. Että kyllä mä luulen, että se on nuorilla tytöillä ja varmaan pojillakin aikamoinen suosion mittari.

Otteen alussa puhuja 1 kuvailee nuorten keskenään ylläpitämää seksuaalisen kokeneisuuden kulissia, joka johtaa epärehellisyyden kierteeseen kavereiden kesken. Puheenvuorossa nuorten seksuaalinen toimijuus määrittyy kavereilta saadun hyväksynnän muokkaamaksi: toimintaa motivoi halu olla hyväksytty ja ”oikeanlainen” kavereiden silmissä. Hyväksyntää voi saada kavereille valehtelemalla, jos omat seksikokemukset ovat sellaisia, ettei niistä kannata kertoa totuutta. Puhe rakentaa kuvaa siitä, että hyväksynnän tarpeen vuoksi nuoret ovat alttiita häpeämään omaa kokemattomuuttaan sellaisessa seurassa, jossa seksikokemuksilla rehvastellaan. Tulkitsemme puhujan puheenvuoronsa lopussa tarkoittavan, että tietämättömyyttään ja ymmärtämättömyyttään nuoret ottavat paineita kavereiden puheista ja lähtevät siksi seksikokeiluihin, mutta eivät välttämättä ymmärrä käyttäen ehkäisyä. Puhuja 1 vastaa kysymykseeni odotuksenmukaisesti, mutta puhuja 2 kääntää keskustelun suuntaa.

Puhujan 2 ensimmäisessä puheenvuorossa korostuvat kulttuurin ja yhteiskunnan muutosten vaikutukset nuorten seksuaalikäyttäytymiseen. Puhujan mukaan seksuaalisuutta tuodaan nykyään esille eri tavalla kuin ennen, jolloin ei vielä ollut sosiaalista mediaa. Puheessa nuorten seksuaalinen toimijuus määrittyy yhteiskunnan muutosten mukana muuttuvaksi, jolloin eri aikoina nuoruuttaan elävien ja eläneiden seksuaalisuuden toteuttamisen mahdollisuudet ja rajoitukset ovat erilaiset. Aineisto-otteen viimeisissä puheenvuoroissa palataan vielä rakentamaan kuvaa nuorista, jotka ovat alttiita ottamaan vaikutteita esimerkiksi nuorisoidoleiden toiminnasta sekä tavoittelemaan muiden nuorten ihailua ja hyväksyntää sosiaalisessa mediassa oman ulkonäkönsä ja seksuaalisuutensa avulla. Aineisto-otteessa nuorten seksuaalista toimijuuden vaikutuksille alttiutta rakennetaan siis sekä yhteiskunnan muuttumisen, erityisesti sosiaalisen median kehittymisen, että nuorten kaipaaman suosion ja hyväksynnän tarpeen kautta.

Aineisto-otteessa rakentuu kuva siitä, että sosiaalisen median kehittyminen ja nuorisokulttuurin muutokset ovat luoneet nuorten seksuaalikäyttäytymiselle ja seksuaalisuuden toteuttamiselle uudenlaisia vaatimuksia ja mahdollisuuksia, mutta lopulta nuorten vaikutteille alttiin seksuaalisen toimijuuden taustalla vaikuttaa eniten nuorten yksilöiden tarve tuntea itsensä hyväksytyiksi ja suosituiksi kavereidensa keskuudessa. Kaikissa työntekijöiden keskusteluissa korostui nuorten hyväksytyksi tulemisen tarve seksuaalikäyttäytymiseen vaikuttajana.

Vaikutuksille altista seksuaalista toimijuutta rakennettiin keskusteluissa myös puhumalla siitä, miten kasvuympäristö ja perhe vaikuttavat nuorten seksuaalisuuteen. Erityisesti sen, miten seksistä on kotona puhuttu sekä vanhempien näyttämän esimerkin koettiin vaikuttavan nuoren seksuaaliseen kehitykseen. Jos esimerkiksi näkee äidin miesystävien vaihtuvan usein ja äidin harrastavan seksiä, se voi työntekijöiden mukaan vaikuttaa siihen, miten matalalla kynnyksellä nuori itse lähtee erilaisiin seksuaalisiin kokeiluihin mukaan. Kasvuympäristön vaikutuksista puhuessaan työntekijät tekivät eron erityisesti turvallisen ja turvattoman kasvuympäristön välille. Seuraavassa aineisto-otteessa hahmottuu, miten keskustelussa tätä eroa rakennettiin.

Aineisto-ote 3.

P1: Tässäki mä oon miettiny, että alkaako tässä olla semmosta juopaa, semmosta hyvinvoivien nuorten ja huonosti voivien nuorten välillä, että hyvinvoivat nuorethan aika paljon nykypäivänä käyttää yhä vähemmän ja vähemmän päihteitä, he on ruvennu niinku huolehtii. Ja sitten se, et onks sit seksuaalikäyttäytyminen sama, et tavallaan ruvetaan vähän, ei lähdetä niin herkästi siihen, se oma itsensä arvostaminen ja et odotetaan oikeesti, et ei lähdetä tonne ainakaan niin nuorena ehkä ku nää sitte, et onks sitte tämmösii. En tiedä, onks tehty tutkimuksia, en tiedä onko vertailtu jotenkin. Mut mitkä varmaan vaikuttaa, niin kyl mä luulen, et niille nuorille kehittyvä semmonen oma identiteettiasenne ja semmonen, ja sehän tulee monta kertaa sitten sieltä omista kotioiloista se semmonen, et jos sä elät turvallista elämää, niin kylhän sä opit arvostaa myös itseäs ja sillä tavalla luottaa ja lähtökohdat on vähän erilaiset ehkä tämmösille käyttäytymis...

P3: Joo mun mielestä on tullu nyt näitä tutkimuksia, mis tavallaan nuoret tai suurin osa nuoria käyttää yhä vähemmän päihteitä ja ehkä alottaa seurusteluuki myöhemmin, mut sit on taas just toinen joukko jotka niinkun päihteet ja seurustelut, kaikki semmonen on tavallaan paljon tavallisempaa.

P1: Ja se on varmaan kun miettii sit ehkä tässä joukossa sitten jossa lähdetään hyvin, ehkä se on se, et osotetaan myös ryhmäpainetta, kaveripiiri tai joku tän tyyppinen, et niitten vaikutus on paljon suurempi. Et ne, jotka pystyy suojaa itseensä, niin niillä ei oo tarvetta lähtee sillä tavalla mukaan.

P4: Ja sit varmaan se, et opittu malli sieltä kotoo, et jos on nuorena nähny, et äidillä vaihtuu miesystävät ja miehet koko ajan tai näkee niiden harrastavan seksiä ja tän tyyppisiä juttuja, ni kyl neki sit varmaan vaikuttaa siihen. Et millasessa perhekasvuolosuhteissa kasvaa ja mitä näkee itse.

Ennen aineisto-otteen ensimmäistä puheenvuoroa olin kysynyt työntekijöiltä, minkälaisen tekijöiden he ajattelevat nykyaikana eniten vaikuttavan nuorten seksuaalikäyttäytymiseen,

johon puhujat 1 ja 2 aluksi vastasivat, että uskovat sosiaalisen median, viihdeteollisuuden sekä kaveripiirien vaikuttavan eniten. Sen jälkeen seurasi aineisto-otteen ensimmäinen puheenvuoro. Puhuja 1 kuvaa polarisoitumista, joka on hänen mielestään havaittavissa hyvinvoivien ja huonosti voivien nuorten välillä niin päihteiden käyttöön kuin seksuaalikäyttäytymiseen liittyen. Keskustelun edetessä polarisoitumisen taustalla vaikuttavaksi syyksi kuvataan nuorten kotioloja, jotka voivat joko opettaa nuorta arvostamaan itseä, jolloin kynnys lähteä mukaan seksuaalisiin kokeiluihin nousee, tai vaihtoehtoisesti vähentää nuoren arvostusta itseään kohtaan, jolloin kynnys seksikokeiluihin madaltuu. Polarisatiokuvausta tehostetaan vertaamalla seksuaalikäyttäytymistä päihteiden käyttöön, jolloin seksuaalinen aktiivisuus määrittyy samalla tavoin negatiiviseksi ja ongelmallisena pidetyksi asiaksi kuin päihteiden käyttö. Keskustelussa päihteitä käyttävät nuoret ja seksuaalisesti aktiiviset nuoret myös niputetaan samaa kategoriaan.

Aineisto-otteessa korostuva seksuaalisen toimijuuden alttius vaikutteille muodostuu jatkumoksi: nuoret ottavat seksuaalisina toimijoina vaikutteita kasvuympäristöstään ja erityisesti vanhemmistaan, ja vanhemmilta saadut vaikutteet määrittävät puolestaan sitä, minkälainen alttius nuorella on ottaa vaikutteita kavereiltaan ja muusta ympäristöstä. Otteen ensimmäisessä puheenvuorossa puhuja 1 selitti nuoren hyvinvoinnin kehittymistä turvallisilla kotioloilla, joten on tulkittavissa, että hänen mukaansa nuoren kyky itsensä suojaamiseen liian varhaisilta seksikokemuksilta on suorassa yhteydessä vanhempien kykyyn luoda hyvä ja turvallinen kasvuympäristö. Muut puhujat eivät lähde tulkintaa kyseenalaistamaan, ja myös puhuja 4 korostaa vanhemmilta saatua mallia seksuaalikäyttäytymisen ennustajana.

Keskustelussa kodin ja vanhempien lapselle tarjoama turva tai turvattomuus ja vanhempien oma käyttäytyminen määrittävät nuoren seksuaalista toimijuutta muokkaaviksi tekijöiksi, mikä vastuuttaa vanhempia nuoren liian varhaisesta seksuaalisesta aktiivisuudesta. Liian varhainen seksuaalinen aktiivisuus taas on merkki siitä, ettei nuori arvosta itseään. Samalla keskustelu vähentää nuoren vastuuta omasta toiminnastaan ja kaventaa kuvaa pahoinvivia nuorista tietoisia ja perusteltuja valintoja tekevinä seksuaalisina toimijoina. Mielenkiintoista on se, että kasvuympäristön merkitys nousi työntekijöiden puheessa esille silloin, kuin he puhuivat negatiivisena pitämästään nuorten seksuaalikäyttäytymisestä, joka siis liitettiin turvattomaan kasvuympäristöön. Vertailukohtana myös turvallinen kasvuympäristö mainittiin, mutta selontekoon liittyvät esimerkit ja perustelut kohdistuivat turvattomaan kasvuympäristöön ja vanhempien tarjoamaan huonoon esimerkkiin.

Nuorten vaikutuksille alttiin seksuaalisen toimijuuden kategoria rakentui työntekijöiden puheessa median ja sosiaalisen median, kaveripiirin sekä perheen ja kasvuympäristön vaikutuksia korostamalla. Puheessa kuului lisäksi ymmärrys yhteiskunnan ja kulttuurin muutosten vaikutuksista nuorten seksuaalikäyttäytymiseen. Ulkoisten tekijöiden ohessa vaikutuksille altista seksuaalista toimijuutta määritettiin nuoren yksilöllisten ominaisuuksien, kuten hyväksynnän tarpeen ja itsensä arvostamisen kautta.

8.1.3 Pahoinvoivat nuoret

Yksi työntekijöiden puheessa selvästi kuuluva seksuaalisen toimijuuden kategoria muodostuu kuvauksista ja selonteista, jotka liittyivät pahoinvoiviin nuoriin ja heidän elämänsä erilaisiin ongelmiin. Edellä esitetty aineisto-ote 3 kuvaa yhtä niistä keskustelun kohdista, joissa nuorten seksuaalista toimijuuden rakentumista määritti nuoren pahoinvointi. Pahoinvoinnilla selitettiin aina sellaista seksuaalikäyttäytymistä, joka määrittyi työntekijöiden puheessa negatiiviseksi ja ei-toivotuksi. Tällaiseksi toiminnaksi määrittyivät esimerkiksi seksin harrastaminen tuntemattomien ihmisten kanssa, seksin myyminen sekä ”liian varhaiset” seksikokeilut. Seuraavan aineisto-otteen avulla kuvaan pahoinvoivan seksuaalisen toimijan kategorian rakentumista työntekijöiden puheessa. Työntekijät keskustelevaltuettuaan toisen asiakaskuvauksen, jossa kuvattiin asiakkaan harrastavan seksiä tuntemattomien ja puolittuttujen kanssa ja käyttävän ehkäisyä vain satunnaisesti.

Aineisto-ote 4.

P2: Ja mä sit mietin sitä, et onks se nyt oikeesti vapaaehtonen valinta. Jotenkin sitä keskustelua avata, että onks se jossakin se, tai mikä velka tai mikä rahapula voi olla semmonen, jossa sit lähetään tienaamaan taskurahoja näin, että voisko sitä miettiä jotaki muuta tapaa ansaita rahaa tai niinku.

P3: Mulla ainakin heti huoli heräs tässä nyt päihteiden käytöstä.

P2: Nii, että muukin elämä on vähä sitte...

P3: No todennäköisesti.

P1: Tai mielenterveys, et sit ei vedä niitä rajoja, mitkä suojais sua.

Aineisto-otteen keskustelussa kyseenalaistetaan kuvatun toiminnan vapaaehtoisuus. Selitykseksi tarjotaan rahan tarvetta eli seksin harrastamisen tuntemattomien kanssa oletetaan olevan vastikkeellista toimintaa, jota tehdään pakottavassa tilanteessa, ei omasta tahdosta. Selitykseksi tarjotaan myös päihteiden käyttöä ja mielenterveysongelmia, joiden vuoksi

nuori voi päätyä toimimaan itseään vahingoittavasti. Otteessa rakennetaan kuvaa pahoinvoinnin ja erilaisten elämän ongelmien virittämästä seksuaalisesta toimijuudesta, jonka ei oleteta olevan omaan tahtoon ja vapaaehtoisuuteen perustuvaa. Seksin harrastamisen selittäminen rahan saamisella, päihteillä ja mielenterveysongelmilla määrittää tällaisten ongelmien kanssa elävien nuorten seksuaalisen toimijuuden heikoksi ja ongelmalähtöiseksi, pahoinvoinnista johtuvaksi. Pahoinvoinnilla ja ongelmilla selittämisen vastakohtana mainittiin seksin harrastamisen selontekona kussakin haastattelussa vain kertaalleen nuorten luontainen kiinnostus seksiin tai seksuaalinen kokeilunhalu. Luonnolliseen haluun viittavien selontekojen jälkeen keskustelu palasi aina takaisin pahoinvoinnin, ymmärtämättömyyden tai vaikutuksille alttiin toimijuuden selontekoihin.

Keskusteluissa työntekijät puhuivat vaihtelevasti kaikkien nuorten seksuaalisuudesta ja seksuaalikäyttäytymisestä tai jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaalisuudesta. Useimmiten keskustelussa tuntui painottuvan kaikkia nuoria koskeva puhe, mutta pahoinvointiin kytkeytyvästä seksuaalikäyttäytymisestä puhuessaan työntekijät korostivat jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten erityisyyttä. Työntekijät painottivat jälkihuollon asiakkaina olevien, lastensuojelutaustaisten nuorten olevan erityisen pahoinvoivia, mikä aiheuttaa vielä muita nuoria enemmän huolestuttavaa seksuaalikäyttäytymistä. Pahoinvoinnin ja sitä kautta huolta herättävän seksuaalikäyttäytymisen taustalla kuvattiin vaikuttavan lastensuojelutaustaisten nuorten vaikea elämänhistoria, johon on saattanut kuulua esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä. Jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaalinen toimijuus määrittyi siis erityisen ongelmalähtöiseksi.

Seksuaalista toimijuutta määrittävä pahoinvoivien nuorten kategoria rakentui työntekijöiden puheessa negatiivisena pidetyn seksuaalikäyttäytymisen kuvauksiin yhdistettynä. Työntekijät esittivät, että negatiiviseksi määrittyvän seksuaalikäyttäytymisen taustalla voivat vaikuttaa nuoren erilaiset elämän ongelmat ja pahoinvointi, joiden vuoksi nuoren seksuaalikäyttäytymistä ei voida pitää vapaaseen valintaan ja nuoren omaan tahtoon perustuvana. Jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaalinen toimijuus kuvattiin keskusteluissa erityisen pahoinvointi- ja ongelmalähtöiseksi.

8.1.4 Seksuaalisesti keskeneräiset nuoret

Työntekijät tuottivat keskusteluissaan selontekoja ja kuvauksia, joilla he rakensivat kuvaa nuorista keskeneräisinä seksuaalisina toimijoina. Samalla puheessa rakennettiin nuorten velvollisuuksia korostavaa seksuaalimoraalia. Keskeneräisyys liitettiin keskusteluissa nuoren seksuaaliseen suuntautumiseen ja seksuaali-identiteettiin.

Nuorten keskeneräistä seksuaalista toimijuutta työntekijät tuottivat erityisesti silloin, kun he keskustelivat viimeisestä asiakaskuvauksesta. Siinä kuvattiin asiakkaan lopettaneen seurustelun poikaystävänsä kanssa ja aloittaneen seurustelun tytön kanssa. Kaikissa haastatteluissa työntekijät pohtivat, että nuori ei välttämättä vielä tiedä haluaako olla tyttöjen vai poikien vai molempien kanssa, ja nuori saattaa vielä haluta kokeilla eri asioita. Seksuaalisesta suuntautumisesta puhuttaessa nuorten keskeneräisyyttä rakennettiin usein vielä-sanan kautta. Työntekijöiden puheessa seksuaalisella suuntautumisella ja seksuaali-identiteetillä vaikutti olevan jokin selkeä ja pysyvä päämäärä, johon nuori päätyy ja pääsee aikuiseksi kasvaessaan. Seuraavan aineisto-otteen avulla esittelen, miten seksuaalista keskeneräisyyttä työntekijöiden puheessa rakennettiin.

Aineisto-ote 5.

P2: No kyllä mua kiinnostais käydä sitä keskustelua, että minkä takia isä ei hyväksynyt ja mitä ajatuksia se herättää, ja ehkä just sitä että lopettiks se seurustelun just sen takia, että isä ei hyväksynyt ja mitä ajatuksia se itsessään tässä pojassa herättää, ja sitten lähtisin kyllä tosi vahvasti tukemaan sitä sen omaa identiteettiä että se saa seurustella kenen kanssa haluaa. Että tavallaan lähtee luomaan sitä omaa, että silloin on pakko olla itselleen rehellinen eikä elää sen mukaan mitä esimerkiksi isä nyt odottaa, vaan mitä itse haluaa.

P3: Ja että on vapaus itse valita ja päättää, kenen kanssa seurustelee ja mistä on kiinnostunut. Se on ok.

P1: Ja ehkä myös se, että nuori kaveri että mikä se identiteetti on, että onks sillä jo itsellä se ajatus että tykkääkö sitte enemmän tytöistä vai pojista vai onko se vaan semmosta hakemista niin sitten myöskin keskustelua siitä, että voi etsiä sitä omaa paikkaansa ja..

P2: Toi on mulle ihan ok.

P3: Nii ja mä ajattelin kans just sitä että onko se ottanu tän tyttöystävän tähän nyt vaan silleen, että isä pysyy tyytyväisenä, vai onko sillä nyt jotain fiiliksiä kuitenkin sitä tyttöä kohtaan. Että nimenomaan että onko se itekään vielä ihan varma, että kumpi vai molemmat.

P1: Ja varmaan liittyen ihmissuhteisiin ylipäänsäkin, että olisi yksi, oli sitten tyttöihin tai poikiin tai molempiin – mutta että olisi yksi suhde kerrallaan, ettei olisi sellaista... Elää sellasta epätodellista, vähän niinku salassa vaikka pojan kanssa suhteessa ja sitten on tyttöystävä siinä rinnalla, niin tämmöstä keskustelua että on rehellinen itelleen.

Otteen alussa puhuja 2 nostaa keskusteluun nuoren oman identiteetin, jota hän työntekijänä tukisi. Puhuja 3 korostaa nuoren vapautta valita itse seurustelukumppaninsa ja kiinnostuksen kohteensa. Otteen kahdessa ensimmäisessä puheenvuorossa rakentuu kuva työntekijöistä nuoren hyväksyvänä ja hänen omia valintojaan tukevana aikuisina. Kolmannessa puheenvuorossa puhuja 1 jatkaa puhujan 2 aloittamaa nuoren identiteetistä puhumista. Hän liittää identiteetin käsitteeseen seksuaalisen suuntautumiseen, ja juuri hänen puheenvuorossaan alkaa rakentua kuva nuorten seksuaalisuudesta keskeneräisenä. Ilmaukset kuten ”onko sillä jo itsellä se ajatus”, ”onko se vaan semmosta hakemista” sekä ”voi etsiä sitä omaa paikkaansa” viittaavat siihen, että nuoruuteen kuuluu seksuaali-identiteetin etsintä ja erilaiset kokeilut, jotka jossain vaiheessa päättyvät johonkin pysyvään tapaan kokea oma seksuaalisuus. Puhuja 3 vielä vahvistaa tätä puhujan 1 puheenvuoroa pohtimalla, että nuori ei välttämättä ole itsekään vielä ihan varma, mistä on kiinnostunut.

Edellä olen kuvannut työntekijöiden puheessa selkeimmin muodostuneita nuorten seksuaalisen toimijuuden kategorioita. Niiden kautta rakentuu kuva nuorista, jotka ovat seksuaalisuuteen ja seksiin liittyvissä asioissa ymmärtämättömiä ja kypsymättömiä, mutta kuitenkin omaehtoisia. Nuoret näyttäytyvät puheen kategorioissa myös monenlaisille ympäristön vaikutteille alttiina seksuaalisina toimijoina, joiden seksuaalikäyttäytyminen on usein pahoinvointi- ja ongelmalähtöistä toimintaa. Lisäksi nuorten seksuaalisuus määrittyy puheessa keskeneräiseksi ja nuoret nähdään keskeneräisinä seksuaalisina toimijoina, joiden odotetaan kehittävän pysyvän seksuaali-identiteetin.

8.2 Nuoriin kohdistuva seksuaalimoraali: seksuaalisen vastuun ja valmiuden vaatimukset

Nuorten seksuaalisen toimijuuden määrittämisen yhteydessä työntekijät tulivat puheensa tuottaneeksi myös nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia eli kuvauksia siitä, minkälaisia seksuaalisia toimijoita nuorten pitäisi tai ei pitäisi olla. Edellä esittelemäni analyysin perusteella nuoriin kohdistuva seksuaalimoraali kiteytyy seksuaalisen vastuun ja valmiuden vaatimukseksi. Seuraavaksi kuvaan näiden vaatimusten rakentumista.

Aineisto-otteella 1 kuvasin ymmärtämättömien nuorten toimijoiden kategorian rakentumista. Nuoret kuvattiin ymmärtämättömyytensä vuoksi kykenemättömiksi esimerkiksi huolehtimaan ehkäisystä, mutta silti nuorten odotettiin ottavan siitä vastuuta. Keskustelussa rakentui näin ollen moraalia koskien nuorten ehkäisyn käyttöä: nuoren pitäisi itse ottaa vastuuta ehkäisyn käytöstä, sillä aikuiset eivät voi hoitaa asiaa nuoren puolesta. Kaikissa keskusteluissa työntekijät korostivat nuoren olevan erityisen vastuullinen, jos tämä

oma-aloitteisesti puhuu ehkäisyn aloittamisesta työntekijälle. Tämä korostaa vastuullisuuden vaatimusta. Ensimmäisessä aineisto-otteessa moraalinen ulottuvuus kuuluu myös tavassa, jolla työntekijät kertoivat nuorten jättävän ehkäisyn käytön pois vaikka siitä olisi aikuisen kanssa tehty suunnitelma. Puheessa korosuu nuoriin kohdistuva vastuun vaatimus ja samalla työntekijöiden vaikutusmahdollisuudet määrittyvät rajallisiksi. Työntekijä ei voi mitään sille, jos nuori ei noudata ehkäisyn suhteen sovittuja asioita. Otteen lopuksi esittämäni kysymys siitä, miten työntekijät pystyisivät vaikuttamaan ehkäisystä ymmärtämättömien nuorten ehkäisyn käyttämiseen tuottaa myös keskustelutilanteessa moraalisen kannanoton. Puheenvuoroni rakentaa odotuksen siitä, että työntekijöiden tulisi ottaa enemmän vastuuta nuorten ehkäisyn käytöstä sellaisten nuorten kohdalla, jotka eivät ole asiaa vielä ”sisäistäneet”.

Aineisto-otteella 2 kuvasin vaikutuksille alttiin toimijuuden rakentumista. Otteessa rakentuva seksuaalimoraali kytkeytyy aikuis- ja nuorisokategorioiden väliseen vertailuun, mutta sitä ei ilmaista puheessa suoraan. Erityisen mielenkiintoista moraalien rakentumisen kannalta on puhujan 2 ilmaus siitä, että hän itse ”kuulostaa mummolta”. Eero Suoninen (2012, 102–103) kutsuu tällaista puheenvuoroa spontaanisti täydentävää kommenttia tai selontekoa itsetodisteluksi, joka yleensä kytkeytyy oman aikakautensa vahvoihin kulttuurisiin diskursseihin. Tulkitsen puhujan itsetodistelullaan pyrkivän vähentämään puheenvuorossa kuuluvaa ennen asiat olivat paremmin –puhetta ja sitä kautta kaventamaan sanomiensa asioiden moraalista ulottuvuutta. Ilmaisemalla ymmärtävänsä itsekin että hän kuulostaa ”mummolta”, puhuja osoittaa tietävänsä, ettei nuorisokulttuuriin kohdistuva moraalinen puhe ole pidettyä tai odotuksenmukaista. Itsetodistelu kuitenkin paljastaa puheessa kuuluvan moraalien ja siksi puheessa rakentuu käsitys siitä, että ennen asiat olivat paremmin ja nykynuorten tapa toimia sosiaalisessa mediassa tuottaen sinne omaa seksuaalisuuttaan on vääränlainen tai huono tapa hankkia suosiota ja hyväksyntää.

Nuoriin kohdistuvan seksuaalimoraalien rakentumista kuitenkin lieventää se, että vertaamalla itseään mummoon puhuja tulee korostaneeksi eroa hänen itsensä edustaman aikuis-kategorian ja puheen kohteena olevan nuorisokategorian välillä. Vertauksen rakentuminen nostaa esiin sukupolvien väliset erot, jotka liittyvät yhteiskunnan ja kulttuurin muuttumiseen. Puheessa rakentuu käsitys siitä, että nuorten mahdollisuudet seksuaalisuutensa toteuttamiseen ja ilmaisemiseen on erilaisia eri aikoina ja aina vahvasti sidoksissa kullekin aikakaudelle keskeisiin kulttuurisiin piirteisiin. Nykynuorten viitataan elävän sellaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa, jossa oman seksuaalisuuden tuottaminen erilaisiin sosiaalisen median kanaviin on ikään kuin kulttuurin ja median muutoksen vuoksi väistämätöntä.

Aiempina vuosikymmeninä nuoruuttaan viettäneillä ei sen sijaan ollut samanlaisia mahdollisuuksia tai houkuttimia oman seksuaalisuutensa julkiseen korostamiseen. Keskustelu sosiaalisen median kehittymisen vaikutuksista nuorten väliseen kulttuuriin ja nuorten itse ylläpitämä, seksiin painostava kulissi näyttäytyvät puheen perusteella kuitenkin negatiivisena kehityksenä, joten yhteiskunnan muuttumisen korostaminen ei täysin kumoa nuoriin kohdistuvan seksuaalimoraalin rakentumista puheessa.

Keskusteluissa moraalialia rakentui myös koskien seksin aloittamisen ikää ja seksikumppanien määrää. Oikeana pidettyä ikää tai kumppanien määrää ei ilmaistu suoraan, mutta sen sijaan ilmaistiin huolestuneeseen sävyyn, että seksin aloittaminen voi tapahtua liian nuorena tai kumppaneita voi olla liikaa. Aineisto-otteessa 3 seksistä pidäytyminen liitettiin oman itsen arvostamiseen. Tällainen puhe määrittää sitä, minkälaista toimintaa pidetään arvostettavana ja toivottavana ja rakentaa näin nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia: itseään arvostava nuori maltaa odottaa, eikä aloita seksuaalista kanssakäymistä muiden kanssa liian varhain. Keskusteluissa työntekijät painottivat, että nuoren olisi hyvä pohtia omaa valmiuttaan seksiin. Pitäisi pohtia, onko aika oikea ja onko kumppani oikea. Työntekijöiden puheessa rakentui siten nuorelle moraalinen vaatimus olla itse tietoinen siitä, milloin on ”valmis” seksiin. Vaatimukset pohtia omaa valmiuttaan seksiin muodostavat keskusteluihin moraalisen ulottuvuuden, joka vastuuttaa nuoria seksuaalisina toimijoina. Näiden vaatimusten rakentumista kuvaan vielä aineisto-otteella 6.

Aineisto-ote 6.

P1: Ja sitten miettiä sitä, yleensä lähtee se keskustelu siitä, et kuinka tärkeitä on suojata itseensä ja kuinka... No, laajemminkin siitä.

P3: Että mitä hän tietää ehkäisyvälineistä.

P1: Niin että mitä hän tietää niin, ja sitten että onko tää sellanen, varsinkin jos tulis esille, et tää on ensimmäinen kerta, että lähteeks hän siihen ihan sillain, kokeeks hän sen semmosena hyvänä hetkenä, et siinä ei oo mitään painostusta tai, et hän on siihen itse valmis tai muuta.

P4: Ja ylipäänsä sitten kysellä vähän, keskustella, et mitä se nuori ajattelee seurustelusta ja seksuaalisuudesta, parisuhteesta.

P1: Ja millä tavalla hän näkee sen seksin, tai semmonen, et se ei oo pelkästään.. Tai et nii, et siinä on ihminen, josta välittää, et onks se sitten semmonen tasapuolinen tavallaan se asia sitte.

Ennen otteen ensimmäistä puheenvuoroa työntekijät ovat käyneet keskustelua siitä, miten todennäköistä olisi, että asiakkaana oleva nuori kysyisi heiltä ehkäisyyn liittyvistä asioista sekä pohtineet mikä saisi nuoren niin tekemään. Aineisto-otteessa työntekijät kuvaavat, miten he keskustelisivat ehkäisyn hankkimisesta tietoa kysyvän nuoren kanssa itsensä suojaamisen tärkeydestä, nuoren valmiudesta seksiin sekä nuoren ajatuksista seurustelusta, seksuaalisuudesta ja parisuhteista. Keskustelussa rakentuu jälleen valmiuden pohtimisen vaatimus. Puhujan 4 puheenvuoro saa aikaan myös odotuksen siitä, että valmiutensa lisäksi nuoren olisi hyvä pohtia seksuaalisuuteen ja seurusteluun liittyviä asioita laajemminkin ennen seksiin ryhtymistä. Edellisten puheenvuorojen lisäksi puhujan 1 viimeinen puheenvuoro muodostaa vielä selvän moraalisen kannanoton, jonka mukaan seksiin tulisi ryhtyä sellaisen ihmisen kanssa, josta välittää.

Työntekijät tuottivat moraalisia odotuksia nuorten seksuaaliselle toimijuudelle myös puhuessaan nuorten seksuaalisen suuntautumisen ja seksuaali-identiteetin keskeneräisyydestä, jota kuvasin neljännellä aineisto-otteella. Keskusteluissa nuoren seksuaaliseen suuntautumiseen ja seksuaali-identiteetin keskeneräiseen kehitymisprosessiin liitettiin voimakas odotus siitä, että nuoren pitäisi olla ”rehellinen itselleen”. Nuoren pitäisi tehdä niin kuin itsestä tuntuu hyvältä, eikä esimerkiksi taipua ympäristön hetero-oletuksiin ja valita tietynlaista seurustelukumppania vain miellyttääkseen muita. Seitsemännen aineisto-otteen avulla kuvaan, miten seksuaaliseen keskeneräisyyteen liittyvää rehellisyyden vaatimusta keskusteluissa rakennettiin.

Aineisto-ote 7.

H: Mitä ajatuksia tästä?

P2: Kyllä mä voisin aika suoraan kysyä, että tai onks sillä merkitystä onks pojalla poikaystävä vai tyttöystävä. Se, että hänen isä ei hyväksynyt sitä ilmeisesti, että hän on homo, ni siitä voi jutella, että kuinka yksin se on sen asian kanssa.

P1: Niin, sitten mä mietin, et tarviiks sen olla välttämättä joku niinku tavallaan homo, vaan että voiks se olla, että se nuori, hän pystyy jotenkin kokee, et liittyykse tää nyt siihen, että se mieltelee isäänsä ja on sen takia sen tytön kanssa vai onks sille pojalle ihan okei, että hän voi olla tyttöjen tai poikien kanssa. Et onks se sitte niinku...

P2: Seurustellaanko tässä vai vietetäänkö tässä vaan aikaa?

H: Niin sitäkään ei tässä tarkemmin avata.

P2: Eihän sillä oo sitte merkitystä. Niinku onko tyttöjen vai poikien kanssa. Sillä on merkitystä jos poika seurustelee pojan kanssa, ni mä uskon isälle. Koska se ei hyväksy – tai miksei se hyväksy sitä poikaystävää...

H: Miten sä lähtisit sitten tätä työntekijänä ehkä jos tästä asiasta sitten tämän asiakkaan kanssa vaikka keskusteltaisiin?

P2: Varmaan jotenkin sen sallivuuden tuottaminen, että se on ihan okei. Oli se sitten pojan tai tytön kanssa seurustelua ja että miten se aikoo pärjätä sen asian kanssa jotenkin jatkossa tai tarviiks se siihen jotain tukee. Kyllä mä voisin tarjota sitäki, että mä juttelen isän kanssa tai niitten kanssa kolmestaan jos se on tarpeellista. Mutta ihan sen pojan ehdoilla, että mitä se, sehän voi olla, että se vasta tuottaa sitä asiaa ja eihän sitä tarvi ratkasta heti, mutta on ihan okei puhua siitä.

P1: Niin ja poikahan on ratkassu sen asian tavallaan muuttamalla jotenki sitä toimintatapaansa, et jos hän on ensin ton kaverin kanssa ja sit hän on ton kaverin kanssa, ni tavallaa just ehkä se, että kenen ehdoilla hän on sen muutoksen tehny.

P2: Ja ketä vastaan eli itseään vastaan vai miellyttääkseen isäänsä vai niinku nii. Et eiks se oo kaikista tärkeintä, että kuuntelee itseensä.

Aineisto-ote alkaa siitä, kun olen antanut työntekijöille luettavaksi neljännen asiakas-kuvauksen ja kysyn heiltä, mitä ajatuksia se herättää. Puhuja 2 ilmaisee ensimmäisessä puheenvuorossaan, että nuoren seksuaalisella suuntautumisella ei ole mitään väliä, vaikka nuoren isä olisikin asiasta eri mieltä. Ilmeisesti isän hyväksymättömyyteen viitaten puhuja pohtii, että nuori saattaisi kokea olevansa asian kanssa yksin. Tämä viittaa puhujan ymmärrykseen asian henkilökohtaisesta tärkeydestä nuorelle ja nuoren tarpeesta saada käsitellä asiaa isänsä kanssa. Puhuja 1 alkaa pohtia asiakaskuvausta toiselta kannalta. Hän pohtii, voisiko kuvauksessa olla sittenkin kyse siitä, että poika saattaa itse haluta olla myös tyttöjen kanssa, eikä niinkään isän hyväksymättömyydestä. Näin otteen alussa syntyy vuoropuhelua siitä, ovatko kuvauksessa esitetyn nuoren toiminnan taustalla vaikuttavat syyt lähtöisin isän miellyttämisestä vai nuoren seksuaalisesta suuntautumisesta. Puhujan 2 mukaan ei ole väliä kumpaa sukupuolta edustavan kumppanin kanssa nuori seurustelee, mutta hän uskoo että isälle asia voi olla merkityksellinen. Työntekijän ominaisuudessa puhuja 2 pyrki luomaan nuorelle sallivan ilmapiirin ja tarjoamaan tukea sekä auttamaan asiasta keskustelemisessa isän kanssa. Näin hän rakentaa itsestään kuvaa nuoren seksuaalisen suuntautumisen hyväksyvänä henkilönä ja tulee samalla vahvistaneeksi kulttuurista oletusta siitä, että vanhemmalle saattaa olla vaikeaa hyväksyä lapsensa homoseksuaalisuus. Otteen viimeisissä puheenvuoroissa korostuu sama nuorta koskeva itsensä kuuntelemisen vaatimus ja oletus seksuaalisen suuntautumisen keskeneräisestä prosessista kuin neljännessä aineisto-otteessa.

Kaikissa keskusteluissa työntekijät puhuivat siitä, että nuorten olisi tärkeää saada vanhempiensa hyväksyntä omalle seksuaaliselle suuntaukselleen. Vanhempien hyväksymättömyyden oletettiin aiheuttavan nuorelle tuen tarvetta, johon työntekijät voisivat yrittää vastata. Kaikissa haastatteluissa työntekijät myös korostivat nuorten oikeutta olla seksuaali-identiteetiltään ja seksuaaliselta suuntaukseltaan vapaasti juuri sitä mitä he ovat. Samalla kun työntekijät korostivat vanhempien hyväksynnän merkitystä nuoren hyvinvoinnin kannalta, he painottivat että vanhempien osoittamasta hyväksynnästä tai hyväksymättömyydestä riippumatta nuoren tulisi aina toimia siten, että on ”rehellinen itselleen”, eikä nuori saisi ”toimia itseään vastaan”. Nuorten pitäisi siis toimia omaa hyvinvointiaan ja oman seksuaalisen prosessin valmistumista edistävällä tavalla riippumatta ympäristön reaktioista tai muiden ihmisten odotuksista.

Seksuaalisen prosessin valmiiksi saattamisen vaatimus määrittä nuorten seksuaalisuuden keskeneräiseksi ja sitä kautta nuoret keskeneräisiksi seksuaalisiksi toimijoiksi. Kesken-eräisen seksuaalisen toimijan odotetaan etsivän omaa paikkaansa ja selvittävän itselleen, minkälainen seksuaalinen toimija juuri hän on. Työntekijöiden keskustelujen perusteella seksuaali-identiteetin muutokset ja keskeneräisyys kuuluvat nuoruuteen, mutta vain nuoruuteen. Jotta keskeneräisyys jäisi nuoruuteen liittyväksi tilaksi, on nuoren oltava ”rehellinen itselleen”. Seksuaalista suuntautumista ja seksuaali-identiteettiä koskevissa keskusteluissa rakentui näin nuoriin kohdistuvaa velvoittavaa seksuaalimoraalia.

Työntekijöiden puheessa nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia rakentui ennen kaikkea koskien nuorten velvollisuuksia toimia vastuullisesti sekä itseään kunnioittavasti ja arvostavasti. Moraaliset odotukset liittyivät esimerkiksi ehkäisystä huolehtimiseen, seksiin ryhtymiseen sekä sosiaalisessa mediassa toimimiseen ilman oman seksuaalisuuden korostamista. Moraalia rakentui myös liittyen nuoren kehittyvän seksuaali-identiteetin keskeneräisyyteen, jonka odotettiin tulevan valmiiksi, kunhan nuori vain on itselleen rehellinen.

8.3 Tutkimustulosten yhteenveto

Jälkihuollon työntekijöiden puheessa nuorten seksuaalista toimijuutta rakentui ymmärtämättömyyden, vaikutuksille alttiuden, pahoinvoinnin sekä keskeneräisyyden kategorioiden kautta. Ymmärtämättömien nuorten kategoriassa nuoret määrittyivät henkilöiksi, jotka eivät ole vielä kykeneviä ymmärtämään seksiin ja seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Ymmärtämättömyys korostui kun työntekijät kuvasivat, että nuoret eivät välttämättä tee seksiin liittyen oikeanlaisia valintoja edes aikuisten ohjaamina, eli nuoret eivät toisin sanoen ymmärrä aina omaa parastaan. Työntekijöiden mukaan ymmärtämättömyys johtaa nuorilla

esimerkiksi ehkäisyn käytön laiminlyömiseen, koska nuoret eivät välttämättä ymmärrä raskauden ehkäisyn mekanismeja. Työntekijät kuvasivat nuorten kuitenkin ymmärtämättömyydestään huolimatta tekevän itsenäisiä päätöksiä. Puheessa korostui näin kuva nuorista ymmärtämättöminä ja vailla oikeaa tietoa olevina toimijoina, joiden päätöksiin aikuisten voi olla vaikeaa vaikuttaa.

Nuorten vaikutuksille altista seksuaalista toimijuutta työntekijät rakensivat puheessaan median ja sosiaalisen median sekä nuorten kaveripiirin ja nuorisokulttuurin kautta. Nuorten koettiin olevan alttiita ottamaan vaikutteita seksuaalisesta kuvastosta mediassa sekä kavereiden liioitelluista puheista, joissa kilpaa korostetaan omaa seksuaalista kokeneisuutta. Myös kasvuympäristön ja perheen vaikutuksia kuvaamalla työntekijät rakensivat nuorten seksuaalisesta toimijuudesta vaikutuksille altista. Työntekijät kuvasivat, että vanhemmilta saadut vaikutteet määrittävät osittain sitä, minkälainen alttius nuorella on ottaa seksuaalisia vaikutteita kavereiltaan ja muusta ympäristöstä – turvallisessa kotiympäristössä kasvanut nuori oppii arvostamaan itseään ja osaa suojautua ympäristön vaikutteita ja yllykkeitä vastaan, eikä esimerkiksi lähde liian aikaisin seksuaalisiin kokeiluihin. Nuorten vaikutukselle alttiin seksuaalisen toimijuuden rakentumisessa korostuivatkin lopulta median ja sosiaalisen median vaikutusta enemmän nuorten henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten itsensä arvostus sekä huomion ja hyväksynnän tarve, joiden vuoksi nuorten koettiin olevan seksuaalisuutensa suhteen alttiita ympäristön vaikutteille.

Nuorten seksuaalinen toimijuus rakentui työntekijöiden puheessa myös pahoinvointia korostavan puheen kautta. Nuorten pahoinvoinnilla ja erilaisilla elämän ongelmilla, kuten päihteiden käytöllä ja mielenterveysongelmilla selitettiin erityisesti sellaista nuorten seksuaalikäyttäytymistä, joka määrittyi puheessa negatiiviseksi. Samalla työntekijät tulivat kyseenalaistaneeksi pahoinvoivan nuoren seksuaalisen aktiivisuuden vapaaehtoisuuden eli he olettivat, että jos nuori voi pahoin ja päätyy harrastamaan seksiä, hän tekee sen ikään kuin pahoinvointinsa ja ongelmiansa pakottamana. Nuorten luontaista kiinnostusta seksiin ja luontaista kokeilunhalua työntekijät käyttivät nuorten seksuaalikäyttäytymisen selontekoina huomattavasti vähemmän kuin pahoinvointia, vain muutama otteeseen. Pahoinvoinnin ja huolta herättävän seksuaalikäyttäytymisen työntekijät liittivät erityisesti jälkihuollon asiakkaina oleviin nuoriin, joiden seksuaalinen toimijuus määrittyi puheessa erityisen ongelmalähtöiseksi.

Työntekijöiden puheessa nuorten seksuaalinen toimijuus määrittyi edellä kuvattujen kategorioiden lisäksi keskeneräisyyden kategorian kautta, jota rakennettiin erityisesti seksuaali-identiteettiin ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyen. Nuorten seksuaalisuus

määrittyi vaiheessa olevaksi prosessiksi, jolla on jokin selkeä ja pysyvä päämäärä johon nuori pääsee aikuiseksi kasvaessaan. Nuorista rakentui kuva keskeneräisinä toimijoina, joiden seksuaalisuus ei vielä ole valmis.

Nuorten seksuaalista toimijuutta rakentavien selontekojen ja kuvausten yhteydessä muodostui nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia, jossa korostuivat erityisesti seksuaalisen vastuun ja valmiuden vaatimukset. Puheessa esimerkiksi rakentui nuorille vaatimus ottaa itse vastuuta ehkäisyn käytöstä. Vaatimusta korosti puhe siitä, että työntekijöillä on rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa nuorten ehkäisyn käyttöön, sillä nuoret tekevät joka tapauksessa itse omat valintansa, työntekijöiden neuvoista huolimatta. Seksuaalimoraalia rakentui myös koskien seksin aloittamisen ikää ja seksikumppanien määrää. Puheessa ei kuitenkaan suoraan ilmaistu oikeana ja hyväksyttävänä pidettyä ikää tai kumppanien määrää, vaan seksuaalimoraalin tuottaminen tapahtui ilmaisemalla, että ikä ja kumppanien määrä voi olla huolestuttava. Samalla puheessa korostui seksistä pidättymisen arvostaminen ja vaatimus siitä, että nuoren tulisi pohtia omaa valmiuttaan seksiin ennen siihen ryhtymistä. Lisäksi seksiin tulisi ryhtyä sellaisen ihmisen kanssa, josta välittää. Näin puheessa rakentui nuoria vastuuttavaa seksuaalimoraalia.

Moraalista puhetta rakentui myös koskien nykynuorten tapaa toimia sosiaalisessa mediassa ja ”tuottaa” sinne omaa seksuaalisuuttaan. Työntekijät kokivat, että nuoret hakevat sosiaalisessa mediassa hyväksyntää ja huomiota esimerkiksi julkaisemalla itsestään paljastavia kuvia, joissa omaa seksuaalisuutta korostetaan. Puheen moraalista ulottuvuutta korosti nykynuorten toimintatapojen vertaaminen edeltäviin sukupolviin, joilla ei ole ollut samanlaisia mahdollisuuksia tai houkuttimia oman seksuaalisuuden julkiseen korostamiseen.

Seksuaalisen valmiuden vaatimusta rakentava työntekijöiden moraalinen puhe liittyi seksiin ryhtymisen lisäksi nuoren seksuaaliseen suuntautumiseen ja seksuaali-identiteettiin. Työntekijöiden puheessa nuorten seksuaalisuus määrittyi keskeneräiseksi prosessiksi, ja tähän prosessiin liitettiin voimakas odotus siitä, että nuoren pitäisi olla itselleen rehellinen. Työntekijät korostivat nuorten oikeutta olla seksuaali-identiteetiltään ja seksuaaliselta suuntaukseltaan vapaasti juuri sitä mitä he ovat, mutta samalla korostettiin nuoren velvollisuutta – oman hyvinvointinsa ja seksuaalisen prosessin valmiiksi saattamisen vuoksi – olla itseään kohtaan rehellinen. Näin nuorten seksuaalisen keskeneräisyyden korostuminen ja seksuaalisen valmiuden vaatimukset kietoutuivat työntekijöiden puheessa yhteen rakentaen nuoria velvoittavaa seksuaalimoraalia.

9 Johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää miten jälkihuollon työntekijät määrittävät puheensa nuorten seksuaalista toimijuutta sekä minkälaista nuoriin kohdistuvaa seksuaalimoraalia työntekijät tuottavat puheellaan. Työntekijöiden keskustelut nuorten seksuaalisuudesta nojasivat sekä tutkimuksista ja käytännön työstä saatuun tietoon että henkilökohdaisiin näkemyksiin, uskomuksiin ja arvoihin. Tutkimusaineiston analyysin tuloksena syntyneiden kategorioiden kautta rakentuva kuva nuorista seksuaalisina toimijoina on kokonaisuutena tarkastellen ongelmia korostava ja relationaalinen, ympäristön vaikutteiden mukaan muokkautuva. Työntekijöiden puheessa nuorten seksuaalinen toimijuus ei näyttänyt erityisen vahvana ja autonomisena. Sen sijaan puheessa korostui nuorten ymmärtämättömyys, kypsyttämättömyys, keskeneräisyys ja jopa lapsenomaiseksi tulkittava alttius erilaisille vaikutuksille.

Tutkimustulosten kiinnostavuus piilee puheessa muodostuvissa toimijuuden ristiriitaisuuksissa, jotka liittyvät osaamisen ja täytymisen odotuksiin sekä seksuaaliseen vapauteen ja vastuuseen. Työntekijöiden puheessa rakentui mielenkiintoisella tavalla nuoriin kohdistuviin odotuksiin liittyvä ristiriita, joka muodostui ymmärtämättömyyden kategorian ja vastuun vaatimusten välille. Nuorten kuvattiin olevan kypsyttämättömiä ja kykenemättömiä ymmärtämään omaa parastaan tai esimerkiksi raskauden ehkäisyn mekanismeja, mutta silti nuorilta odotettiin vastuullisuutta ja kykyä toimia omaa hyvinvointiaan edistävällä tavalla.

Nuorten ymmärtämättömyyden kuvaukset ja vastuullisen toiminnan odotukset kytkeytyvät Jyrkämän (2008) kuvaamiin osaamisen ja täytymisen modaleetteihin. Osaamisella Jyrkämä tarkoittaa tietoja ja taitoja, joita ihminen on elämäkulkunsa aikana hankkinut tai tulee hankkimaan. Täytymisen taas voidaan ajatella olevan toimijuuden modaleettien luokittelussa alimpana, sillä se ilmaisee heikkoa toimijuutta, jossa ei ole tilaa yksilön omille valinnoille (Laine 2008, 234; Juvonen 2015, 217). Nuorten ymmärtämättömyys voidaan nähdä osaamattomuutena, tietojen ja taitojen puutteena. Näistä puutteista huolimatta nuoriin kohdistui työntekijöiden puheessa vastuulliseen ehkäisyn käyttöön sekä oman seksuaalisen hyvinvoinnin edistämiseen liittyviä täytymisen odotuksia. Työntekijöiden puheessa nuoriin kohdistuneiden seksuaalisen vastuun sekä valmiuden pohtimisen vaatimusten voidaan ajatella edustavan kulttuurisia täytymisen odotuksia, jotka toimivat ihmisen toimijuutta ohjaavasti (ks. Juvonen 2015, 214). Nuoriin kohdistetut täytymisen odotukset rakentavat heistä heikkoja seksuaalisia toimijoita, joiden toiminnalle voidaan asettaa ulkoapäin tulevia vaatimuksia.

Jos nuorten ei koeta täyttävän heihin ulkoapäin kohdistettuja odotuksia ja vaatimuksia, esimerkiksi ehkäisyn käyttöön liittyen, voi näkemys nuorten toimijuudesta muuttua erilaiseksi. Aineiston analyysi osoitti, että työntekijät kokevat olevansa jossain määrin ”voimattomia” ja kyvyttömiä vaikuttamaan muutoksen syntymiseen nuorten ongelmallisen seksuaalikäyttäytymisen edessä, koska nuoret tekevät päätöksiä aikuisten neuvoista huolimatta. Määrittämällä nuoret tällä tavoin itsenäisiksi toimijoiksi, jotka tekevät omat valintansa aikuisista huolimatta, työntekijät voivat ilmaista nuoriin liittyvät huolensa, mutta kiistävät samalla omat mahdollisuutensa muuttaa nuorten toimintaa (ks. Överlien 2003, 363). Tällaisen puheen voi tulkita edustavan Robinsonin (2005, 69) esittelemää diskurssia, jossa lasten ja nuorten tulkitaan omaksuvan aikuisuuden roolin, mikä taas haastaa aikuisten valtaa ja auktoriteettia ja on siksi uhkaavaa. Tulkitsen tutkimuksen tuloksia siten, että ymmärtämättömien nuorten kategorian kautta rakentuva nuorten heikko seksuaalinen toimijuus muuttuu vahvaksi toimijuudeksi silloin, kun sen koetaan olevan aikuisten kontrollin ulottumattomissa. Samalla nuorten vahva seksuaalinen toimijuus muodostuu, juuri heidän ymmärtämättömyydestään johtuen, vaaralliseksi ja ongelmalliseksi.

Työntekijöiden puheessa muodostuneet seksuaalisen toimijuuden kategoriat liittyivät suurelta osin haasteellisina pidettyihin ilmiöihin tai nuorten ongelmalliseen seksuaalikäyttäytymiseen. Ongelmapuheen lisäksi keskusteluissa kuului myös seksuaalista vapautta ja itsemääräämisoikeutta korostavaa puhetta. Se tuntui olevan puheen lähtökohtana, mutta jäi siitä huolimatta toistuvasti ongelmapuheen varjoon. Seksuaalinen itsemääräämisoikeus nousi esiin erityisesti silloin, kun työntekijät puhuivat nuoren seksuaalisesta suuntautumisesta. On ajateltavissa, että puheessa kuuluu länsimaisen kulttuurin seksuaalinen vapautuminen ja seksuaalisen sallivuuden kasvu – jokainen saa olla seksuaali-identiteetiltään ja seksuaaliselta suuntautumiseltaan juuri sellainen kuin on ja toteuttaa omaa seksuaalisuutta haluamallaan tavalla, kunhan ei vahingoita toiminnallaan muita. (Ks. Kontula 2008, 21, 22, 76; Kinnunen & Puuronen 2006, 8.)

Seksuaalisuuden sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä tarkastelleen Anu Isotalon (2006, 109) mukaan seksuaalisen vapauden korostaminen voi kuitenkin kääntyä yksilölle myös vaatimukseksi ja velvollisuudeksi täyttää tietyt sosiaaliset odotukset. Näin tapahtui työntekijöidenkin puheessa, jossa tarkemmassa tarkastelussa rakentui ristiriitaisuuksia liittyen seksuaalisen vapauden korostamiseen. Seksuaali-identiteetin vapautta korostavan puheen yhteydessä työntekijät tuottivat seksuaalisen vastuun odotuksia rakentavaa puhetta: oman (vapaan) seksuaali-identiteetin ”löytämiseksi” nuorilta odotettiin aktiivista työskentelyä ja itseän kohdistuvaa rehellisyyttä. Näin seksuaalista vapautta ja itsemääräämisoikeutta

korostava puhe väistyi monien nuoriin kohdistuvien vaatimusten ja velvollisuuksien tieltä. Nuorilta odotettiin esimerkiksi oman seksuaalisen valmiuden pohtimista sekä seksuaali-identiteetin ja seksuaalisen suuntautumisen selvittämistä ja sitä kautta valmiiksi saattamista. Voi oikeastaan sanoa, että puhe seksuaalisesta vapaudesta kääntyi velvollisuuksia korostavan puheen myötä eräänlaiseksi seksuaaliseksi näennäisvapaudeksi, jossa seksuaalinen vapaus on todellista vapautta vasta sitten, kun nuori on valmis olemaan itselleen rehellinen oman seksuaalisuutensa suhteen.

Andy Furlong (2013) kirjoittaa, että moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa on korostunut yksilöllisten elämänvalintojen tekemisen vaatimus. Elämänkulusta on tullut epävarmalle pohjalle rakennettava päättymätön projekti sen sijaan, että yksilöiden elämänkulut noudattaisivat jotakin tiettyä ennalta määritettyä kaavaa. Tällainen valintojen elämänkulku ei kuitenkaan välttämättä liity vapaaseen valintaan, vaan paradoksaalisesti valinnanvapaus saattaa muodostua rajoitteeksi, jos nuoret eivät tunne olevansa valmiita tekemään sellaisia valintoja joita heiltä odotetaan. Yksilöllisten valintojen tekemisen vaatimus voikin rajoittaa yksilön toimijuutta edellyttämällä kykyä refleksiiviseen ja tulevaisuuteen suuntaavaan elämänhallintaan.

Seksuaalisuuden kulttuurinen vapautuminen ja yksilöllisten elämänvalintojen tekemisen korostaminen johdattavat helposti olettamaan, että myös yksilölliset mahdollisuudet seksuaalisuuden toteuttamisessa ovat kasvaneet. Mutta kuten Furlong (2013) ja Isotalo (2006) asian esittävät, vapaus valita voi myös muodostua yksilön elämää hankaloittavaksi asiaksi. Se, että työntekijöiden puheessa nuorten odotetaan olevan itselleen rehellisiä ja työskentelevän aktiivisesti oman vapaan seksuaali-identiteetin ”löytymiseksi”, johdattaa esittämään monenlaisia kysymyksiä. Mitä esimerkiksi voi tapahtua, jos nuori ei odotusten vastaisesti työskentelekään aktiivisesti seksuaalisen identiteettiprosessinsa loppuun saattamiseksi tai ole valmis lokeroimaan omaa seksuaali-identiteettiään siten, että muut voivat kokea ymmärtävänsä sitä? Mistä nuori tietää milloin on itselleen ”rehellinen” ja milloin ei? Onko erilaisten asioiden kokeileminen epärehellisyyttä itseä kohtaan ja oman todellisen identiteetin kieltämistä? On aiheellista pohtia, voivatko seksuaalisen valmiuden odotukset asettaa nuorille paineita, joita ei ole ollut tietoisesti tarkoitus tuottaa.

Yksilöllisten valintojen tekemistä korostavan puheen lisäksi kuului työntekijöiden keskusteluissa myös toisenlainen puhetapa, jonka tulkitsen liittyvän elämänvaiheajatteluun. Furlongin (2013, 9) mukaan perinteisempi elämänvaiheajattelu kulkee usein modernille ajalle tyypillisemmän yksilöllisten valintojen tekemistä korostavan diskurssin rinnalla, kun puhutaan nuorista ja nuoruudesta. Työntekijöiden keskusteluissa nuorten seksuaalisuuden

keskeneräisyyttä ja valmiuden odotuksia korostava puhe sekä nuoriso- ja aikuiskategorioiden vertaaminen toisiinsa on yhdistettävissä elämänvaiheajatteluun, jossa nuoruus paikantuu aikuisuutta alemmaksi (ks. esim. Raitanen 2001). Puheessa on kuultavissa vaikutteita myös psykologi Erik Erikssonin kehittämästä kehitysteoriasta. Siinä nuoruus nähdään ajanjaksona ja elämänvaiheena, jonka aikana yksilö tutkii omaa identiteettiään ja kehittyy niin sanotusti omaksi itsekseen, jotta välttyy identiteettiä koskevilta kriiseiltä aikuisuudessa. Eri elämänvaiheet nähdään lineaarisesti toisiaan seuraavina kausina, joihin jokaiseen kuuluu oma kehitystehtävänsä. Kunkin kehitystehtävän ratkaiseminen ajallaan johdattaa yksilöä kohti pysyvää identiteettiä ja minuutta. (ks. Lehr 2008, 206–207).

Seksuaalisen toimijuuden kehittymistä tarkastelleen Valerie D. Lehrin (2008) mukaan kehitysteoreettisesta elämänvaiheajattelusta pitäisi kuitenkin pyrkiä eroon. Hänen mukaansa on haitallista pitää yllä ajattelua, jossa aikuisuutta pidetään pysyvän ja muuttumattoman identiteetin tilana, johon nuoruudessa kehitytään. Sellainen ajattelu jättää huomiotta yksilöllisten identiteettien kompleksisuuden ja sen, että myös aikuiset joutuvat uudelleenneuvottelemaan omaa identiteettiään läpi elämän. Erityisen haastavaa kehitysteoreettisen ajattelun soveltamisesta nuoriin ja nuoruuteen tekee se, että nuoret joutuvat nykyisen kaltaisessa yksilön vahvaa toimijuutta ja oman elämän suunnittelua vaativassa yhteiskunnassa toimimaan muutenkin yksilöllisesti haastavissa olosuhteissa. (Mt., 207–208, 218.)

Nuorten seksuaalista toimijuutta määrittävässä puheessa kuuluu siis kaksi rinnakkain kulkevaa diskurssia, jotka tuottavat nuorille vaatimuksia ja odotuksia. Perinteisessä elämänvaiheajattelussa korostuu ajatus siitä, että jos on epäonnistunut nuoruuden kehitystehtävässä (esimerkiksi pysyvän seksuaali-identiteetin rakentamisessa), se näkyy ongelmina aikuisuudessa. Tämä aiheuttaa suuria vaatimuksia nuorille. Yksilön vapautta ja yksilöllisiä elämänvalintoja korostava puhetapa taas saa aikaan seksuaalista näennäisvapautta: se asettaa odotuksia valintojen tekemiselle, mutta todellisuudessa saattaa olla yksilön toimintaa rajoittavaa.

Jälkihuollon asiakkaina olevat nuoret nousivat työntekijöiden keskusteluissa esille erityisesti silloin, kun puheessa kuvattiin ja selitettiin pahoinvoivien ja erilaisten ongelmien kanssa kamppailevien nuorten seksuaalikäyttäytymistä. Työntekijöillä on paljon sellaista jälkihuollon asiakkaita ryhmänä koskevaa tietoa, jota kenelläkään muulla ei välttämättä ole, joten heidän ajatustensa voidaan olettaa perustuva ainakin osittain oikeanlaisille havainnoille. On kuitenkin mahdollista, että työntekijöiden puheessa kuuluu myös sosiaalialalle tyypillistä ongelmapuhetta. Arja Jokisen (2016, 138–139) mukaan erityisesti sosiaalisten

ongelmien käsittelyyn keskittyvissä instituutioissa asiakkaita kuvaava kieli on usein ongelmalähtöistä. Voidaan siis pohtia, onko työntekijöiden puheessa muodostunut ongelmalähtöinen kuva jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaalisuudesta yhteydessä siihen, että kyseiset nuoret nähdään ensisijaisesti tietyn ongelmallisena pidetyn ryhmän edustajina. Toki työntekijöiden yleisesti kaikkia nuoria koskeva puhekin painotti nuorten seksuaalisuuteen liittyviä haasteita ja ongelmia, mutta jälkihuollon asiakkaista puhuttaessa ongelmapuhe korostui.

Jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaalikäyttäytymisen ongelmat yhdistyivät keskusteluissa erityisesti nuorten pahoinvoinnin kuvaamiseen, jonka yhteydessä nousi esiin myös polarisaatiopuhetta, riskipuhetta ja uhripuhetta. Kirsi Erärannan ja Minna Aution (2008) mukaan tyypillisessä polarisaatiopuheessa kuvataan sitä, että enemmistö nuorista voi hyvin tai jopa aikaisempaa paremmin, mutta osalla nuorista on aiempaa enemmän ja suurempia ongelmia elämässään, pahoinvointia ja vahingollista käyttäytymistä. Juuri tällaista kuvausta työntekijöiden keskusteluissa nousi esiin, kun he puhuivat jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten seksuaalikäyttäytymisestä, jonka he kuvasivat olevan yhteydessä nuoren henkilökohtaiseen elämän ongelmiin ja pahoinvointiin yleisemmin kuin muilla saman ikäryhmän nuorilla, joista monilla elämä sujuu entistä paremmin.

Erärannan ja Aution (2008) mukaan polarisaatio nousee niin usein esiin nuoria koskevissa keskusteluissa, että on tärkeää pohtia mitä polarisaation käsitteen avulla tehdään ja mihin sitä käytetään. He huomauttavat, että puhtaasti negatiivisiin ilmiöihin keskittyvistä käsitteistä (esim. pahoinvointi tai köyhyys) poiketen polarisaatio suuntaa huomion ”ongelma- nuorten” lisäksi myös hyvinvoiviin ja pärjääviin nuoriin. Samalla se herättää herkästi kaksijakoisia, jopa mustavalkoisia mielikuvia nostaen esiin dikotomisia käsittepareja, kuten hyvinvointi–pahoinvointi tai osallisuus–syrjäytyminen. Tällaisista käsittepareista voi polarisaation tavoin tulla jäykkiä kategorisointeja, joita sitten käytetään nuorten arviointiin ylhäältä päin. Ongelmana on, että ääripäitä korostava ajattelu jättää herkästi keskiverto- nuoret kokonaan huomion ulkopuolelle, ja useimmiten huomio kohdistuu korostuneesti ongelmallisina pidettyihin tai ongelmallisissa tilanteissa oleviin nuoriin. Samalla jäävät huomiotta kaikki ne erot, jotka voivat tuottaa nuorille erilaisuuden kokemuksia, mutta joita ei voida mitenkään yksiselitteisesti arvottaa. (Mt., 8–9.)

Polarisaatiopuheella ja pahoinvoinnin sekä hyvinvoinnin jakautumista koskevalla puheella työntekijät kuvasivat nuorten seksuaalisuutta ääripäiden kautta. Seksuaalisuus ikään kuin jakautui Erämaan ja Aution kuvaamaksi mustavalkoiseksi jaotteluksi, jonka toisessa päässä on hyväksyttävä ja hyvinvointia edustava ”normaali” seksuaalikäyttäytyminen ja toisesta

laidasta löytyy ongelmallinen, pahoinvointia edustava ja paheksuttava seksuaalikäyttäytyminen, joka rinnastettiin esimerkiksi alkoholin käyttöön. Kokonaisuudessaan nuorten seksuaalisuus sai työntekijöiden puheessa arveluttavia ja riskialttiita piirteitä, mutta pahoinvointipuhe ja siihen liittyvä polarisaatiopuhe yhdistyivät ennen kaikkea jälkihuollon asiakkaina oleviin nuoriin.

Nuorten seksuaalista toimijuutta rakentaneen puheen voi myös tulkita sisältäneen seksiin ja nuorten seksuaalisuuteen liittyvää riskipuhetta, josta esimerkiksi Jean A. Shoveller ja Joy L. Johnson (2006) kirjoittavat tarkastellessaan nuorten seksuaaliterveyttä koskevia vallitsevia diskursseja. Työntekijöiden puheessa esiintyi nuorten seksuaalikäyttäytymistä koskevien selontekojen ja kuvausten yhteydessä, ikään kuin jatkuvana taustapuheena, seksin riskejä koskevia kuvauksia. Riskipuhe liittyi esimerkiksi ei-toivotun raskauden mahdollisuuteen, sukupuolitauteihin, fyysiseen ja henkiseen satutetuksi tulemiseen sekä oman toiminnan mahdolliseen myöhempään katumiseen. Myös puheen selonteosta ja kuvauksista muodostuneet nuorten seksuaalisen toimijuuden kategoriat voidaan ymmärtää riskipuhetta sisältäviksi, ja myös kategorioiden muodostamista kuvaavat aiheisto-otteet tuovat esiin riskipuhetta.

Shovellerin ja Johnsonin (2006) mukaan nuorten välistä seksiä koskeva yleinen riskipuhe kohdistuu yleensä jo valmiiksi heikossa sosioekonomisessa asemassa oleviin nuoriin. Ottaen huomioon jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten sijoitushistorian ja moninaiset tuen tarpeet (ks. luku 2) ei ole yllättävää, että työntekijöiden puheessa korostuivat erityisesti jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten ongelmallisena pidettyyn seksuaalikäyttäytymiseen liittyvät huolet silloinkin, kun työntekijöille esitettiin kaikkia nuoria koskevia kysymyksiä. Työntekijät myös ajoittain korostivat puheessaan ”näiden nuorten” seksuaalikäyttäytymiseen liittyviä ongelmia ja ongelmien aiheuttajia.

Työntekijöiden puhe pahoinvoivista nuorista ja pahoinvointiin kytkeytyvästä seksuaalikäyttäytymisestä on myös tulkittavissa aikuisten maailmasta käsin muotoilluksi ongelmänäkökulmaksi, jossa nuoret nähdään uhreina. Pahoinvoivien nuorten seksuaalisuus määrittyi haitallisten, uhriutta rakentavien elämäkokemusten kautta. Haitallisten elämäkokemusten taas nähtiin johtavan yksilön pahoinvointiin ja sitä kautta yksilölle haitalliseen seksuaalikäyttäytymiseen. Lasten ja nuorten pahoinvointia käsitteleviä sanomalehtikirjoituksia tutkineen Ella Sihvosen (2008) mukaan uhripuheessa todelliset uhat tulevat nuoren itsensä ulkopuolelta, esimerkiksi perheestä. Uhripuheessa nuorten nähdään elävän jatkuviin, erityisesti perheestä tulevien riskien ympäröiminä. Tällöin puheen herättämä moraali-paniikki kohdistuu ennen kaikkea perheeseen ja vanhemmuuteen (Wyn & White 1997 ref.

Sihvonen 2008), jolloin myös vanhempien toimijuus korostuu ja nuorten itsensä toimijuus näyttäytyy heikompana. Nimensä mukaisesti nuorten seksuaalisuuteen liittyvä uhripuhe tekee pahoinvoivista ja uhrin rooliin asetettavista nuorista uhattuja tai vahingoitettuja.

Nuoren uhristatus johdattaa yleensä etsimään pahoinvoinnin ja ongelmallisena pidetyn käyttäytymisen syiden lisäksi myös ongelmien ratkaisuja perheestä ja vanhemmista (Sihvonen 2008), mutta työntekijöiden puheessa ratkaisuja haettiin muualta. Ratkaisuja koskeva puhe tuntui korostavan nuorten omaa yksilöllistä toimijuutta: nuoren pitäisi miettiä omaa valmiuttaan ja osata arvostaa itseään. Toisaalta itsen arvostaminen määrittyi vaikeaksi, jos sitä ei ole kotoa oppinut. Joissakin puheenvuoroissa ratkaisuja pahoinvointiin ja ongelmallisena pidettyyn seksuaalikäyttäytymiseen haettiin nuorille suunnatuista palveluista, kuten jälkihuollosta tai mielenterveyspalveluista, mutta niiden vaikutusmahdollisuudet palautuivat lopulta taas nuoreen itseensä. Jos nuori ei ole vastaanottavainen, on vaikea saada aikaan muutosta tämän toiminnassa. Paradoksaalisesti uhristatusta tuottava ja nuorten toimijuutta heikentävä pahoinvointipuhe kääntyi keskusteluissa nuorten omaa toimintaa painottavaksi yksilöpuheeksi.

Yksilöpuhetta työntekijät rakensivat myös tuottamalla nuorten itsetuntoon, epävarmuuteen ja hyväksynnän tarpeeseen liittyviä selontekoja ja kuvauksia. Esimerkiksi nuorten toimintaa sosiaalisessa mediassa kuvatessaan työntekijät ilmaisivat nuorten toimivan seksuaalisuuttaan korostavalla tavalla saadakseen huomiota ja hyväksyntää ja parantaakseen itsetuntoaan. Itsetuntoon ja hyväksynnän hakemiseen liittyvät teemat nousivat esiin myös kaveripiiriin vaikutuksia koskevassa puheessa.

Shoveller ja Johnson (2006) kirjoittavat, että nuorten seksuaalisuutta koskevissa diskursseissa seksuaalikäyttäytyminen yhdistetään usein itsetuntoon. Yleensä oletuksena on, hyvän itsetunnon omaava nuori osallistuu pienemmällä todennäköisyydellä riskialttiiseen seksuaaliseen toimintaan kuin nuori, jonka itsetunto on huono. Tällaista puhetapaa voidaan Shovellerin ja Johnsonin mukaan pitää ongelmallisena. Se voi johtaa ajattelemaan, että nuorilla jotka osallistuvat negatiivisena tai haitallisena pidettyyn seksuaaliseen kanssakäymiseen, on joitakin heidän luonteeseensa liittyviä vikoja, jotka ovat yhteydessä huonoon itsetuntoon. Tämä taas viestittää nuorille, että syy heidän riskialttiiseen seksuaalikäyttäytymiseensä löytyy siitä, minkälaisia he ihmisinä ovat. Siten itsetunnon korostaminen nostaa yksilöön liittyvät ominaisuudet paheksuttavan seksuaalikäyttäytymisen (esim. liian varhain aloitettu seksi, liian monet seksikumppanit tai suojaamaton seksi) selittäjiksi. Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että monet niistäkin nuorista joilla on hyvä tai ”terve” itsetunto,

ottavat osaa riskialttiiseen seksuaaliseen toimintaan (McGee & Williams 2000 ref. Shoveller & Johnson 2006).

Shoveller ja Johnson (2006) jatkavat, että itsetunnon merkitystä korostavasta puheesta johtuen monet yritykset hallita nuorten ongelmallisena pidettyä seksuaalikäyttäytymistä painottuvat yksilöä ”parantavaan” toimintaan, ja samalla saatetaan unohtaa nuoren sosiaalisten kontekstien huomioiminen. Esimerkiksi ne nuoret, joilla on jokin sukupuolitauti, joita pidetään seksuaalisesti huonotapaisina tai jotka tulevat teini-ikäisinä raskaaksi nähdään yleensä ongelmallisina yksilöinä tai ryhminä. Ongelmalliseksi määrittäminen johtuu osittain siitä, että he eivät ole helposti sovitettavissa yleisiin seksuaalidiskursseihin, koska he eivät ole toimineet vallitsevien normien mukaisesti. Kun joidenkin nuorten toiminta ei mukaile yhteiskunnassa vallitsevia normeja, tullaan helposti todenneiksi, että nuorten ”olisi pitänyt tietää paremmin” ja samanaikaisesti heidän odotetaan häpeävän toimintaansa sekä parantavan tapojaan. (Mt., 54–55.)

Kaikkiaan tutkimustulokset osoittavat, että jälkihuollon työntekijöiden puheessa muodostuva kuva nuorista seksuaalisina toimijoina rakentuu monien ristiriitaisuuksien varaan. Nuorten seksuaalisen toimijuuden kategorioita rakentavat keskustelut sisälsivät monenlaisia puhetapoja, joilla aiheen sosiaalista järjestystä ja ymmärrystä tuotettiin. Kokonaisuudessaan työntekijöiden puheessaan tuottama seksuaalimoraali oli melko piilossa olevaa: se ilmeni enimmäkseen vihjauksina ja selontekojen sivutuotteina sekä epäsuorina moraalisisinä ilmauksina. Puheessa rakentuva seksuaalimoraali kytkeytyi juuri vapauden sekä velvollisuuksien, vastuiden ja odotusten välisiin ristiriitoihin, jolloin korostuu yksilöllisten valintojen ja päätösten merkitys. Varsinaista koko nuorisoon kohdistuvaa moraalipaniikkia (ks. luku 3) ei puheessa rakentunut, vaan moraalinen puhe liittyi yksilöiden valintoihin sekä huoleen nuorten polarisoitumisesta.

Suvi Ronkainen (1994, 15) kirjoittaa, että yhteiskunnan ja kulttuurin seksuaalisesta vapautumisesta huolimatta seksuaalisuuden moraalinen lataus ei ole edes yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissa hävinnyt mihinkään (myös Laukkanen 2006, 108). Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan ajatella, että nuorten yksilöllisten valintojen ja yksilöön kohdistuvien vaatimusten korostuessa myös seksuaalimoraali kohdistuu entistä enemmän onnistuneiden yksilöllisten valintojen tekemiseen. Yksilön seksuaalisuuden taustalla nähdään perheen, muun sosiaalisen ympäristön sekä yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutus, mutta merkittävimmäksi moraalisen puheen kohteeksi nousee kuitenkin nuori yksilö valintoineen.

10 Pohdinta

Nuorten seksuaalisuus puheen kohteena osoittautui mielenkiintoiseksi tutkimusaiheeksi, jonka aineistolähtöinen rajaaminen vaati yllättävän suurta sitkeyttä ja kärsivällisyyttä. Tuore haastatteluaineisto edessäni olin tilanteessa, jossa tutkittavien puhetta oli osattava lähestyä ilman omia ennakkoasenteita ja -käsityksiä, jotta voisin saada otteen juuri siitä tilanteisesta sosiaalisesta järjestyksestä, jota tutkittavat tuottivat puheellaan. Tutkimus kuitenkin sai alkunsa henkilökohtaisesta kiinnostuksestani seksuaalisuutta koskevia ja erityisesti moraalialueita tuottavia puhetapoja kohtaan, joten kiinnostukseni on väistämättä suunnannut analyysin tekemistä ainakin jossain määrin. Opettavaisinta tämän tutkielman tekemisessä onkin ollut juuri tasapainottelu tilanteissa, joissa olen joutunut pohtimaan minkälaisen tulkintojen tekemisen tutkimusaineisto mahdollistaa niin, että tulkinnot ovat mahdollisimman perusteltuja, luotettavia ja läpinäkyviä, mutta silti mielenkiintoisia ja uutta tietoa tuottavia.

Tutkimuksen tulokset kuvaavat sitä, miten jälkihuollon työntekijät puhuivat tutkimusta varten tuotetuissa keskusteluissa nuorista seksuaalisina toimijoina. Sen sijaan tutkimusaineiston avulla ei ollut mahdollista tarkastella, miten työntekijät todellisuudessa puhuvat asiakkainaan oleville nuorille seksistä tai seksuaalisuudesta. Tutkimustulosten perusteella ei siis myöskään ole mahdollista tehdä yksityiskohtaisia ja konkreettisia suosituksia käytännön jälkihuoltotyön parantamiseksi. Tutkimuksen tulokset voivat kuitenkin auttaa jälkihuollossa työskenteleviä itse pohtimaan, tuottavatko he mahdollisesti samanlaista kuvaa nuorista seksuaalisina toimijoina puhuessaan ja toimiessaan asiakkaidensa kanssa, kuin minkälaista toimijuutta he tulivat rakentaneeksi tutkimusta varten tuottamassaan puheessa.

Tutkimuksen anti onkin juuri siinä, että se auttaa hahmottamaan jälkihuollon asiakkaiden kanssa työskentelevien diskursiivista paikantumista, kuten Robinson (2005, 72, 74) asian ilmaisee. Merkittävää on se, että työntekijöiden diskursiivisen paikantumisen voidaan ajatella vaikuttavan siihen, miten he käytännön työssä kohtaavat nuoria. Kirsi Juhilan (2016, 303) tavoin ajattelen, että yksittäisissä tilanteissa (kuten tutkimushaastattelussa) tuotetut merkitykset eivät koskaan ole täysin ainutkertaisia vaan sidoksissa puheen ulkopuoliseen maailmaan. Voin siis olettaa, että samanlaisia merkityksiä tuotetaan samojen ihmisten toimesta myös muissa tilanteissa. Siksi on tärkeää tunnistaa ja tuoda esiin puhetapoja, joilla esimerkiksi asetetaan nuorille seksuaaliseen toimijuuteen liittyviä odotuksia ja vaatimuksia sekä niiden ristiriitaisuuksia.

Jälkihuollon työntekijöiden puhetapojen tarkastelun tärkeys liittyy myös siihen, että jälkihuolto voi olla seksuaalikasvatusympäristönä merkittävä monelle sellaiselle nuorelle, joiden suhteet ensisijaisesti kasvatusinstituutioihin ovat heikot tai katkenneet. Yleensä nuoret saavat seksuaalisuuteen liittyvää tukea ja kasvatusta kotoa ja koulusta, mutta sijoitettuina olleet nuoret ovat saattaneet kokea useita sijoituspaikkojen muutoksia ja kouluun liittyviä keskeytyksiä tai katkonaisuutta. (Ramseyer Winter ym. 2016, 10, 11.) Tutkimuksen institutionäkökulma avaa mahdollisuuden seksuaalisuuteen liittyvän nuorten hallinnan sosiaalisen rakentumisen tarkastelulle. Se on tärkeää, sillä jälkihuolto ei ole instituutiona erityisen huomaamaton toiminnan tila, vaan se voi olla hyvinkin suuresti nuoren minuutta määrittävä toimija (vrt. Pekkarinen & Vehkalahti 2012, 12, 14).

Tutkimuksen hyödyllisyyttä tarkasteltaessa on huomioitava myös tutkimusaineiston muodostumiseen vaikuttaneet tekijät. Työntekijöiden keskustelut pohjautuivat laatimiini vinjetteihin sekä esittämiini kysymyksiin, jotka ohjasivat keskustelujen rakentumista. Johtopäätöksissä kirjoitin esimerkiksi työntekijöiden tuottamasta riskipuheesta, jota keskusteluissa selvästi rakentui. On kuitenkin aiheellista pohtia, olisiko riskipuhetta esiintynyt samassa määrin jos vinjeteissä ei olisi kuvattu nuorten riskialttiiksi tulkittavaa seksuaalikäyttäytymistä. Tutkimuksen tulosten hyödyntämisen yhteydessä on siis huomioitava tutkittaville suunnatut vinjetit ja kysymykset (ks. Liite 3).

Keskustelut olisivat myös voineet muodostua täysin toisenlaisiksi, jos tutkittavat olisivat olleet eri henkilöitä, sillä vain osa Helsingin jälkihuollon työntekijöistä osallistui tutkimukseen. On mahdollista, että tutkimukseen osallistuivat sellaiset työntekijät, jotka olivat jo ennestään kiinnostuneita aihepiiristä ja jotka kokivat voivansa olla hyödyksi tiedon tuottamisessa. Silti uskon, että tutkimus voi avata kaikille jälkihuollon työntekijöille mahdollisuuden tarkastella omia puhe- ja toimintatapojaan liittyen asiakkaiden kanssa tehtävään työhön seksuaalisuutta käsittelevien aiheiden parissa.

Lopuksi palaan vielä teemaan josta koko tutkimus sai alkunsa, eli seksuaalisuutta tuottaviin puhetapoihin. Tutkimus on osoittanut, että seksuaalisuudesta puhuttaessa tullaan helposti tuottaneeksi erilaisia ihmisten toimijuutta määrittäviä selontekoja ja kuvauksia, joiden kautta rakentuu odotuksia hyvänä ja oikeanlaisena pidetylle toiminnalle. Tutkimus on osoittanut myös miten piilossa olevaa ja itsesäänselvyyksinä pidettyihin asioihin liittyvää puheessa tuotettu seksuaalimoraali voi olla. Se ei välttämättä tule esille ilman tarkkaa huomion kohdentamista puheen selontekoihin.

Liitän puhetapojen tarkastelun tärkeyden kielenkäytön seurauksia tuottavaan luonteeseen. Kielenkäytöllä voi olla tilanteisen funktion lisäksi myös laajempia ideologisia, sekä kielteisiä että myönteisiä seurauksia. Puhetavat rakentavat todellisuutta avaamalla mahdollisuuksia tai rajoittamalla niitä. (Jokinen ym. 2016, 38–39.) Tämä pätee myös yksilöiden mahdollisuuksiin toteuttaa seksuaalisuuttaan. Osmo Kontula (2008, 51) kuvaa asiaa siten, että kun esimerkiksi miesten ja naisten seksuaalinen halu kuvataan koulun opetusmateriaaleissa erilaisena, naisten halu vähemmän merkityksellisenä, se voi vaikuttaa asioiden kokemiseen todellisuudessa. Kulttuuri voi tuottaa näin itseään toteuttavan ennusteen, joka vähentää naisten seksuaalista halukkuutta.

Tärkein tutkimuksen herättämä kysymys onkin, voivatko jälkihuollon työntekijöiden puhetavat vaikuttaa ratkaisevasti nuorten tapoihin kokea ja toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan? Kysymys on vastauksen etsimisen arvoinen, sillä työntekijöiden keskusteluissa nuorten seksuaalisuus määrittyi ongelma- ja pahoinvointilähtöiseksi sekä alttiiksi monenlaisille ympäristön vaikutuksille. Keskusteluissa oli myös kuultavissa esimerkiksi riski- ja uhripuhetta. On myös aiheellista pohtia, miten nuoriin vaikuttavat työntekijöiden puheessa rakentuneet nuorten seksuaalista toimijuutta koskevat ristiriidat sekä monenlaiset odotukset seksuaalisen valmiuden pohtimisesta ja vastuun ottamisesta. Esimerkiksi Överlien (2003) on todennut, että ympäristössä jossa kiistetään nuorten seksuaalinen toimijuus ja kyky toimia vapaina ja tiedostavina yksilöinä, nuoret saattavat ilmaista toimijuuttaan alkamalla korostaa yksilöllisyyttään ja kykyään itsenäisten valintojen tekemiseen.

Tämän tutkimuksen tuloksia kannattaisikin täydentää tutkimalla nuorten omia käsityksiä ja tarkastelemalla, miten nuoret itse puhuvat itsestään seksuaalisina toimijoina. Överlienin (2003) ja Thomsonin (2004) tutkimuksissa kävi ilmi, että nuorilla on tapana kuvata seksuaalista toimijuuttaan eri tavoin kuin aikuiset heitä seksuaalisina toimijoina kuvaavat. Voi olla, että jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten puhetta tutkimalla voitaisiin löytää merkittäviä eroja seksuaalisuutta koskevissa puhetavoissa verrattuna jälkihuollon työntekijöiden puhetapoihin. Erilaisten puheen diskurssien hahmottaminen voisi auttaa nuorten kohtaamisessa ja seksuaalisuuteen liittyvien teemojen puheeksi ottamisessa ja käsittelyssä osana jälkihuoltotyötä.

Mitä seksuaalimoraaliin tulee, nuorten kanssa työskentelevien olisi hyvä pyrkiä tunnistamaan omassa puheessaan ja toiminnassaan muodostuvaa moraalia, sillä sen vaikutus voi ulottua kuviteltua laajemmalle. Sekä seksuaalisuus että nuoruus voidaan ymmärtää sosio-kulttuurisina konstruktioina, joten myös niiden merkitykset muotoutuvat siten, kuin niitä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotetaan. Kiinnittämällä aktiivisesti huomiota nuoria ja

nuorten seksuaalisuutta koskeviin puhetapoihin voidaan vaikuttaa siihen, miten nuoret tulevat nähdyiksi seksuaalisina toimijoina.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna** (2012) Elämän umpisolmuja avaamassa. Toimijuus ja institutionaaliset rajat nuorten siirtymissä. Teoksessa Elina Pekkarinen & Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot - vuosikirja 2012. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 180–191.
- Aaltonen, Sanna & Heikkinen, Alpo** (2013) Nuoret lastensuojelussa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 197–208.
- Aapola, Sinikka** (1999) Murrosikä ja sukupuoli: julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Baker, Carolyn** (1997) Membership Categorization and Interview Accounts. Teoksessa David Silverman (toim.) Qualitative Research: Theory, Method and Practice. Sage: London, 130–143.
- Baker, Carolyn** (2003) Ethnomethodological Analyses of Interviews. Teoksessa James A. Holstein & Jaber F. Gubrium (toim.) Inside Interviewing. New Lenses, new Concerns. London: Sage, 395–412.
- Bergmann, Jörg R.** (1998) Introduction: Morality in Discourse. Research on Language and Social Interaction 31(3&4), 279–294.
- Bloor, Michael & Wood, Fiona** (2006) Keywords in Qualitative Methods: A Vocabulary of Research Concepts. London: Sage.
- van de Bongardt, Daphne & Yu, Rongqin & Deković, Maja & Meeus H. J. Wim** (2015) Romantic relationships and sexuality in adolescence and young adulthood: The role of parents, peers, and partners. European journal of developmental psychology, 12(5), 497–515.
- Coleman, John C** (2011) The nature of adolescence. 4. painos. New York: Routledge.
- Collins, Mary Elizabeth** (2001) Transition to Adulthood for Vulnerable Youths: A Review of Research and Implications for Policy. Social Service Review 75(2), 271–291.
- Dunk, Priscilla** (2007) Everyday Sexuality and Social Work: Locating Sexuality in Professional Practice and Education. Social Work & Society 5(2), 135–142.
- Edwards, Derek** (2008) Salience and The Business of Identity. The Relevant Thing about Her: Social Identity Categories in Use. Teoksessa Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) Identities in Talk. 3. painos. London: Sage, 15–33.
- Eerikäinen, Hannu** (2006) Halu ja nautinto järjen haasteena. Teoksessa Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) Seksuaalinen ruumis: kulttuuritieteelliset lähestymistavat. Helsinki: Gaudeamus, 13–43.

Eriksson, Sari & Karppinen, Riikka (2016) Kvantitatiivinen tutkimus Helsingin jälkihuoltonuorten toimintatahtoisuudesta ja palvelujen käytöstä asiakasasiakirjojen valossa vuosina 2013–15. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201703273636> Viitattu 22.11.2017.

Eräranta, Kirsi & Autio, Minna (2008) Johdanto: polarisaatio käsitteenä ja empiirisesti koeteltuna tutkimusteesinä. Teoksessa Minna Autio & Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 8–15.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Furlong, Andy (2013) Youth Studies: An Introduction. Abingdon: Routledge.

Hall, Christopher & Slembrouck, Stef & Sarangi, Srikant (2006) Language practices in social work: Categorisation and accountability in child welfare. London: Routledge.

HE 252/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 266–293.

Helsingin kaupunki (2017) Jälkihuollon tukiasuntotoiminnan henkilökunta. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/lapsiperheiden-palvelut/lastensuojelu/muut-palvelut/jalkihuolto/yhteystiedot> Päivitetty 3.11.2017.

Helsingin kaupunki (2018) Jälkihuollon sosiaalityö. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/lapsiperheiden-palvelut/lastensuojelu/muut-palvelut/jalkihuolto/> Päivitetty 20.2.2018.

Helsingin kaupunki, Lastensuojelun jälkihuollon sosiaalityö. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus?id=5097> Viitattu 15.3.2018.

Helsingin kaupunki, Lastensuojelun jälkihuollon tukiasuntotoiminta. <https://www.hel.fi/sote/fi/palvelut/palvelukuvaus?id=3108> Viitattu 15.3.2018.

Hicks, Stephen (2008a) Thinking through Sexuality. Journal of Social Work 8(1), 65–82.

Hicks, Stephen (2008b) What Does Social Work Desire? Social Work Education 27(2), 131–137.

Hipp, Tiina & Pukkio, Saana (2016) Nuorten osallisuus ja kokemustieto jälkihuollon kehittämisessä. Teoksessa Saana Pukkio & Tiina Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 102–117.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008) Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hoikkala, Susanna (2016) Havaintoja jälkihuoltoa koskevasta kokemus- ja tutkimustiedosta. Teoksessa Saana Pukkio & Tiia Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 29–46.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2003) Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 87–109.

Häggman-Laitila, Arja & Salokekkilä, Pirkko & Satka, Mirja & Kangasniemi, Mari & Toivonen, Katri & Eriksson, Sari & Karppinen, Riikka (2015) Tutkimushanke: Sosiaalityön jälkihuollossa olevien nuorten asiakkuusprofiilit, osallisuus, tuki ja tuen vaikuttavuus – kohti itsenäistä asumista tukevaa moniammatillisista toimintamallia. Julkaisematon tutkimussuunnitelma.

Isotalo, Anu (2006) Somalitytöt ja seksuaalisuuden kulttuuriset merkitykset. Teoksessa Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) Seksuaalinen ruumis: kulttuuritieteelliset lähestymistavat. Helsinki: Gaudeamus, 109–126.

Jayyusi, Lena (1991) Values and moral judgement: communicative praxis as a moral order. Teoksessa Graham Button (toim.) Ethnomethodology and the human sciences. Cambridge: Cambridge University Press, 227–251.

Jokinen, Arja (2012) Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri ja moraali. Tampere: Vastapaino, 227–266.

Jokinen, Arja (2016) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde. Teoksessa Kaija Hänninen & Päivi Jouttimäki & Tiina Lehto-Lundén & Petra Salovaara & Maritta Törrönen & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 136–145.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 21–42.

Juhila, Kirsi (2004a) Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus: historiaa ja nykysuuntauksia. Janus 12(2), 155–183.

Juhla, Kirsi (2004b) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Juhila, Kirsi (2012) Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri ja moraali. Tampere: Vastapaino, 131–173.

Juhila, Kirsi (2016) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 300–330.

Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012a) Kattegoria-analyysin juuret. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kattegariat, kulttuuri ja moraali. Tampere: Vastapaino, 17–43.

Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012b) Kattegoria-analyysin teesit. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kattegariat, kulttuuri ja moraali. Tampere: Vastapaino, 45–87.

Juvonen, Tarja (2015) Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen: Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä nuorisotyössä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto: Nuorisotutkimusseura.

Jyrkämä, Jyrki (2008) Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä: hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyykseksi. Gerontologia (4), 190-203.

Järviluoma, Heli & Roivainen, Irene (1997) Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena metodina. Sosiologia: Westermarck-seuran julkaisu 34(1), 2. artikkeli.

Kestilä, Laura & Väisänen, Antti & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuorina aikuisina: Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. Yhteiskuntapolitiikka 77(6), 599–620.

Kinnunen, Taina & Puuronen, Anne (2006) Johdanto. Teoksessa Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) Seksuaalinen ruumis: kulttuuritieteelliset lähestymistavat. Helsinki: Gaudeamus, 7–12.

Kontula, Osmo (1991) Sukupuolielämän aloittamisen yhteiskunnallisista ehdoista. Sosiaali- ja terveyshallitus. Helsinki: Vapokustannus.

Kontula, Osmo (2008) Halu & intohimo: tietoa suomalaisesta seksistä. Helsinki: Otava.

Kuortti, Marjo (2012) Suomalaisten tyttöjen seksuaaliterveys ja –kulttuuri. Arvot, riskit ja valinnat. Acta Universitatis Tamperensis 1730. Tampere: Tampere University Press.

Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Kvale, Steinar (2006) Dominance Through Interviews and Dialogues. Qualitative Inquiry (12)3, 480–500.

Käнкänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun kehittämisohjelma: sijaishuolto ja jälkihuolto.
https://thl.fi/documents/647345/1832874/Loppuraportti_Selvitys+sijaishuollon+ja+j%C3%A4lkihuollon+nykytilasta+ja+kehitt%C3%A4mistarpeista_2006.pdf/65384afe-1b57-4e93-a1e6-cddcad5eafdd Viitattu 2.4.2018.

Laine, Terhi (2008) Sosiaaliohjaus ja asiakkaan subjektiaseama diakonialaitoksissa. Janus 16(3), 228–244.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 3.8.1992/734.

Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Laukkanen, Marjo (2006) Ekakerta nuorten nettikeskusteluissa. Teoksessa Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) Seksuaalinen ruumis: kulttuuritieteelliset lähestymistavat. Helsinki: Gaudeamus, 91–108.

Lehr, Valerie D. (2008) Developing Sexual Agency: Rethinking Late Nineteenth and Early Twentieth Century Theories for the Twenty-First Century. *Sexuality & Culture* (12)4, 204–220.

Lindqvist, Marianne (2016) Jälkihuollon lainsäädäntö ja laatusuosituksset. Teoksessa Saana Pukkio & Tiia Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 48–58.

Marin, Marjatta (2001) Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 225–265.

McCave, Emily & Shepard, Benjamin & Ramsayer Winter, Virginia (2014) Human Sexuality as a Critical Subfield in Social Work. *Advances in Social Work* 15(2), 409–427.

Niemi, Minna (2010) Moraalijärjestystä tuottamassa: Tutkimus poliisityöstä lasten parissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nikander, Pirjo (2003) The absent client: case description and decision making in interprofessional meetings. Teoksessa Christopher Hall & Kirsi Juhila & Nigel Parton & Tarja Pösö (toim.) Constructing clienthood in social work and human services. London: Jessica Kingsley Publishers, 112–128.

Nikander, Pirjo (2010) Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset järjestykset. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 242–268.

Pekkarinen, Elina & Vehkalahti, Kaisa (2012) Johdanto: Instituutiot lapsuutta ja nuoruutta rakentamassa – lapset ja nuoret instituutioita uudistamassa. Teoksessa Elina Pekkarinen & Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) Nuorten elinolot -vuosikirja 2012. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 9–21.

Pitkänen, Minna (2016) Asiakasnäkökulman kerääminen jälkihuollossa. Teoksessa Saana Pukkio & Tiia Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 118–125.

Pohjola, Anneli (2003) Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 53–67.

Pukkio, Saana & Hoikkala, Susanna (2016) Jälkihuolto kasvun ja itsenäistymisen tukena. Teoksessa Saana Pukkio & Tiia Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 6–24.

- Raitakari, Suvi** (2004) Nuoren elämänhallinta: toivottua arkea ohjeistamalla? Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 56–73.
- Raitakari, Suvi** (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista: Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa. Acta Universitatis Tamperensis 1183. Tampere: Tampere University Press.
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi** (2011) Moraalinen järjestys ja aikuisuuden odotukset ammatillisessa vuorovaikutuksessa: esimerkkinä mielenterveyskuntoutus. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 189–214.
- Raitanen, Marko** (2001) Aikuistuminen. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 187–224.
- Ramseyer Winter, Virginia & Brandon-Friedman, Richard A. & Ely, Gretchen E.** (2016) Sexual health behaviors and outcomes among current and former foster youth: A review of the literature. Children and Youth Services Review 64, 1–14.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina** (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 235–255.
- Robinson, Kerry H.** (2005) Childhood and Sexuality. Adult Constructions and Silenced Children. Teoksessa Jan Mason & Toby Fattore (toim.) Children taken seriously: In theory, policy and practice. London: Jessica Kingsley, 66–76.
- Ronkainen, Suvi** (1994) Yhteiskunta ja seksuaalisuus. Teoksessa Suvi Ronkainen & Pertti Pohjolainen & Jan-Erik Ruth (toim.) Erotiikka ja elämäntietä. Porvoo: WSOY, 19–30.
- Ruusuvuori, Johanna** (2005) Harvey Sacks: arkielämän metodit ja keskusteluanalyysi. Teoksessa Vilma Hänninen & Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 383–405.
- Salonen, Marko** (2005) Hiljainen heteroseksuaalisuus?: Nuoret, suojaikäraja ja itsemäärääminen. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 423. Tampere: Tampere University Press.
- Schegloff, Emanuel A.** (2007) A tutorial on membership categorization. Journal of Pragmatics 39(3), 462–482.
- Shoveller, Jean A. & Johnson, Joy L.** (2006) Risky groups, risky behaviour, and risky persons: Dominating discourses on youth sexual health. Critical Public Health 16(1), 47–60.
- Sihvonen, Ella** (2008) Lasten ja nuorten pahoinvointi ja vanhemmuus mediateksteissä. Teoksessa Minna Autio & Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 170–179.

Smette, Ingrid & Stefansen, Kari & Mossige, Svein (2009) Responsible victims? Young people's understandings of agency and responsibility in sexual situations involving underage girls. *Young* 17(4), 351–373.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.

Stevens, Sarah B. & Brice, Chad S. & Ale, Chelsea M. & Morris, Tracy L. (2011) Examining Depression, Anxiety, and Foster Care Placement as Predictors of Substance Use and Sexual Activity in Adolescents. *Journal of Social Service Research* 37(5), 539–554.

Stokoe, Elizabeth (2012) Moving forward with categorization analysis: Methods for systematic analysis. *Discourse Studies* 14(3), 277–303.

Suomen virallinen tilasto (2017) Lastensuojelu 2016. Tilastoraportti 43/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2017112355019> Viitattu 13.3.2018.

Suoninen, Eero (2005) Harold Garfinkel: etnometodologia ja sosiaaliset järjestykset. Teoksessa Vilma Hänninen & Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 365–382.

Suoninen, Eero (2012) Identiteettien rakentuminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri ja moraali*. Tampere: Vastapaino, 89–130.

Suvivo, Pia (2012) Seksuaaliskriptit haastavat nuorten terveydenlukuaitaidon ja seksuaalikasvatuksen. *Nuorisotutkimus* 30(3), 71–75.

Thomson, Rachel (2004) 'An Adult Thing'? Young People's Perspectives on the Heterosexual Age of Consent. *Sexualities* 7(2), 133–149.

Toivonen, Katri (2016) Lastensuojelun jälkihuollossa olevien nuorten fyysinen ja psyykkinen terveys ja palveluiden käyttö. Itä-Suomen yliopisto. Terveystieteiden tiedekunta. Julkaisematon pro gradu –tutkielma.

Tolman, Deborah & McClelland, Sara (2011) Normative Sexuality Development in Adolescence: A Decade in Review, 2000–2009. *Journal of Research on Adolescence* 21(1), 242–255.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> Viitattu 20.1.2018

Törrönen, Jukka (2000) Subjektiaseman käsite empiirisessä tutkimuksessa. *Sociologia* (3), 243–255.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2012) Tarkastuskertomus 6/2012. Lastensuojelu. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusuvaara & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 223–241.

Välimaa, Outi (2011) Kategoriat ongelman selontekoina: Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentuminen haastattelupuheessa. Acta Universitatis Tamperensis 1589. Tampere: Tampere University Press.

Wilks, Tom (2004) The Use of Vignettes in Qualitative Research into Social Work Values. Qualitative Social Work 3(1), 78–87.

Överlien, Carolina (2003) Innocent Girls or Active Young Women? Negotiating Sexual Agency at a Detention Home. Feminism & Psychology 13(3), 345–3

Liitteet

Liite 1. Tiedote pro gradu -tutkielmasta

Liite 2. Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Liite 3. Haastattelurunko

TIEDOTE PRO GRADU -TUTKIELMASTA**Jälkihuollon sosiaalityöntekijöiden käsitykset nuorten seksuaalisuudesta****Hyvä jälkihuollossa toimiva sosiaalityöntekijä**

Pyydän teitä osallistumaan tutkimushaastatteluun pro gradu -tutkielmaani varten. Tutkielman tarkoituksena on tuottaa tietoa siitä, miten lastensuojelun jälkihuollon sosiaalityöntekijät näkevät nuorten seksuaalisuuden. Pyrin jäsentämään sosiaalityöntekijöiden puhetta nuorten seksuaalisuudesta ja seksuaalikäyttäytymisestä. Tutkielmassa etsin vastausta kysymykseen: *Minkälaiseksi nuorten seksuaalisuus jäsentyy jälkihuollon sosiaalityöntekijöiden puheessa?*

Teen tutkielmaa Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa sosiaalityön oppiaineeseen. Tutkielmani ohjaajana toimii professori Mirja Satka. Tutkielman aineistonkeruu suoritetaan osana tutkimushanketta *Sosiaalityön jälkihuollossa olevien nuorten asiakkuusprofiilit, osallisuus, tuki ja tuen vaikuttavuus – kohti itsenäistä asumista tukevaa moniammatillisista toimintamallia*. Toimin tutkimushankkeessa projektiassistenttina. Hankkeen toteuttaa Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden yksikkö yhdessä Itä-Suomen yliopiston hoitotieteen laitoksen ja Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen sekä Soccan Heikki Waris -instituutin kanssa. Tutkielmalleni haetaan tutkimuslupa Helsingin kaupungilta. Tutkimushankkeelle on haettu tutkimuslupa jo aiemmin.

Tutkimusaineisto kerätään Helsingin lastensuojelun jälkihuollon sosiaalityöntekijöiden keskustelupainotteisina ryhmähaastatteluina joulukuun 2016 ja tammikuun 2017 aikana. Tavoitteena on saada noin neljä osallistujaa yhteen haastatteluun. Haastattelu jakautuu kahteen vaiheeseen siten, että haastattelun alkuosassa (n. 1,5 tuntia) käsitellään tutkimushankkeeseen liittyviä teemoja (tutkimushankkeen tiedote erikseen). Haastattelujen alkuosasta kertynyttä aineistoa saatetaan käyttää tutkielman analyysissä, mikäli se sisältää tutkielman aiheen kannalta oleellista tietoa. Tauon jälkeen haastattelun loppuosassa käydään läpi nuorten seksuaalisuuteen liittyviä teemoja (n. 45 minuuttia), jotka ovat pro gradu -tutkielmani kannalta tärkeitä. Haastatteluteemat liittyvät asiakkaiden parisuhteisiin, seksuaaliasioiden käsittelemiseen jälkihuollossa sekä nuorten seksuaaliseen kehitykseen ja seksuaalikäyttäytymiseen. Haastatteluteemat lähetetään osallistujille etukäteen. Haastattelussa voidaan käyttää myös fiktiivisiä asiakaskuvauksia, joista osallistujia pyydetään keskustelemaan.

Ennen haastattelua osallistujia pyydetään allekirjoittamaan kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta. Tutkielmaan osallistuminen on vapaaehtoista ja osallistumisen saa halutessaan keskeyttää missä vaiheessa tahansa. Haastattelut äänitetään ja litteroidaan analyysin tekemistä varten. Litteroitua haastatteluaineistoa käsitellään ilman tunnistetietoja. Litteroitua haastatteluaineistoa ja suostumuslomakkeita säilytän lukituissa tiloissa.

ja tuhoan ne heti kun tutkielmani on valmis. Tutkimushankkeen puolesta aineistoja säilytetään Itä-Suomen yliopiston tiloissa lukituissa kaapeissa. Tutkielman tulokset esitetään niin, että yksittäinen osallistuja ei ole niistä tunnistettavissa.

Tavoitteenani on saada tutkielma valmiiksi viimeistään syksyllä 2017, ja valmis tutkielma voidaan julkaista Helsingin yliopiston digitaalisessa arkistossa Heldassa. Tutkielmaan osallistuneilla on mahdollisuus saada valmis tutkimusraportti luettavakseen.

Osallistumisenne on tärkeää pro gradu -tutkielmani onnistumisen kannalta, mutta toivon tutkielman myös tuottavan työtänne hyödyttävää tietoa. Voitte ilmoittaa halukkuudestanne osallistua tutkimukseen esimiehellenne [*nimi*], jonka kanssa sovin haastatteluajkojen järjestämisestä.

Mikäli teillä on kysyttävää tutkielmaan liittyen, voitte olla yhteydessä minuun.

Sanni Huttunen
[yhteystiedot]

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN OSALLISTUMISESTA

Suostun osallistumaan ryhmähaastatteluun, jossa kerätään aineistoa Sanni Huttusen pro gradu -tutkielmaan *Jälkihuollon sosiaalityöntekijöiden käsitykset nuorten seksuaalisuudesta* (työnimi). Tutkielman tarkoituksena on jäsentää niitä merkityksiä, joita sosiaalityöntekijät tuottavat puhuessaan nuorten seksuaalisuudesta ja seksuaalikäyttäytymisestä.

Olen saanut tietoa tutkielmasta (Tiedote pro gradu -tutkielmasta) ja tiedän, että siihen osallistuminen on vapaaehtoista. Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen missä vaiheessa tahansa. Annan suostumukseni siihen, että äänitettyä haastatteluaineistoa saa käyttää tutkielman aineistona.

Minulle on luvattu, että haastattelussa kerättyjä tietoja käsitellään luottamuksellisesti, eikä minua voida yksittäisenä henkilönä tunnistaa valmiista tutkimusraportista. Olen tietoinen siitä, että tutkielmassa mainitaan osallistujien työskentelevän Helsingin lastensuojelun jälkihuollossa sosiaalityöntekijöinä.

Olen halutessani oikeutettu saamaan tutkielmasta lisää tietoa.

Päiväys _____

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Tutkijan allekirjoitus ja nimenselvennys

Tämä suostumus on laadittu kahtena kappaleena, joista toinen jää tutkittavalle ja toinen tutkijalle.

HAASTATTELURUNKO

1. 17-vuotias asiakas tuo tapaamisella esille, että on aloittanut hiljattain uuden seurustelusuhteen. Hän kysyy tietääkö työntekijä, mistä hän saisi hankittua ehkäisyvälineitä. Asiakas sanoo, ettei voi kysyä asiaa äidiltään, joka kuitenkin suuttuisi ja kieltäisi häntä tapaamasta poikaystävää. Miten toimisit?
2. Kuulet 17-vuotiaan asiakkaasi harrastavan ajoittain seksiä tuntemattomien ja puolittuttujen kanssa. Ehkäisy saattaa välillä unohtua. Miten toimisit?
3. 20-vuotias yksin asuva jälkihuollon asiakas kertoo toisinaan tarjoavansa seksipalveluita rahaa vastaan. Hän ei ole huolissaan asiasta ja on sitä mieltä, että se on hyvä tapa tienata vähän ylimääräistä käyttörahaa. Asiakas kertoo, että hänen parisuhteensa on tämän vuoksi päättynyt pari kuukautta sitten. Mitä ajattelet kuulemastasi?
4. Keskustele tapaamisella 18-vuotiaan pojan kanssa vapaa-ajanvietosta ja ihmissuhteista. Poika mainitsee keskustelussa tyttöystävänsä, mutta olet melko varma, että edellisellä tapaamisella hän kertoi viettävänsä paljon aikaa poikaystävänsä luona. Mainitset asiasta ja ihmettelet, muistatko väärin edellisen tapaamisenne keskustelun. Poika kertoo, että hänen isänsä ei hyväksynyt poikaystävää, joten hän lopetti tapailun. Keskustelkaa tilanteesta. Miten lähtisit avaamaan tätä?

Lopuksi voidaan vielä esittää erillisiä kysymyksiä:

1. Minkälaisen tekijöiden ajattelette nykyisin eniten vaikuttavan nuorten seksuaalikäyttäytymiseen?
2. Mikä herättää tänä päivänä huolta nuorten seksuaalisuuteen liittyen ja mitä positiivista nuorten seksuaalisuuteen voi liittyä?
3. Muuta kommentoitavaa tai kerrottavaa?